

” Ajattele, että sä oot Suomi ja sossut on Venäjä.”

Toimijuuden tilat lastensuojelun sijaishuollossa

Anne Kauppinen 0147552

Pro gradu-tutkielma

Sosiaalityön koulutusohjelma

Lapin yliopisto

2016

Lapin yliopisto, yhteiskuntatieteiden tiedekunta

Työn nimi: ” Ajattele, että sä oot Suomi ja sossut on Venäjä.” – Toimijuuden tilat lastensuojelun sijaishuollossa

Tekijä: Anne Kauppinen

Koulutusohjelma/oppiaine: Sosiaalityö

Työn laji: Pro gradu -työ_x_ Sivulaudaturtyö__ Lisensiaatintyö__

Sivumäärä: 116

Vuosi: 2016

Tiivistelmä:

Tutkin Pro Gradu- tutkimuksessani lastensuojelun sijaishuollossa eläneiden nuorten toimijuuden rakentumista sijaishuollossa. Tutkimusaineistona käytin lastensuojelulaitoksissa tai perhekodeissa eläneiden nuorten blogeihin kirjoittamia kertomuksia sijaishuollon aikaisesta elämästä.

Lastensuojelua ohjaavassa lainsäädännön ja lastensuojelun käytäntöjen kehittämisessä lapsen osallisuuden ja oikeuksien vahvistamiselle on annettu viimeaikoina aiempaa suurempi painoarvo. Tämä kehityskulku peittää helposti alleen lastensuojelun institutionaalisen tehtävän yhteiskunnallisen kontrollin toteuttajana. Sijaishuollossa eläneiden nuorten asema ja toimijuus on monimuotoisten rakenteellisten ja institutionaalisten odotusten rajaama. Erityisesti oman norminvastaisen käyttäytymisen vuoksi sijoitettuihin nuoriin voi kohdistua voimakkaita yksilön toimintamahdollisuuksia rajaavia käytänteitä. Laitosmainen ympäristö jo itsessään muokkaa nuoren toimijuuden mahdollisuuksia. Lasten oikeuksien toteutumisen ja sijaishuollon laadun näkökulmasta nuorten toimijuuden mahdollisuuksiin vaikuttavien tekijöiden paikantaminen on tärkeää.

Tutkimukseni teoreettisena viitekehysenä toimi lastensuojelututkimus, sekä toimijuudesta käyty sosiaalityieteellinen keskustelu. Muodostin lastensuojelun historiallista kehityskulkua ja institutionaalista tehtävää koskevan tiedon, sekä toimijuudesta käydyn teoreettisen keskustelun pohjalta toimijuuden tilan käsitteen, jonka avulla tarkastelin nuorten toimijuuden rakentumista. Metodologinen lähestymistapani kiinnittyi kriittiseen realismiin, jonka mukaisesti näen sosiaalisen todellisuuden rakenteiden olevan jatkuvassa vuorovaikutuksessa yksilöllisten toimijoiden kanssa. Nuorten toimijuus rakentui tässä rakenteiden ja yksilöllisen toiminnan välisessä jatkuvassa vuorovaikutuksessa.

Analysoin aineiston teorialähtöisen sisällönanalyysin avulla. Analyysin perusteella muodostin toimijuuden tilat, jotka jakaantuivat aktiiviseen, passiiviseen, sammutettuun, hauraaseen ja kapinoivaan toimijuuteen. Toimijuuden tilat olivat limittäisiä ja jatkuvassa liikkeessä olevia. Tämän lisäksi paikansin sijaishuollon ympäristöstä toimijuutta tukevia ja rajaavia tekijöitä.

Tutkimukseni tulokset vahvistivat tutkimuksen lähtöoletusta siitä että nuorille tarjoutuvien toimijuuden tilojen taustalta voidaan paikantaa toimijuutta rajaavia sekä sitä tukevia tekijöitä. Nuorten toimijuutta tukivat toimivat ihmissuhteet, kuulluksi tuleminen sekä nuoren oikeuksien puolustaminen. Toimijuutta rajaaviksi tekijöiksi määrittyi nuoriin kohdistettu vallankäyttö, vuorovaikutuksen ongelmat sekä väkivalta joka sisälsi myös rakenteelliseksi väkivallaksi määrittyviä tekijöitä. Toimijuutta rajaavien ja tukevien tekijöiden taustalla vaikuttavat lastensuojelun institutionaaliseen kehityskulkuun kytkeytyvät ristiriitaiset tuen ja kontrollin tavoitteet ja ne todellistuvat sijaishuollon käytännöissä nuorille tarjoutuvina toimijuuden tiloina.

Asiasanat: toimijuus, lastensuojelu, sijaishuolto, lastensuojelulaitos, kriittinen realismi

Suostun tutkielman luovuttamiseen kirjastossa käytettäväksi X

Suostun tutkielman luovuttamiseen Lapin maakuntakirjastossa käytettäväksi

Sisällys

1 Johdanto	1
2 Tukea ja kontrollia paikantamassa – Lastensuojelujärjestelmä ja sijaishuolto	4
2.1 Lastensuojelujärjestelmän historiallinen kehityskulku	4
2.2 Lastensuojelujärjestelmän nykytila	9
2.3 Huostaanotto ja sijaishuolto	13
2.4 Lastensuojelun kontrollitehtävä ja sijaishuollon monimuotoiset käytännöt	22
3. Toimijuus	36
4 Tutkimuksen toteutus	42
4.1 Tutkimuskysymykset	42
4.2 Tutkimuksen metodologiset sitoumukset	43
4.3 Aineiston keruu ja analysointi	52
4.4 Tutkimusetiikka ja tutkijan positio	60
5. Toimijuuden rakentuminen nuorten kokemuksissa	65
5.1 Toimijuutta tukevat tekijät ja niiden taustalla vaikuttavat rakenteet	65
5.2 Toimijuutta rajaavat tekijät ja niiden taustalla vaikuttavat rakenteet	72
5.3 Aktiivinen toimijuus	89
5.4 Passiivinen toimijuus	94
5.5 Sammutettu toimijuus	96
5.6 Hauras toimijuus	99
5.7 Kapinoiva toimijuus	102
6. Toimijuutta tavoittelemassa	106
Lähteet	110

1 Johdanto

Pro Gradu-tutkielmani tarkastelee lastensuojelulaitoksissa ja perhekodeissa eläneiden nuorten toimijuuden rakentumista sijaishuollon käytännöissä. Lastensuojelu sosiaalityön osa-alueena on saanut viime vuosina korostuneesti huomiota julkisessa keskustelussa. Lastensuojelun kipupisteet ja työn ongelmakohdat ovat laajasti tunnistettuja ja tunnus-tettuja. Samaan aikaan on todettu lastensuojeluasiakkuuksien ja huostaanottojen määrän olleen reippaassa kasvussa vertailuvälillä 1992-2014. Erityisesti kasvussa ovat olleet nuoruusikäisten huostaanotot ja sijoitukset. Vuonna 2014 sijoitettujen lasten sijaishuol-topaikka oli 51 prosentilla lapsista ammatillisessa perhekotihoidossa tai laitoshuollossa. (Lastensuojelu 2014, 2015, 1-15.) Yli puolet sijaishuollossa olleista lapsista sijoittuivat siis muualle kuin perhehoitoon, siitäkkin huolimatta että perhehoidon ensisijaisuus on kirjattu lastensuojelulakiin (Lastensuojelulaki 13.4.2007/417 50§).

Laitosmaisessa sijaishuoltopaikassa elämisellä on moninaisia vaikutuksia nuoren arkeen. Huostaanotto rajaa eri tavoin yhteydenpitoa nuoren aiempiin ihmissuhteisiin; perheeseen, sukulaisiin ja ystäviin. Elämä laitoksessa voi kestää useita vuosia, mikä jo itsessään luo uudenlaisia rajoitteita ja mahdollisuuksia ihmissuhteiden ylläpitoon. Nuoren ihmissuhteisiin ja arkeen voi myös kohdistua erilaisia virallisia ja epävirallisia rajoituksia. Laitos asuinpaikkana tarjoaa aiemmasta poikkeavan arjen toimintaympäristön ja tuo mukanaan uudenlaisia vaihtuvia ja laadullisesti erilaisia suhteita laitoksen työntekijöihin ja muihin nuoriin. Myös laitoksen ulkopuoliset ihmissuhteet voivat kokea muutoksia; nuoren koulu ja nuoren asioissa mukana olevat ammattilaiset voivat vaihtua. Arkea ohjaavat säännöt voivat poiketa aiemmasta ja elinympäristö kaiken kaikkiaan olla uusi. Matka kotiin ja sijaishuoltopaikan välillä voi olla useita satoja kilometrejä. Kaiken kaikkiaan nuoren ihmissuhteet, arjen toiminnot ja elinympäristö ovat huostaan oton myötä uudelleen määrittelyjen kohteena. Tällä kaikella on moninaisia vaikutuksia nuoren elämään.

Tutkimuksessani kysyn millaisena tämä sijaishuollossa elämisen erityisyys näyttäytyy nuorten kokemusten tasolla? Tutkimuksen teoreettinen viitekehys kiinnittyy toimijuuden käsitteeseen. Tarkastelen nuorten kokemuksia sijaishuollossa elämisestä toimijuuden rakentumisen näkökulmasta. Millaisia nuorille tarjoutuvia toimijuuden tiloja nuorten kertomuksista voidaan paikantaa? Esiymmärrykseni mukaan laitosmainen elinympäristö rajaa toimijuuden muotoja ja mahdollisuuksia tavanomaiseen perheyhteisöön pai-

kantuvaan elinympäristöön nähden. Näistä ulkoisista rajoitteista huolimatta näen nuoret aktiivisina toimijoina, jotka olemassa olevien reunaehtojen puitteissa tekevät arkeaan koskevia valintoja. Nuori ei ole olosuhteiden uhri, vaan vaikuttaa aktiivisesti elämäänsään tapahtuviin asioihin.

Huostaanottojen lisääntymisen myötä yhä kasvava määrä suomalaisista lapsista elää, kasvaa ja aikuistuu yhteiskunnan huostassa. Lastensuojelua ohjaavassa lainsäädännön ja lastensuojelun käytäntöjen kehittämisessä lapsen osallisuuden ja oikeuksien vahvistamiselle on annettu viimeaikoina aiempaa suurempi painoarvo. Tämä kehityskulku peittää helposti alleen lastensuojelun institutionaalisen tehtävän yhteiskunnallisen kontrollin toteuttajana. Sijaishuollossa eläneiden nuorten asema ja toimijuus on monimuotoisten rakenteellisten ja institutionaalisten odotusten rajaamaa. Erityisesti oman norminvastaisen käyttäytymisen vuoksi sijoitettuihin nuoriin voi kohdistua voimakkaita yksilön toimintamahdollisuuksia rajaavia käytänteitä. Laitosmainen ympäristö jo itsessään muokkaa nuoren toimijuuden mahdollisuuksia. Lasten oikeuksien toteutumisen ja sijaishuollon laadun näkökulmasta nuorten toimijuuden mahdollisuuksiin vaikuttavien tekijöiden paikantaminen on tärkeää.

Eronen (2013, 22) on todennut, ettei sijaishuoltoa koskeva institutionaalinen tiedon tarve ja lastensuojelun asiakkaiden halu kertoa kokemuksistaan välttämättä aina kohtaa toisiaan. Tutkimukseni tutkimusaineistona toimii sijoitettujen nuorten blogikirjoitukset, jotka käsittelevät elämää sijaishuollossa. Blogikirjoitusten tarkastelu mahdollistaa lastensuojelun asiakkaana olevien nuorten kuulemisen heidän itsensä valitsemassa ympäristössä, heidän itsensä valitsemalla kerronnan tavalla. Tutkimusaineiston avulla nostan esille nuorissa koko ajan olemassa olevaa tietopääomaa. Vaikka lastensuojelun keskeisenä periaatteena toimii lasten ja nuorten kuuleminen, kokemustiedon hyödyntämiseen lastensuojelussa on lähdetty verrattain myöhään. Aito kuuleminen itsessään edellyttää kuullun hyödyntämistä osana käytännön toimintaa. Kuuleminen teknisenä mielipiteen ilmaisemisen mahdollisuutena ei tavoita sitä kuulluksi tulemisen, osallisena olemisen ja toimijuuden mahdollistumisen prosessia, jossa kokemuksellinen, subjektiivinen tieto on vuorovaikutuksessa professionaalisen ja teoreettisen tiedon kanssa.

Lastensuojelua koskevan tutkimustiedon on todettu olevan Suomessa puutteellista ja sirpaleista. Erityisen vähän tiedämme siitä mitä huostaanoton jälkeen lapsille tapahtuu ja lasten arjesta sijaishuollossa (mm. Tuija Eronen 2007, 5-6). Sijaishuoltoon kiinnitty-

välle asiakastutkimukselle on tarve myös siksi, että huostaanoton myötä yhteiskunnalle syntyy näitä lapsia koskettava erityinen huolenpitovelvoite. Menneiden vuosikymmenten aikaista sijaishuoltoa tarkastellut kansallinen tutkimus on vastikään todennut että tämä huolenpitovelvoite on paikoin jäänyt täysin toteutumatta (Hytönen ym. 2016). Lastensuojelujärjestelmän kehittäminen lasten oikeuksien toteutumisen näkökulmasta edellyttää vahvempaa painotusta lastensuojelun asiakkaina eläneiden ja elävien lasten ja nuorten todellisuuden tutkimiseen. Pysin osaltani vastaamaan tähän tiedon tarpeeseen lastensuojelun sijaishuoltoon paikantuvan asiakastutkimukseni avulla.

Lastensuojelun asiakkaana elävät nuoret ovat itse korostaneet tätä kuulluksi ja nähdyksi tulemisen tarvetta antamissaan suosituksissa lastensuojelun ja sijaishuollon laadun kehittämiseksi. (Vario ym. 2012). Lapsiasiainvaltuutettu Maria Kaisa Aula (mt., 9) on todennut että ”*lastensuojelussa toimivien aikuisten tulee ottaa lapset ja nuoret mukaan toimintansa kehittämiseen. Ilman lasten ja nuorten kohtaamista ja heidän kokemuksiaan lastensuojelun laatu jää vajaaksi. Lasten kokemus auttaa välttämään virheitä ja jopa säästämään rahaa. Sijaishuoltoa ei voi valvoa tehokkaasti ilman, että lasten ja nuorten kokemus otetaan huomioon.*”

Tutkielmani etenee siten että luvuissa kaksi ja kolme esittelen teoreettisen viitekehysteori, joka kiinnittyy suomalaiseen lastensuojelututkimukseen, sekä toimijuudesta käytyyn sosiaalitieteelliseen keskusteluun. Luvussa neljä kuvaan tutkimuksen tekemisen empirististä osiota esittelemällä tutkimuksen toteuttamiseen liittyvät metodologiset valinnat ja kuvaan tutkimuksen toteuttamisen prosessia. Luvussa viisi esittelen tutkimuksen tulokset. Tutkielmani lopuksi, luvussa kuusi kokoaan yhteen tutkimustulokseni.

2 Tukea ja kontrollia paikantamassa – Lastensuojelujärjestelmä ja sijaishuolto

2.1 Lastensuojelujärjestelmän historiallinen kehityskulku

Lastensuojelun tarve on Suomessa kasvanut merkittävästi 2000-luvulle tultaessa, mikä on näkynyt asiakasmäärän kolminkertaistumisena aikavälillä 1990-2010. Lastensuojelun asiakkuudessa on viime vuosina ollut n. 80 0000 lasta, joista päälle 10 000 lasta huostaan otettuina. (Bardy 2013, 23-24.) Yhteiskunnallisessa keskustelussa on esitetty erilaisia näkemyksiä siitä, kertooko lastensuojelun asiakasmäärien kasvu lasten ja perheiden pahoinvoinnin kasvusta, vai lastensuojelujärjestelmän toiminnan muutoksista? Kysymykseen ei ole yksiselitteistä vastausta, vaan kyse on yhteiskunnallisten ja yksilöllisten tekijöiden monimutkaisista vaikutussuhteista. Yhteiskunnallisen ympäristön muutokset ja yksilöllisesti koetut sosiaaliset ongelmat näyttäytyvät palvelujärjestelmän tasolla lastensuojelun tarpeen kasvuna. (Pösö 2010, 333-334.)

Tämän päivän lastensuojelun ymmärtäminen edellyttää lastensuojelujärjestelmän historiallisen kehityskulun tarkastelua. De Godzinsky (2012, 579-586) on painottanut, ettei lastensuojelun kehitystä voida tarkastella irrallisena muusta yhteiskunnallisesta kehityksestä. Ajallis-paikallisesti muuntuva lastensuojelujärjestelmä heijastelee ajassa ja ympäristössä vallitsevia asenteita ja arvoja. Lastensuojelun historiallisen tarkastelun avulla voidaan paikantaa järjestelmän taustalla vaikuttavia institutionaalisia ja yhteiskunnallisia kehityskulkuja sekä diskursseja, jotka vaikuttavat siihen miten, keneen ja milloin lastensuojelun toimenpiteet ovat kohdistuneet? Lastensuojelun käytännöt ja organisoinnin tavat peilaavat siis ajassa vallalla olevia sosiaalis-taloudellisia poliittisia kehityskulkuja, ollen jatkuvassa vuorovaikutuksessa yhtäältä asiakkaiden elämän ilmiöiden ja toisaalta laajempien poliittis-hallinnollisten kontekstien kanssa.

Suomalaisen lastensuojelujärjestelmä syntyi 1800-1900-luvun vaihteen teollistuvan yhteiskunnan tarpeesta lapsiväestöä koskevien sosiaalisten ongelmien tehokkaampaan hoitoon. 1800-luvun loppupuolella rakentui suojelukasvatuksen nimissä alaikäisille rikkosentekijöille (7-14-vuotiaat) perustettu kasvatuslaitosjärjestelmä, joka toimi vankeinhoidon alaisuudessa. Lastensuojelun varhaisvaiheessa korostui siis kriminaalihuollollinen norminvastaisen käyttäytymisen kontrollointipyrkimys. Yhteiskunnallista pai-

netta lastensuojelun kehittämiseksi esiintyi Suomessa jo 1800-luvun lopulla, mutta toimiin ensimmäisen lastensuojelulain aikaansaamiseksi ryhdyttiin vasta kansalaissodan jälkeen 1920-luvulla. (Pulma & Turpeinen 1987, 75-78, 105-114, 144-160; Hytönen ym. 2016, 36.)

De Godzinsky (2012, 581-582) on nimennyt Suomen ensimmäistä lastensuojelulakia (LSL 52/1936) huostaanottosäännöksi, johtuen lievempien toimenpiteiden vähyydestä. Lastensuojelu kohdistui kasvuolosuhteidensa vuoksi suojelun tarpeessa oleviin (turvattomat lapset), sekä oman käyttäytymisen vuoksi kontrollin piiriin joutuneisiin (pahatapaiset lapset). Tavoitteena oli varhainen ongelmiin puuttuminen. Kotiin tarjottava tuki oli jo tuolloin tavoitteiden tasolla ensisijaista, mutta tosiasiallisesti huostaanotto oli vallitseva työmuoto. Lapsia suojeltiin siirtämällä heidät pois ongelmallisesta kasvuympäristöstä. Lain mukaan lastensuojelun tarpeessa olivat orvot ja kaltoin kohdellut lapset, sekä oppivelvollisuutensa laiminlyövät tai terveydentilansa vuoksi erityistä hoitoa tarvitsevat lapset. Yhteiskunnassa vallitsi usko siihen, että vaikuttamalla pahatapaisuuden ja rikollisuuden perimmäisiin syihin, voitaisiin estää tulevaa rikollista toimintaa ja sosiaalisia ongelmia. (Satka & Harrikari 2008, 653-656; Hytönen ym. 2016, 27-29.)

Lapsiväestö nähtiin tulevaisuuden työvoimana, jolloin lastensuojelutoimien perimmäiset motiivit olivat väestö- ja työvoimapoliittisia. Lastensuojelun kasvatuksellisenä tavoitteena oli kuuliaisten ja ahkerien kansalaisten kasvatusta. Huostaan otetut lapset sijoitettiin yksityisiin koteihin, lastenkoteihin tai kasvatuslaitoksiin. Perhehoito oli ensisijaista laitoshoidon nähden ja lasten yksityinen sijoittaminen ”kasvattilapsiksi” oli yleistä. (De Godzinsky 2012, 580; Hytönen ym. 2016, 27-40.) Lastensuojelun piiriin kuuluvien lasten ikärajat vaihtelivat sen mukaan, millä perusteella lapsi oli lastensuojelun toimenpiteiden kohteeksi ajautunut: Turvattomat lapset poistuivat lastensuojelun piiristä 16-vuotiaana, kun taas normin vastaisen käyttäytymisen vuoksi lastensuojelun piiriin tulleet pahatapaiset lapset olivat lastensuojelutoimien kohteena jopa 21-vuotiaiksi saakka. (Pulma 1987, 155-160.) Norminvastaisen käyttäytymisen vuoksi lastensuojelun piirissä olevien lasten kontrollointi jatkui siis selkeästi pidempään, kuin turvattomien olosuhteiden vuoksi huostaan otettujen lasten.

Tämä ilmentää lastensuojelun varhaisvaiheelle ominaista kontrollitehtävää. Kasvavan valtiopaternalismin myötä pahatapaisien lasten hoidon merkitys osana lastensuojelujärjestelmän toimintaa korostui. Kasvatuslaitosten ja koulukotien määrä 1900-luvun alussa

oli verrattain suuri; suojelukasvatukseen erikoistuneissa kasvatuslaitoksissa oli vuonna 1945 lähes 1300 laitospaikkaa. Työnjako kuntien ja valtion välillä muodostui siten että turvattomien lasten hoidosta vastasivat kunnat, kun taas pahatapaisista lapsista valtiojohtoinen suojelukasvatus. (De Godzinsky 2012, 580-581; Hytönen ym. 2016, 36-38.)

Lastensuojelun kontrollitehtävä nousi esille myös suhteessa eri vähemmistöryhmiin. Esimerkiksi romanivähemmistön lasten huostaanotto on ollut yleistä vielä 1900-luvun puolessa välissä, jolloin jopa puolet romanilapsista vietti osan lapsuudestaan lastenkodissa. Sijoitusten taustalla vallitsi vahva ajatus romanilasten pelastamisesta epäsuotuisista olosuhteista ja kasvattamisesta yhteiskuntakelpoisiksi kansalaisiksi. Romanilapset sijoitettiin Mustalaislähetyksen lastenkoteihin, joissa lapsia kasvatettiin valtakulttuurin arvoihin ja tapoihin. Käytännössä huostaan otetuista romanilapsista kasvoi kulttuuriympäristön kodittomia, koska heidän siteensä niin romanikulttuuriin kuin valtakulttuuriinkin jäivät löyhiksi. Toisena esimerkkinä vähemmistöryhmiin kohdistuvista lastensuojelutoimista voidaan pitää punaorpothuoltoa sisällissodan jälkeen. Punaorpojen suuri määrä johti räjähdysmäiseen laitoshoidon kasvuun heti sisällissodan jälkeen. Orpojen lasten sijoittaminen oli suhteellinen yleistä. Orpokysymyksen poliittisuus korostuu esimerkiksi Köyhäinhoito-lehden pääkirjoituksessa, jossa kannustettiin äideille jääneiden punaorpojen huostaanottoon, jotta lapsia voitaisiin suojata vahingolliselta kasvuympäristöltä. (Hytönen ym. 2016, 26, 166, 172; Pulma & Turpeinen 1987, 126- 136, 223.)

Lastensuojelun huostaanottokeskeisyys johti siihen että lastensuojelun sijaishuollon markkinat kasvoivat. Yleisin sijaishuoltomuoto oli 1900-luvun alkupuolella kuitenkin perhehoito. Sijaishuolto paikka valikoitui usein siten että kasvuolosuhteiden vuoksi sijoitetut lapset sijoitettiin sijaisperheissä ja lastenkodeissa, kun taas oman käytöksen vuoksi huostaan otettujen lasten hoito järjestettiin kasvatuslaitoksissa. (Hytönen ym. 2016, 25, 28-31) Siirtymät sijaishuoltopaikasta toiseen olivat jo tuolloin erittäin yleisiä. Hytösen ym. (mt..) tutkimukseen osallistuneilla oli ollut keskimäärin 2,7 sijaishuoltopaikkaan, mutta yksilöllinen vaihtelu asettui yhdestä pysyvästä sijaishuoltopaikasta, jopa kolmekymmentä kertaa vaihtuneeseen asuinpaikkaan. Perhehoidon ensisijaisuutta ja lapsen oikeutta tarpeen mukaiseen sijaishuoltopaikkaan on siis korostettu aina lastensuojelulainsäädännön syntymisestä saakka.

Lastensuojelulaitoksissa ja sijaisperheissä lapsia opetettiin ajan hengen mukaisesti jo varhain työntekoon. Työnteko ylitti kuitenkin lastensuojelussa usein kohtuullisena pi-

dettävän määrän. Laitoskasvatuksessa työnteko oli lasten päivittäinen velvollisuus ja kurinpito yksi keskeisimmistä kasvatukseenkeinoista. Rangaistuksena epätoivotusta käytöksestä käytettiin fyysisen kurittamisen lisäksi mm. eristämistä, ruoan saannin rajoituksia ja erilaisia häpeärangaistuksia, kuten hiusten ajelua. Työnteon merkitys oli suuri myös yksityisiin perheisiin sijoitettujen lasten kohdalla. (De Godzinsky 2012, 581-582; Hytönen ym. 2016.)

Arjen olosuhteiden kuormittavuus on paikoin ollut jopa kestänyt. Ensimmäisen lastensuojelulain aikaan sijaishuollossa eläneet ovat raportoineet sijaishuollossa tapahtuneen monitahoista lasten laiminlyöntiä. Lapset ovat kohdanneet heistä huolta pitävien aikuisten taholta raakaa fyysistä, henkistä ja seksuaalista väkivaltaa. Usein väkivallan eri muodot kietoutuivat yhteen mikä lisäsi kokemusten traumaattisuutta. Lapsiin kohdistettu kuritusväkivalta ylitti usein ajan mittapuilla kohtuullisena pidetyn kurituksen ja oli lasta alistavaa. Laiminlyönti ja väkivalta oli erityisesti perhehoidossa paikoin suunnitelmallista ja sisälsi sadistisia piirteitä. Lastensuojelulaitoksissa puolestaan korostuivat väkivaltaiset kasvatukselliset käytänteet, jotka usein jäivät lasten kokemusmaailmassa irrallisiksi; lapsen oli vaikeaa ennakoita milloin ja minkä vuoksi häntä pahoinpidellään? Väkivaltaiset ja kohtuutonta työntekoa sisältäneet kasvatustavat ovat olleet erityisen yleisiä koulukodeissa, joissa esiintyi myös paljon lasten keskinäistä väkivaltaa eri muodoissaan. (Hytönen ym. 2016, 73-128.)

Huostaan otettuihin lapsiin kohdistui kaltoinkohtelua ja väkivaltaa kaikissa sijaishuollon muodoissa. Useimmiten väkivallan tekijä oli aikuinen ja uhrina lapsi. Fyysisen ja seksuaalisen väkivallan lisäksi lapsiin kohdistui henkistä väkivaltaa, joka piti sisällään lasten alistamista, nöyryyttämistä, haukkumista ja lapsen tarpeiden laiminlyöntiä. Lasten yhteys biologiseen perheeseen saatettiin katkaista ja lapsen sukulaisia mustamaalattiin yleisesti. Arjen toiminnoissa sijoitetun lapsen alempiarvoista asemaa muihin perheenjäseniin nähden voitiin korostaa. Lasten perustarpeita, kuten ruoka, terveydenhuolto ja koulutus, laiminlyötiin ja lapsi voitiin pakottaa kohtuuttomaan työntekoon. (Hytönen ym. 2016, 165-167.)

Fyysisen, henkisen ja seksuaalisen väkivallan lisäksi sijaishuollossa elävät lapset joutuivat rakenteellisen väkivallan kohteeksi. Rakenteellisella väkivallalla viitataan tilanteisiin, joissa lastensuojelujärjestelmän toimintaan liittyvät tekijät vahingoittivat toimintapöytäkirjojen kohteena olleita lapsia. Rakenteellisessa väkivallassa korostuivat viran-

omaisten toimintaan liittyvät ongelmakohdat; sijoituksesta tai sen perusteista ei annettu riittävästi tietoa lapsille, mikä aiheutti suurta turvattomuutta ja pelkoa. Lasten sijaishuoltoapaikat vaihtuivat usein ja yllättäen. Perheiden ongelmiin saatettiin puuttua liian hitaasti tai liian myöhään. Sijoituspaikan valinnassa epäonnistuttiin, eikä sijoituspaikan ongelmia nähty. Erityisesti perhehoidossa perheen sisäiset ongelmat jäivät usein piiloon. Tähän vaikutti suuresti puutteellinen valvonta, sekä se ettei lapsia kuultu tai heidän kertomaansa uskottu. (Hytönen ym. 2016, 43-86.)

Vuoden 1936 lastensuojelulain henki jäi siis monin tavoin toteutumatta lastensuojelun käytännöissä. Esimerkiksi lasten ruumiillinen kurittaminen ja häpäiseminen oli kielletty jo vuoden 1947 lastenkodeille annetussa ohjesäännössä (koulukotien osalta vuonna 1965). Tästä huolimatta kurittaminen ja häpäisyraugaistukset olivat vielä 1970-luvullakin yleisiä. Yksi ongelmakohdista oli kansallisen ohjauksen heikkous; kuntien suuri harkintavalta vaikutti paikallisten käytäntöjen muotoutumiseen valvovan viranomaisen ohjauksesta enemmän. Lastensuojelun ongelmat olivat kuitenkin tunnistettuja ja niistä keskusteltiin säännöllisesti poliittisessa järjestelmässä sekä mediassa. Valvova viranomainen suoritti sijaishuoltoapaikkojen tarkastuksia ja selvitti kaltoinkohtelusta tehtyjä kanteluita. Valvova viranomainen ja lastensuojelujärjestöt toivat toistuvasti esille tyytymättömyytensä siihen kuinka kunnissa lastensuojelu järjestettiin. Lastensuojelun riittämättömyydestä resursseista ja paikallisesti vaihtelevista palveluista käytiin julkista keskustelua. Käytännössä riittämätön valvonta ja kuntien pyrkimys karsia lastensuojelun kuluja johtivat siihen, että sijaishuollon tunnistetut ongelmat jatkuivat. (Hytönen ym. 2016, 21-22, 35-36, 41-42.)

1960-luvulle tultaessa yhteiskunnallinen paine lastensuojelulainsäädännön uudistamiseen ja työmuotojen monipuolistamiseen kuitenkin kasvoi. Hyvinvointivaltiollisen ajattelun voimistuessa ennaltaehkäisevät ja tukevat toimenpiteet lisääntyivät lastensuojelussa. Erityisesti laitoshoidon kohdistunut kritiikki ja avohuollon tukitoimien kehittyminen johtivat 1960-luvulle tultaessa laitoshoidon voimakkaaseen laskuun. Laitosten väkivaltaisten kasvatuskäytäntöjen nouseminen julkisen huomion kohteeksi, muutti pikku hiljaa laitospedagogian periaatteita. Tämä näkyi myös kaltoinkohtelua selvittäneessä tutkimuksessa siten, että lastensuojelulaitoksissa eläneiden lasten väkivaltakokemukset vähenivät tarkastelujakson loppupuolella. Tällä oli voimakas vaikutus suojelukasvatuksen periaatteille nojanneiden lastensuojelulaitosten määrään. Viimesijaisiksi tarkoitettu-

jen koulukotien paikkamäärä vähentyi vuoden 1945 n. 1300 laitospaikasta vuoden 1983 n. 300 paikkaan. (Pulma & Turpeinen 1987, 234-244; Hytönen ym. 2016, 33-40, 166.)

Toisessa lastensuojelulaissa (LSL 1983/683) korostui hyvinvointivaltiollisen hengen mukaisesti lapsen etu ja - oikeudet, perheiden tukeminen ja ennaltaehkäisevien toimenpiteiden merkitys. Lapsen oikeuksien vahvistamiseen pyrittiin ja sijaishuollossa elävien lasten asemaa haluttiin kohentaa muun muassa rajoitustoimenpiteiden lakisäateistämisen kautta, sekä määrittelemällä lapselle tiedonsaantioikeus ja oikeus ihmissuhteiden ylläpitoon. Lastensuojelujärjestelmän toiminnassa tapahtuneisiin muutoksiin vaikutti merkittävästi alan tieteellistyminen. Psykiatrisen ja sosiaalitieteellisen tiedonmuodotuksen myötä lastensuojelutoiminnan keskeiseksi ohjenuoraksi nousi tieteellinen tieto. (Pulma & Turpeinen 1987, 244-247; De Godzinsky 2012, 582-584.) Kolmas, vuoden 2007, lastensuojelulaki jatkoi ennaltaehkäisevään ja avohuollon tukitoimiin painottuvaa linjaa. Lain uudistuksessa pyrittiin turvaamaan lapsen edun ja riittävien tukitoimien toteutuminen lastensuojelun käytännöissä. Lisäksi pyrittiin edistämään viranomaisten välistä yhteistyötä ja parantamaan lapsen ja huoltajien oikeus-turvaa lastensuojeluun liittyvässä päätöksenteossa. (Toimiva lastensuojelu 2013, 10-11.)

2.2 Lastensuojelujärjestelmän nykytila

Tämän päivän lastensuojelun määritelmässä korostuu työn rooli viranomaistoimintana, jota ohjaa lainsäädäntö ja sen pohjalta syntyneet institutionaaliset käytänteet. (Kts. Lainsäädännöstä mm. Perustuslaki 11.6.1999/731; Lastensuojelulaki 417/2007/; Laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta 8.4.1983/361; Hallintolaki 6.6.2003/434; YK:n Lapsen oikeuksia koskeva yleissopimus SopS 60/1991). Lastensuojelun järjestämistä ohjaavat kansallisen lainsäädännön lisäksi perus- ja ihmisoikeudet, jotka ylittävät normihierarkiassa muun muassa lastensuojelulain. Viime vuosikymmeninä lainsäädännöllisessä ja poliittis-hallinnollisissa käytännöissä erityinen painoarvo on annettu YK:n lasten oikeuksien sopimuksen mukaisille lasten oikeuksille ja lapsen edun periaatteelle, lastensuojelujärjestelmän kehittämisen pääperiaatteena. Lapsen oikeuksien sopimuksen oikeusperiaatteet sitovat kaikkea lapsia koskevaa julkisen vallan käyttöä. Sopimuksen neljä keskeistä yleisperiaatetta ovat syrjinnän kieltö, lapsen edun ensisijaisuus, lapsen oikeus elämään ja kehitykseen, sekä oikeus vaikuttaa itseään koskeviin asioihin. Tämän lisäksi lapsilla on muun muassa oikeus osallisuuteen yhteiskunnan resursseista, sekä

oikeus erityiseen suojeluun ja huolenpitoon. Lapsia koskevia ratkaisuja ohjaa aina lapsen edun periaate. Lapsen etu on joustava ja tilannekohtaista punnintaa edellyttävä käsite, jonka toteutuminen edellyttää tapauskohtaisesti lapsen henkilökohtaisen tilanteen, olosuhteiden ja tarpeiden huomioon ottoa. (Araneva 2016, 1-19; Vario ym. 2012, 52.)

Lastensuojelulain (417/2007) 1§ mukaan lastensuojelun tehtävänä on varmistaa lapsen oikeus erityiseen suojeluun, turvalliseen kasvuympäristöön ja tasapainoiseen kehitykseen. Ensisijainen kasvatusvastuu on vanhemmilla. Lastensuojeluviranomainen käyttää työssään kuitenkin merkittävää julkista valtaa ja voi tarvittaessa rajoittaa ihmis- ja perusoikeuksia. Julkisen vallan puuttuminen yksityisyyden piirissä olevaan perhe-elämään edellyttää sitä, että se on lapsen edun toteuttamisen nimissä välttämätöntä. Lastensuojelun voimakkaimpaan interventioon huostaanottoon, voidaan ryhtyä jos lapsi on erityis-suojelun tarpeessa (PL 6§) sen vuoksi, että hänen oikeutensa turvalliseen kasvuympäristöön, henkilökohtaiseen koskemattomuuteen, sekä välttämättömään huolenpitoon (PL 7§ & 19§) ovat vaarantuneet. (Araneva 2016, 1-4; Virve De Godzinsky 2012, 579; Pösö ym. 2013, 477-479.)

Vuosien 1983 ja 2007 lastensuojelulakien mukainen ennaltaehkäisyä ja tukea painottava näkemys suomalaisesta lastensuojelujärjestelmästä on yleisesti jaettu (Esim. Hearn ym. 2004; Pösö ym. 2013). Suomalaisen lastensuojelujärjestelmän ominaispiirteinä pidetään hyvinvoinnin edistämiseen ja kaltoinkohtelun ennaltaehkäisyyn tähtäävää periaatetta. Lastensuojelulainsäädännön uudistumisen myötä on siirrytty suojelutehtävästä kohti hyvinvoinnin ja lapsen edun edistämistä. Suojelutehtävä jakautuu Suomessa laajasti julkisen palvelujärjestelmän eri instituutioille ja yksilökohtainen korjaava lastensuojelu perustuu ajatukselle lapsen tukemisesta ensisijaisesti omassa kasvuympäristössään. (Hearn ym. 2004, 28–37.)

Pohjoismaisten hyvinvointivaltioiden lapsiperhepalvelut rakentuvat universaaleista perhepalveluista, sekä kohdennetuista lastensuojelupalveluista riskiperheille. Myös kohdennetut palvelut perustuvat ensisijaisesti vapaaehtoisuudelle ja muistuttavat pääosin yleisiä kaikille suunnattuja palveluita. Lastensuojelu kohdistuu laajalti lasten, nuorten ja perheiden kokemuksiin ongelmiin. Ennaltaehkäiseviä toimia painottavan politiikan, sekä pienimmän mahdollisen intervention periaatteen mukaisesti, pääosa lastensuojelutoimista toteutuu perheiden kanssa yhteistyössä. Raskaiden interventioiden käyttö on mahdol-

lista vasta sitten, kun kotiin annettava tuki on näyttäytynyt riittämättömänä tai toimimattomana. (Pösö ym. 2013, 477-479.)

Lastensuojelu on osa yhteiskunnan yleisempää sosiaalipolitiikkaa. Lastensuojelujärjestelmiä koskevassa vertailevassa tutkimuksessa on erotettu toisistaan kaksi lastensuojelujärjestelmien muotoutumista ohjaavaa sosiaalipoliittista orientaatiota; Suojelu- (Child Protection) ja hyvinvointi – (Child Welfare) orientaatio. Orientaatiot eroavat toisistaan lastensuojelun perustehtävän määrittelyissä; suojeluorientaatio pyrkii ensisijaisesti lasten suojeluun, kun taas hyvinvointiorientaatio pyrkii laaja-alaisesti lasten hyvinvoinnin edistämiseen. (Silvia Fargion 2014, 24–25; Pösö ym. 2013, 479–480.) Edellä esiteltyä pohjoismaista lastensuojelujärjestelmää voidaan pitää tyyppi esimerkkinä lastensuojelujärjestelmän hyvinvointiorientaatioista.

Hyvinvointiorientaation mukaisesti suomalainen lastensuojelujärjestelmä toimii siis kiinteässä yhteydessä peruspalvelujärjestelmään pyrkien mahdollistamaan asiakaslähteisen ja kokonaisvaltaisen tuen tarjoamisen. Työn kohteena olevia lastensuojelullisia ilmiöitä tarkastellaan psykologisten ja sosiaalisten ongelmien näkökulmasta, jolloin syyllisten paljastamisen sijasta järjestelmän toimintaa ohjaa tukemisen periaate. Ammatillinen harkintavalta säilyy suhteellisen laajana, jolloin myös yksilöllinen palvelutarpeen arviointi, sekä varhaisempi ja laaja-alaisempi tuki mahdollistuu. (Fargion 2014, 26.) Keskeisiä tukimuotoja ovat intensiivinen tuki kotiympäristössä, ohjaus, sekä taloudellinen tuki. Palvelut vaihtelevat ajallisesti ja paikallisesti, mutta kuvastavat hyvin perhekeskeistä näkemystä, jonka mukaan tuen piirissä on koko perhe. (Pösö ym. 2013, 479–480.)

Ennaltaehkäisevien ja tukevien toimien ensisijaisuus näkyy myös lastensuojelun piirissä olevien lasten lukumäärässä, josta suurin osa koostuu avohuollon tukitoimien piirissä olevista lapsista. Myös valtaosa viimeaikaisesta asiakasmäärän kasvusta kohdistuu nimenomaan avohuollon asiakkaisiin. Vahvojen universaalien ja kohdennettujen palveluiden, sekä perhe- ja lapsikeskeisen orientaation myötä, voisi olettaa että lastensuojelun viimesijaisten interventioden tarve olisi vähäinen ja eri toimenpiteiden vaikuttavuus olisi verrattain hyvä. Näin ei kuitenkaan näytä olevan, sillä pohjoismaissa sijoitettujen lasten määrä on ollut suuri ja näiden lasten pärjääminen myöhemmin elämässään keski-vertoa heikompa. Kodin ulkopuolelle sijoitettujen lasten määrä pohjoismaissa ylittää

muun muassa Englannin ja Yhdysvaltojen sijoitusmäärät. (Pösö ym. 2013, 477, 479-480.)

Lastensuojelun kasvaneiden asiakasmäärien myötä, lastensuojelukäytännön kriisiytymisestä on Suomessa käyty viime vuosina laajaa julkista keskustelua. Erityisen paljon huomiota on kiinnitetty lastensuojelutyön resursoinnin ongelmiin. Suomalaisen lastensuojelun avohuoltopainotteinen lainsäädäntö sisältää oletuksen olemassa olevista riittävästä ja tarkoituksenmukaisista avohuollon tukitoimista. Käytännössä avohuollon tukimuotojen saatavuus ja sisältö ovat vaihdelleet paikallisesti, mikä tuottaa ongelmia lastensuojelun asiakkaiden oikeusturvalle. Lainsäädännön henki ja käytännön toteuttamisen mahdollisuudet ovat olleet keskeinen osa viime vuosikymmenten lastensuojelun sisäisiä ja ulkoisia keskusteluja. (Hearn ym. 2004, 37.)

Bardyn ja Heinon (2013, 26-31) mukaan lapsikysymys on ollut 2000-luvun hallinnollispoliittisten ohjelmien keskiössä ja lasten, nuorten ja perheiden palveluiden kehittäminen on ollut muun muassa vuosien 2008-2015 Kaste-hankkeiden tehtävä. Lastensuojelun asiakasmäärien kasvu, sekä yksittäisiä perheitä koskettaneet traagiset tapahtumat johtivat laajan selvittämistyön käynnistämiseen. Eri viranomaistahojen selvitykset lastensuojelun tilasta ja kehittämistarpeista korostavat lastensuojelujärjestelmän laaja-alaisen remontin tarvetta; liian vähäiset resurssit, erityisosaamisen puute, tiedonkulun ongelmat ja alueellisesti eriytyneet palvelurakenteet tuottavat asiakkaana oleville lapsille ja perheille eriarvoisuutta. (Esim. Toimiva lastensuojelu 2013; Tuloksellisuustarkastuskertomus: Lastensuojelu 2012)

Lastensuojelujärjestelmän ajankohtaisia uhkatekijöitä on tutkinut myös Alhanen (2014, 64-69), joka tiivistää uhkatekijöiksi pirstaleisen palvelujärjestelmän, työntekijöiden vähyden ja vaihtuvuuden, johtamisongelmat, moniammatillisen yhteistyön vaikeudet ja arkitiedon ohittamisen. Palvelujärjestelmän sisäiset sektorirajat voivat johtaa asiakkaiden pompotteluun ja siihen ettei yhteistyö viranomaistahojen välillä toimi. Lastensuojelutyöntekijöiden kuormittuneisuus johtaa asiakkuusprosessien katkonaisuuteen ja huonoon hallintaan. Asiakkaiden kokemusten huomioon ottaminen voi olla puutteellista usein laajoissa moniammatillisissa ja asiantuntijakeskeisissä yhteistyöverkostoissa. Kaiken kaikkiaan nämä lastensuojelujärjestelmän ongelmakohdat haastavat laadukkaan lastensuojelutyön toteutumisen mahdollisuudet ja tuottavat ennalta arvaamattomia ja ei-toivottuja seurauksia. Uhkatekijöiden yhtäaikainen vaikutus yksittäisen asiakkaan tilan-

teeseen johtaa pahimmillaan avun saamisen viivästymiseen ja asiakkaan elämäntilanteen kriisiytymiseen.

Lastensuojelun tavoitteiden ja näiden käytännön toteuttamisedellytysten välinen ristiriita näyttää siis olleen leimallista suomalaiselle lastensuojelujärjestelmälle sen syntyajoista nykypäivään saakka. Lastensuojelu on painunut riittämättömien resurssien kanssa jo reilut sata vuotta. Myös riittämättömään valvontaan ja tehottomaan kansalliseen ohjaukseen liittyvät ongelmat ovat olleet ominaisia lastensuojelulle jo sen varhaisvaiheissa. Poliittisen järjestelmän haluttomuus lastensuojelujärjestelmän toimintaa koskevien haasteiden ratkaisemiseen on huolta herättävää monestakin syystä. Erityisen suuria kysymyksiä se herättää kansalaisten oikeusturvan ja perusoikeuksien toteutumisen näkökulmasta. Suomea on totuttu pitämään oikeusvaltiona sen vahvojen ihmis- ja perusoikeussitoumusten, sekä edistyksellisen kansallisen lainsäädännön vuoksi. Lastensuojelulainsäädännön ja lastensuojelujärjestelmän toiminnan välistä epäsuhtaa tarkasteltaessa herää kuitenkin kysymys siitä, mikä merkitys lainsäädännöllä on, jos sitä ei ole käytännössä mahdollista noudattaa?

2.3 Huostaanotto ja sijaishuolto

Tutkimukseni paikantuu lastensuojelun sijaishuollon kontekstiin ja koskee huostaan otettujen nuorten toimijuuden rakentumista. Huostaanotto on lastensuojelun viimesijainen interventio, jonka myötä lapsen hoito ja kasvatusta toteutetaan sijaishuollossa. Huostaanoton myötä lapsen asioista vastaava sosiaalityöntekijä päättää mm. lapsen asuinpaikasta, terveydenhuollon ja koulutuksen järjestämisestä, sekä lapsen ja läheisten välisestä yhteydenpidosta. Sijaishuollolla tarkoitetaan kiireellisesti tai oikeuden antaman väliaikais määräyksen perusteella sijoitetun, tai huostaan otetun lapsen hoidon ja kasvatuksen järjestämisestä kodin ulkopuolella (LSL 417/2007 49§).

Huostaanoton myötä tapahtuva sijaishuolto on luonteeltaan pitkäkestoista ja eroaa siten kiireellisen sijoituksen aikaisesta sijaishuollosta. Tämän lisäksi lapsi voidaan sijoittaa avohuollon tukitoimena, jolloin sijoituksen oikeusvaikutukset eroavat muista sijoitusmuodoista. Avohuollon sijoitus tehdään yhteistyössä huoltajien sekä yli 12-vuotiaan lapsen kanssa. Avohuollon sijoituksen aikana lapseen ei voida kohdistaa lastensuojelulain mukaisia rajoitustoimenpiteitä. (LSL 417/2007 37§, 37 a§, 61§) Lasten kokemus-

maailmassa sijoituspäätösten välisten erojen hahmottaminen voi kuitenkin olla vaikeaa. Usein ennen huostaanottoa ja paikoin sen jälkeenkin, eri sijoitusmuodot ja sijaishuoltopaikat voivat vaihdella lapsen asiakkuushistoriassa (mm. Hoikkala & Lavikainen 2015).

Huostaanoton avulla turvataan lapsen kasvu ja kehitys tilanteissa, joissa avohuollon tukitoimet ovat riittämättömiä tai epätarkoituksenmukaisia. Huostaanotto edellyttää lapsen kasvun ja kehityksen vakavaa vaarantumista, joko kasvuolosuhteiden, puutteellisen hoivan ja huolenpidon, tai lapsen oman käyttäytymisen seurauksena. Huostaanoton tulee tämän lisäksi olla lapsen edun mukainen ratkaisu. Huostaanotto on voimassa toistaiseksi ja raukeaa viimeistään lapsen täyttäessä 18 vuotta. (Lastensuojelulaki 417/2007 40§.) Hoikkala ja Lavikainen (2015, 7) ovat muistuttaneet että lähtökohtaisesti sijaishuollon tulee tarjota lapselle jotakin enemmän kuin mitä muissa olosuhteissa pystytään takaamaan.

Huostaanoton kynnyksen ylittymisestä on käyty laajaa julkista keskustelua. Usein huostaanoton on nähty tapahtuvan liian myöhään tai toisaalta siihen on ryhdytty puutteellisin perustein. Rätty (2012, 311) on korostanut kuntien ehdotonta velvoitetta ryhtyä huostaanottoa koskeviin toimiin, silloin kun huostaanoton edellytykset täyttyvät. Huostaanoton kriteerien täytyminen ei kuitenkaan ole yksiselitteistä, vaan kyseessä on aina ammatilliseen harkintaan perustuva arvio lapsen kasvun ja kehityksen vaarantumisesta. Huostaanoton tutkimuksessa on kiinnitetty jonkin verran huomiota myös huostaanoton perusteisiin. Huostaanottoprosessia koskevia tutkimuksissa on korostunut erityisesti tahdonvastaisten huostaanottojen tutkimus. Huostaanoton perusteiden on nähty ilmentävän ajallisesti kiinnittyviä ammatillisia ja yhteiskunnallisia ideologioita. Esimerkiksi Erja Saurama (2002) on väitöskirjassaan tutkinut tahdon vastaisia huostaanottoja 1950-1970-luvuilla ja todennut vastentahtoisten huostaanottojen vähentyneen avohuollon työskentelyn ja lastensuojelujärjestelmään kohdistuneen kritiikin myötä. Huostaanotto-prosessin tutkimuksissa on kuitenkin korostunut viranomaisnäkökulma, eikä lasten kokemuksia huostaanotosta ole juurikaan tutkittu. (Helavirta ym. 2014, 288-291.)

Terveiden ja hyvinvoinnin laitoksen vuoden 2014 lastensuojelutilaston mukaan (2015, 1-4, 7) vuonna 2014 Suomessa oli huostaan otettuna 10 765 lasta. Tämä tarkoittaa 1% alaikäisistä suomalaisista. Huostaanottojen määrä vaihtelee ikäryhmittäin, siten että nuoruusikäisten lasten määrä korostuu; 16-17-vuotiaista huostaan otettuina oli 3,1% ikäryhmästä. Niin Norjassa, Suomessa kuin Tanskassakin lapsen sijoittaminen kodin

ulkopuolelle määrittyy viimesijaisena ja väliaikaisena ratkaisuna, johon sisältyy vahva pyrkimys perheen jälleen yhdistämisestä. Avohuollon piirissä olevien lasten lukumäärän kasvusta huolimatta kodin ulkopuolelle sijoitettujen lasten määrä on ollut tarkastelun kohteena olevissa maissa lievässä kasvussa 1990-luvulta 2010-luvun taitteeseen tultaessa. Sijoituksille yhteistä on ollut niiden kohdentuminen nuoruusikäisiin lapsiin (13–17-vuotiaat), kun taas esimerkiksi Yhdysvalloissa sijoitukset painottuvat pieniin, alle 5-vuotiaisiin, lapsiin. Tämän lisäksi pohjoismaiselle lastensuojelujärjestelmälle ominaista on nuorisorikollisuuden parissa tehtävä työskentely. Osaltaan kodin ulkopuolelle sijoitettujen nuorten verrattain suurta määrää voikin selittää pohjoismaisten lastensuojelujärjestelmien luonne rikoksia tekevien ja päihteitä käyttävien nuorten hoidon ja huolenpidon järjestäjänä. (Pösö ym. 2013, 480–481.)

Huostaanoton perusteet onkin totuttu jakamaan joko lapsen kasvuolosuhteisiin liittyviin puutteisiin tai lapsen omaan käyttäytymiseen liittyviin tekijöihin. Nuorten omaan käyttäytymiseen liittyvät huostaanoton perusteet liittyvät usein nuoren päihteiden käyttöön, rikolliseen tai muutoin epäsosiaaliseen toimintaan, sekä psyykkiseen oirehdintaan (Hiitola 2008a). De Godzinsky (2012, 585) mukaan nuorten huostaanoton perusteena on yhä useammin lapsen mielenterveyden ongelmat. Tämä on ongelmallista sen vuoksi että lastensuojelun ei tulisi paikata puutteellisia mielenterveyspalveluita. Lisäksi meillä on edelleen liian vähä tietoa siitä, miten nuorten psyykinen hoito lastensuojelulaitoksissa toteutuu?

Usein huostaanoton taustalta on mahdotonta paikantaa yhtä selkeää syytekijää, vaan kyse on moninaisten vakavien ongelmien kasautumisesta siten, ettei lapsen tai perheen tukemiseen kotiin vietävien palveluiden avulla ole edellytyksiä (Hiitola 2008a, 48). Hoikkala ja Lavikainen (2013, 4-5) esittävätkin että sijaishuollon perustehtävän selkeyttäminen olisi tarpeen. Tarvittaisiin keskustelua siitä onko sijaishuollossa kyse suojelusta, kontrollista, hoitamisesta, kuntouttamisesta vai koulunkäynnin turvaamisesta? Usein lienee kyse näitä koskevien tarpeiden yksilöllisistä yhteenliittymistä. Mihin näistä ja millaisilla keinoilla sijaishuollossa voidaan vaikuttaa? Ilman näiden kysymysten perusteellista pohdintaa ajaututaan helposti tilanteeseen jossa sijaishuoltoon kohdistuu kohtuuttomia odotuksia; lasten ja perheiden vaikeutuneisiin tarpeisiin pitäisi sijaishuollossa pystyä vastaamaan nopeasti, joustavasti ja pienenevillä resursseilla.

Lapsen kasvuolosuhteisiin liittyvät huostaanoton perusteet ovat niin ikään monitahoisia. Saarikallio-Torpin ym. (2010, 236, 257–258), sekä Heinon ja Johnsonin (2010, 266–267) mukaan huostaanottojen lisääntymisen voidaan nähdä liittyvän taloudellisen eriarvoistumisen kasvuun ja lasten hyvinvoinnin polarisoitumiseen, sekä heikoimmassa asemassa olevien perheiden köyhyyden ja sosiaalisten ongelmien syvenemiseen. Tätä näkemystä tukee tutkimustieto huostaan otettujen lasten vanhemmista. Tämän väestönosan muuta väestöä huomattavasti korkeampi perusturvaviippuvuus ja sairausetuuksien saaminen kertovat vanhempien heikosta työmarkkina-asemasta, ongelmien kasautumisesta ja huono-osaisuuden kehästä, jota lasten huostaanotto usein syventää etisestään.

Lastensuojelun asiakkaiden alhainen sosio-ekonominen status ja yhteiskunnallinen asema herättävät kysymyksen siitä, missä määrin lastensuojelu myös tänä päivänä kohdistuu alisteisessa asemassa oleviin marginaaliryhmiin? Hytösen ym. (2016) selvityksen mukaan esimerkiksi romanivähemmistöön kohdistuneet lasten huostaanotot ovat olleet yleisiä 1900-luvun puolella välissä. Siitä missä määrin lastensuojelutoimet tällä hetkellä kohdistuvat eri vähemmistöryhmiin on vaikeaa saada tietoa muun muassa sen vuoksi, että pohjoismaissa asiakkaiden etniseen ja kulttuuriseen taustaan liittyviä tekijöitä ei tilastoida. Kansainvälisistä tutkimuksista on kuitenkin todettu maahanmuuttajataustaisten perheiden yliedustus erityisesti sijoitettujen lasten kohdalla. Myös Suomessa pääkaupunkiseudulla maahanmuuttajien on todettu olevan yliedustettuina lastensuojelun asiakkuuksissa. (Anis 2008, 46-47.)

Lastensuojelutoimenpiteiden kulttuurisista sidoksista kertoo osaltaan myös Hiitolan (2008b, 69-71, 86-87) Pro Gradu-tutkimuksen tulos, jossa sosiaalityöntekijät arvioivat vanhemmuuden riittämättömäksi erityisesti maahanmuuttaja- ja romanivähemmistöihin kuuluvissa perheissä. Kantasuomalaisen perheiden osalta vanhemmuuden ongelmat selitettiin muilla, esimerkiksi vanhemman jaksamattomuuteen liittyvillä, syillä. Vähemmistöryhmien kohdalla vanhemmuuden ongelmat määrittyivät normaalina pidetystä elämästä poikkeavana. Pahimmillaan tämä johtaa huonoon erilaisuuden sietokykyyn, ja kuten Hytösen ym. (2016) tutkimuksessa käy ilmi, kulttuuristen vähemmistöjen riisitoon, esimerkiksi massahuostaanottojen avulla.

Olivat huostaanoton perusteet sitten lapsen omaan käyttäytymiseen tai kasvuolosuhteisiin liittyviä, huostaanoton oletetaan tarjoavan lapselle aiempia olosuhteita paremmat lähtökohdat kasvun ja kehityksen tueksi. Tämän vuoksi huolestuttavana voidaankin pi-

tää tietoa siitä, että huostaanotto itsessään ei usein kykene katkaisemaan huonosisuuden ylisukupolvisuutta. Heinon ja Johnsonin (2010, 274–286) tutkimuksen mukaan lapsena huostaan otettujen nuorten aikuisten kiinnittyminen työelämään tai koulutukseen on selvästi muuta väestöä heikompaa. Huostaan otettujen koulutusaste jää muuta väestöä alhaisemmaksi ja korkeakoulututkinon suorittaminen on harvinaista. Kaiken kaikkiaan työn ja koulutuksen ulkopuolelle jääminen sekä perhe-etuuksien tai eläkkeen saaminen on muita yleisempää. Erityisen suurena syrjäytymisriski näyttäytyy nuoruusiässä lastensuojelulaitokseen sijoitettujen lasten kohdalla. Käytännössä tämä tarkoittaa sitä, että yhteiskunnan viimesijaisten ja vahvimpien interventioiden vaikuttavuus on heikko, jos sitä mitataan yhteiskuntaan kiinnittymisen ja yksilöiden hyvinvoinnin kautta.

Sijaishuollossa eläneiden nuorten selviytymiseen myöhemmässä elämässä vaikuttaa yhtäältä sijaishuoltoa edeltäneet elämäkokemukset, sekä se millä tavalla sijaishuollon aikana pystytään tukemaan nuoren tervettä kasvua ja kehitystä. Sijaishuollossa tapahtunutta kaltoinkohtelua selvitettäessä on todettu kaltoinkohtelun vaikuttaneen monin tavoin sitä kokeneiden ihmisten myöhempään elämään. Luottamuksellisten ihmissuhteiden luomisessa ja omassa vanhemmuudessa voi ilmetä vaikeuksia. Aikuiselämää saattaa sävyttää mielenterveys- ja päihdeongelmat sekä rikollinen elämäntapa, jotka vaikeuttavat työelämään ja yhteiskuntaan kiinnittymistä. Luottamus viranomaisiin ja yhteiskunnan auttamisjärjestelmään voi olla kadonnut, minkä voisi kuvitella vaikeuttavan avun hakemista ja siihen kiinnittymistä. (Hytönen ym. 2016, 159.)

Erosen (2013, 10-11) seurantatutkimus huostaan otettujen lasten institutionaalisista poluista tarkastelee vuonna 2006 huostaan otettujen lasten elämää viisi vuotta huostaanoton jälkeen. Tutkimuksen mukaan huostaanotto näyttäytyi pääasiallisesti pitkäaikaisena sijaishuollossa elämisenä, joka päättyi lapsen täysi-ikäistymiseen. Useimmille lapsille sijaishuolto tarjosi tukevan, vakaan ja pysyvän kasvuympäristön. Osalle lapsista sijaishuolto muodostui kuitenkin turvattomaksi ja katkokselliseksi kasvuympäristöksi. Tutkimuksen mukaan lasta tukevat ja uhkaavat tekijät paikantuivat lapsen ihmissuhteisiin. Hyvät ja toimivat ihmissuhteet sijaishuollossa ja läheisverkostossa tukivat lapsen selviytymistä, kun taas läheisverkoston moninaiset ongelmat haastoivat sitä. Sijaishuollon aikana korostuikin lasta tukevien tai lasta uhkaavien vanhemmuussuhteiden sääntely.

Tutkimuksen tulokset sijaishuollon pitkäkestoisuudesta ovat ristiriidassa lastensuojelulain sijaishuollon väliaikaisuutta korostavan periaatteen kanssa. Lainsäädännön rakentamisessa perheen jälleen yhdistämisen tavoitteelle, tulisi tämän tavoitteen olla keskeinen osa sijaishuollon aikaista lastensuojelun työskentelyä. Tutkimustietoa siitä, miten tämä velvoite sijaishuollossa toteutuu, ei Suomessa juuri ole saatavilla. Erityisen merkityksellisenä perheen jälleen yhdistämiseen tähtäävää työskentelyä voidaan pitää niiden lasten kohdalla joiden huostaanotto tapahtuu nuoruusiässä ja liittyy pääasiallisesti lapsen omaan käyttäytymiseen. Vakaiden kiintymyssuhteiden luomista ja sijaishuollon aikuisiin kiinnittymistä ei voida pitää nuoruusikäisenä huostaan otettujen kohdalla sijaishuollon keskeisenä tavoitteena. Erityisiä haasteita tämän tyyppisten suhteiden luomiselle aiheuttaa jo itsessään laitossympäristössä jatkuvasti vaihtuva henkilökunta.

Voidaan myös pohtia missä määrin sijaishuollon vaikuttavuuden ongelmat, erityisesti nuoruusiässä laitoksiin sijoitettujen lasten kohdalla, liittyvät sijaishuollon aikaisen työskentelyn puutteisiin sekä sijaishuollosta poistumisen ongelmiin. Jos nuori sijoitetaan sijaishuoltoon kuntoutumaan tai turvaan sen ulkopuolella vaanivilta uhilta, voi siirtymävaihe sijaishuollosta kotiin tai itsenäiseen elämään sisältää uhan paluusta aiempaan ongelmalliseen ympäristöön. Tämän vuoksi erityisesti nuoruusikäisten kohdalla työskentelyä nuoren läheisverkoston kanssa voidaan pitää tärkeänä. Sijaishuollon päättymisen jälkeen viranomaiset jäävät usein nuoren elämässä taustalle ja nuori palaa takaisin siihen perhepiiriin ja sosiaaliseen verkostoon, jossa toimi ennen sijaishuoltoon siirtymistä. Kaiken kaikkiaan sijaishuollon aikaisen työskentelyn sisältö on keskeinen sijaishuollon keston vaikuttava tekijä; millä tavalla ja kuinka johdonmukaisesti, lapsen ja perheen tilanteen paranemiseksi työskennellään, jotta lapsen kotiin paluu olisi mahdollista?

Sijaishuollon sisältöä ja järjestämistä määritellään tarkemmin lainsäädännössä. Lapsen oikeuksien sopimuksen (Sops 60/1991) 20 & 25 artikla takaavat lapselle oikeuden tarpeen mukaiseen sijaishuoltoon, sekä siihen että sijaishuollon tarvetta arvioidaan tarvittaessa. Lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta annetun lain (316/1983) 1§:ssä määritellyt hyvän hoidon ja kasvatuksen periaatteet ohjaavat osaltaan myös sijaishuollon järjestämistä. Lastensuojelulain (417/2007) mukaan sijaishuolto jakaantuu perhehoitoon sekä laitoshuoltoon. Perhehoitoa toteutetaan yksityiskodeissa, sekä ammatillisissa perhekodeissa. Lastensuojelun laitoshuolto pitää sisällään lastenkodit sekä koulukodit. Tämän lisäksi lapsen sijaishuolto voidaan toteuttaa muussa lapsen edun mukaisessa paikassa,

kuten terveydenhuollon yksikössä. Perhehoito määrittyy ensisijaiseksi laitoshuoltoon nähden. (LSL 417/2007 49§, 50§, 56§, 57§.) Ammatillinen perhekoti sijaishuoltopaikkana asettuu yksityisissä perheissä tai lastensuojelulaitoksissa toteutetun sijaishuollon välimaastoon. Ammatillisissa perhekodeissa voi asua maksimissaan 7 lasta ja vähintään yhdellä perhekodissa toimivista aikuisista edellytetään tehtävään soveltuvaa koulutusta sekä työkokemusta. (Perhehoitolaki 20.3.2015/263 4§, 5§, 6§, 8§.)

Hytönen ym. (2016, 28) ovat tarkastelleet lastensuojelun sijaishuollon organisoitumista ensimmäisen lastensuojelulain voimaantulon aikaan 1936. Sijaishuollon organisoitumisen tavat olivat tuolloin hämmästyttävän yhdenmukaisia tämän päivän sijaishuollon muotojen kanssa. Lapsi voitiin sijoittaa ilman huostaanottopäätöstä yksityiseen kotiin huoltajien keskinäisellä sopimuksella, mikä vastaa nykyistä yksityistä sijoitusta. Huostaan otettuja lapsia varten sijaishuollon kenttä oli eriytynyt siten, että lapsi sijoitettiin joko sijaisperheeseen, lastenkotiin, haastavasti käyttäytyville lapsille suunnattuihin kasvatuslaitoksiin (koulukodit) tai erityisryhmien laitoksiin (vammaiset lapset). Sopivan sijoituspaikan löytämiseksi lapsi saatettiin alkuun sijoittaa vastaanottokotiin (nykyiset arviointiyksiköt), jossa arvioitiin lapsen tarvitseman sijaishuollon luonnetta. Lapsen sijoittaminen tarvittaessa terveydenhuollon yksiköihin oli jo tuolloin mahdollista.

Vuonna 2014 huostaan otetuista lapsista 42% asui lastensuojelulaitoksissa tai ammatillisessa perhekodissa (Lastensuojelu 2014, 2015, 5). Määrää voidaan pitää korkeana siihen nähden, että laitoshoidon trendi läntisen Euroopan maissa on ollut viime vuosikymmeninä laskeva. Sijaishuoltopaikan valinnassa tulee kiinnittää huomiota lapsen tarpeisiin, sekä lapsen läheisten ihmissuhteiden ylläpitoon ja ihmissuhteiden jatkuvuuteen. (Lastensuojelulaki 417/2007 §54). Tehtävä on osoittautunut vaikeaksi sillä tutkimustiedon mukaan sijaishuoltopaikat vaihtuvat edelleen verrattain yleisesti ja lapsen sijaishuoltopolku näyttäytyy rikkonaisena (Esim. Puustinen-Korhonen & Pösö 2010; Toimiva lastensuojelu 2013, 44-45). Useissa yhteyksissä on tämän lisäksi todettu, ettei lainsäädännön mukainen lapsen tarpeisiin vastaava sijaishuoltopaikka aina toteudu (mm. Laakso 2013, 9-10; Tuloksellisuustarkastuskertomus 2012, 49-68).

Toistuva sijaishuoltopaikkojen vaihtuminen kuormittaa lasta monin tavoin; lapsella on usein jo entuudestaan taustallaan katkenneita ja repaleisia ihmissuhteita. Sijaishuoltopaikan vaihtuessa kehittymässä olleet kiintymys-, ystävyys- ja –terapiasuhteet katkeavat. Jos kiinnittyminen arjen ympäristöihin ei ole mahdollista, haastaa elämän epävar-

muus lapsen psyykkistä ja sosiaalista selviytymistä monin tavoin. Uudet sijaishuollon mukanaan tuomat ihmissuhteet voivat parhaimmillaan vahvistaa lapsen sosiaalista verkostoa ja tukea lapsen jo olemassa olevia suhteita läheisiin. Pahimmillaan sijaishuollon myötä lapsen aiemmat ihmissuhteet katkeavat, eikä lapselle synny myöskään sijaishuollon aikana tukevia ja luottamuksellisia ihmissuhteita. Laitosympäristön tarjoamat ihmishuhdeverkostot sisältävät niin uhkia kuin mahdollisuuksia; vertaissuhteissa voi tapahtua hyväksikäyttöä, mutta toisaalta ne voivat tarjota merkittävää vertaistukea, jota ei samalla tavalla ole tarjolla perhehoidossa. Ihmissuhteiden mahdollisuuksien hyödyntäminen edellyttääkin sitä, että sijaishuoltopaikassa ymmärretään ammattilaisten rooli lapsen ihmissuhteiden mahdollistajana ja kannattelijana. Tämän lisäksi sijaishuollon kehittämisessä tulisi vahvistaa suoraan sijaishuoltopaikkaan tarjottavaa tukea, jolloin parhaassa tapauksessa lapsen sijaishuoltopaikan vaihtumiselta voitaisiin välttyä. (Puustinen-Korhonen & Pösö 2010, 12-13, 15-16.)

Suomalaiselle sijaishuollolle ominaista on kuitenkin viime vuosina ollut perhehoidon vahvistuminen ja palveluiden yksityistyminen. Lapsen tarpeita vastaavan tuen näkökulmasta perhehoidon ensisijaisuus voi muodostua ongelmaksi silloin, jos perhehoitoon päädytään vain siitä syystä, että se määrittyy lainsäädännössä ensisijaiseksi. Perhehoito on myös kustannuksiltaan laitoshuoltoa edullisempaa, mikä voi osaltaan vaikuttaa kuntien halukkuuteen panostaa perhehoidon ensisijaisuuteen. Myös laitoshuollon yksityistymistä on pidetty ongelmallisena muun muassa siitä syystä, että yritystoiminnassa lapsen tarpeiden ensisijaisuus voi jäädä taloudellisten tavoitteiden jalkoihin. Lapsen oikeutta tarpeita vastaavaan sijaishuoltopaikkaan heikentääkin tällä hetkellä muun muassa kuntien erot lastensuojelun resursoinnissa, sekä sijaishuollon palveluiden kilpailuttamiseen liittyvät ongelmat. (Hoikkala & Lavikainen, 2013, 7-8.) Velvoite lapsen yksilöllisiä tarpeita vastaavan sijaishuoltopaikan järjestämisestä on kuitenkin ehdoton (Räty 2012, 311-312). Sijaishuoltopaikan valintaa ei siten saisi ohjata esimerkiksi kunnan tekemät sopimukset sijaishuoltopaikkojen kanssa tai sijaishuollon kustannukset.

Hoikkala ja Lavikainen (2013, 6) muistuttavat YK:n lapsen oikeuksien komitean kiinnittäneen huomiota suomalaisen sijaishuollon ongelmakohtiin vuonna 2011 todeten mm. että Suomelta puuttuvat kansalliset standardit sijaishuoltoon sijoittamisen kriteereihin ja hoidon suunnitteluun, sekä sijoituspäätösten uudelleenarviointiin liittyen. Komitea kiinnitti huomiota myös siihen että sijaishuoltopaikkojen valvonta on riittämätöntä ja valitusmenettelyt puutteellisia. Tämän lisäksi sijaishuollossa elävien lasten palve-

luiden järjestämisessä on puutteita ja perheen jälleenyhdistämistyöskentelyä tulisi kehittää.

Sijaishuollon ongelmakohtiin kiinnittyvää tutkimusta tulisi tehdä ennen kaikkea sijaishuollossa elävien lasten ja perheiden näkökulmasta. Sosiaalityön arvopohjaan perustuen tämän tyyppinen, erityisesti sosiaalityön käytännöissä esiin nouseviin moraalisesti haastaviin ilmiöihin kiinnittyvä tutkimus, on eettisesti perusteltua ja jopa välttämätöntä sosiaalityön itseymmärryksen kehittymiselle. Sijaishuollossa elävien lasten kokemuksia on tutkittu Suomessa jonkin verran. Lasten näkökulmaan kiinnittyen sijaishuoltoa on suomalaisissa tutkimuksissa lähestytty mm. lastensuojelulaitosten arjen, lasten kokemusten ja osallisuuden, sosiaalisten suhteiden, psyykkisen oirehdinnan ja lastensuojelun aikaisien väkivaltakokemusten, sekä rajoitustoimenpiteiden näkökulmista. Laitoshuoltoa koskeva tutkimus on painottunut sijoitettujen lasten erityistarpeita koskevaan tutkimukseen, sekä sijaishuollon äärimuotoihin koulukodeissa ja päihdehoitolaitoksissa. Huomionarvoista on sijaishuollon tutkimuksen monitieteisyys; sijaishuollon ilmiöitä tutkitaan sosiaalitieteiden lisäksi muun muassa kasvatustieteiden ja lääketieteen saralla. (Eronen 2007, 30; Helavirta ym. 2014, 291-292.)

Lisää tutkimusta kaivattaisiin kuitenkin siitä millaisia tavoitteita lasten sijaishuollolle on asetettu ja kuinka ne on saavutettu? Tämän lisäksi tarvittaisiin kattavampaa tietoa siitä mistä sijaishuollon kustannukset syntyvät. Myös sijaishuollon toimintatavoista ja arjen käytännöistä, lasten sosiaalisista suhteista ja osallisuudesta lapsuuden tavanomaisissa instituutioissa, sekä sijaishuollon aikaisesta väkivaltailmiöstä tarvittaisiin lisää tietoa. Nämä tiedon katvealueet ovat erityisen ongelmallisia sijaishuollon ongelmakohtien ja lasten kaltoinkohtelun tunnistamisen näkökulmasta. Ylipäätään sijaishuollon valvonta on ollut vähäisen tutkimuksellisen mielenkiinnon kohteena. (Lavikainen & Hoikkala 2015, 4-5; Puustinen-Korhonen & Pösö 2010, 12; Helavirta ym. 2014, 293-294.)

Kokoavasti voidaan todeta suomalaisen lastensuojelukäytännön kaipaavan lisätietoa sijaishuollon sisällöistä ja vaikutuksista huostaan otettujen lasten elämäntilanteeseen. Susanna Hoikkala ja Ville Lavikainen (2015, 4, 44-46) ovat esittäneet sijaishuoltoa koskevassa selvityksessään huolen siitä, että sijaishuollossa elävien lasten asema ja tarpeet jäävät näkymättömiksi ennaltaehkäisevää näkökulmaa painottavassa palvelujärjestelmän uudelleen muotoilussa. Laadukas sijaishuolto edellyttää hyvää sosiaalityötä ja lastensuojeluprosessin toimivuutta, sijaishuoltopaikan ja lapsen tarpeiden vastaavuutta,

sijaishuollon ja sitä ympäröivän palvelujärjestelmän yhteistyötä, sekä toiminnan riittävää valvontaa. Sijaishuollon sisäisissä tekijöissä korostuu eettisesti ja ammatillisesti vahvan sijaishuollon tarjoaminen; lapsen yksilöllisiin tarpeisiin vastaaminen edellyttää lapsen kohtaamista ja työn ihmissuhdeperustaisuuden tunnistamista. Laadukas sijaishuolto edellyttää myös riittävää resursointia, minkä toteuttaminen kasvavan kilpailun olosuhteissa voi olla haastavaa.

On myös tärkeää tunnistaa tilanteet joissa sijaishuolto voi itsessään muodostua lasta vahingoittavaksi kokemukseksi: muun muassa jatkuva sosiaalityöntekijän tai sijaishuoltopaikan muuttuminen, karkailevan nuoren jääminen vaille huolenpitoa, sekä sijaishuoltopaikoissa tapahtuva kaltoinkohtelu, tuottavat lapselle toistuvia hylkäämiskokemuksia ja voivat toimia traumatisoivina kokemuksina jo entuudestaan haavoittavia asioita kokeneen lapsen elämässä. (Hoikkala & Lavikainen 2015, 44.) Yksi lastensuojelua koskeva ajankohtainen kysymys kuuluukin, kuinka sijaishuollossa elävää lasta voitaisiin suojata tämän tyyppiseltä kaksinkertaiselta traumatisoitumiselta?

2.4 Lastensuojelun kontrollitehtävä ja sijaishuollon monimuotoiset käytännöt

Edellä on esitelty suomalaisen lastensuojelujärjestelmän kehitystä ja nykytilaa. Lastensuojelun ennaltaehkäisevää ja tukevaa puolta korostettaessa, lastensuojelun rooli yhteiskunnallisen kontrollin toteuttajana jää helposti piiloon. Lastensuojelujärjestelmän kokonaisvaltainen hahmottaminen edellyttää kuitenkin yhteiskunnallisen vallankäytön tunnistamista yhtenä lastensuojelujärjestelmän institutionaalisista tehtävistä. Viranomaisvallan kasvu ja ulottuminen uusille, aiemmin yksityisen elämänpiiriin kuuluneille elämäalueille, on ollut yksi modernin yhteiskuntakehityksen keskeinen piirre. Lastensuojeluvallan kehittyminen ilmentää osaltaan sitä historiallista kehityskulkua, jossa yksityiset perhesuhteet ovat tulleet julkisen vallan toimenpiteiden kohteeksi. (Alhanen 2014, 17-18.)

Suomalaisen lastensuojelujärjestelmän kehityskulkua tarkasteltaessa voidaan todeta että lainsäädännön muutosten myötä lastensuojelussa on siirrytty lasten huostaanottoon ja kontrollointiin keskittyneestä lastensuojelutoiminnasta (LSL 52/1936), tukeen ja ennaltaehkäisevään toimintaan (LSL 1983/683). 1990-luvulta käynnistyneiden institutionaalisten ja diskursiivisten muutosten myötä, lapsiin ja lapsiperheisiin kohdistuneissa toi-

menpiteissä on uudelleen korostunut 1900-luvun alulle tyypillinen kontrollipyrkimys. Harrikari (2008, 256-259) on kuvannut tätä siirtymää hyvinvointipolitiikasta riskipolitiikkaan jossa perheille tarjotusta (vapaaehtoisesta) tuesta on siirrytty auktoritatiiviseen riskiryhmien hallintaan. Lastensuojelun käytännöissä tämä näkyy siirtymänä tukemisesta riskien tunnistamiseen ja niihin puuttumiseen. Riskien tunnistaminen ja hallinta kohdistuu vanhemmuuden lisäksi vahvasti myös nuorten norminvastaiseen käyttäytymiseen. Muutoksen taustalla on vaikuttanut yhteiskunnallisessa keskustelussa vahvistunut kontrollidiskurssi, jonka yhtenä ilmenemismuotona varhaisen puuttumisen periaate ja menetelmät ovat ohjanneet lapsi- ja perhelainsäädännön ja -palveluiden kehittämistä. (Satka & Harrikari 2008, 649; De Godzinsky 2012 584.)

Kontrollipyrkimyksen uudelleen korostuminen näkyy myös 2000-luvun lainsäädännöllisissä muutoksissa (LSL 417/2007). Näiden lastensuojelun käytännöissä esiin nousevien painotusten taustalla on vaikuttanut yhteiskunnallinen ja professionaalinen kehityskulku, sekä lasten oikeudellisessa ja yhteiskunnallisessa asemassa tapahtuneet muutokset. Erityisesti 1980-luvulle tultaessa on lapsen asema subjektina, jolla on oikeuksia, korostunut uudella tavalla. Lapsen edun ja oikeuksien korostuessa, myös vanhemmuudelle asetetut odotukset ovat tiukentuneet. Näiden perheisiin ja lapsuuteen kohdistuvien yhteiskunnallisten odotusten yhtenä keskeisenä määrittelijänä on julkisen vallan legitimoimana toiminut sosiaalityö. (De Godzinsky 2012, 579-586; Pekkarinen 2015, 164.)

Voidaankin kysyä missä määrin lastensuojelun kasvavat asiakasmäärät ja käytösoireisiin nuoriin kohdistuneiden huostanottojen kasvu kertovat näistä lastensuojelun institutionaalisessa tehtävässä tapahtuneista muutoksista, joiden myötä erityisesti nuoruudelle asetetut kulttuurisesti hyväksytyt normit ovat kaventuneet? Tarja Pösö (2010, 324–325) on määritellyt lastensuojelun institutionaalisen lain, julkisen hallinnon, ammattilaisten ja kansalaisten väliseksi käytännöksi, jossa *arvioidaan ja hallinnoidaan* vallitsevien kulttuuristen käsitysten mukaan ongelmalliseksi määrittäviä lapsuuksia. Lastensuojelu ei voi tällöin rakentua pelkästään kumppanuutta ja tukea korostavan suhteen varaan, sillä lastensuojeluprosessiin kuuluva päätösten teko edellyttää epätasapainoisissa valtasuhteissa toteutuvaa jatkuvaa arviointia. Lastensuojelutyön käytännöissä onkin viime aikoina painottunut arviointiin ja nopeisiin interventioihin perustuvat menetelmät (Alhanen 2014, 64-65).

Satkan ja Harrikarin (2008, 656-657) mukaan kontrollidiskurssin vahvistuminen on johdannut 1900-luvun sekä 2000-luvun vaihteessa lasten sosiaalisten ongelmien vahvaan yksilöllistämiseen, mikä osaltaan on legitimoinut yksilöiden itsemääräämisoikeuteen vahvasti puuttuvien lastensuojeluinterventioiden käyttöä. Pekkarinen (2015, 164, 170) on tarkastellut lastensuojelun asiakkuuksien piirteitä 1930-luvulta 2000-luvun taitteeseen ja todennut perheen määrittäneen keskeiseksi toiminnan areenaksi, jonka avulla selitettiin lasten yksilöllisiä ongelmia ja johon vaikuttamalla pyrittiin poistamaan lastensuojelun tarvetta aiheuttavia ongelmia. Perheen kanssa toteutetun työskentelyn taustalta voitiin paikantaa vallalla olleita näkemyksiä kasvatuksesta, sosiaalityön tehtävästä ja ongelmien syytaustasta: 1930-luvulla vanhemmuus evättiin epäkelvoilta vanhemmilta, kun taas 1950-luvulta lähtien interventioissa korostuivat erilaiset vanhemmuutta tukevat menetelmät. Myös lasten positiot rakentuivat erilaisiksi eri aikoina. 1940-luvun norminvastaisesti käyttäytyvän psykopaattilapsen ongelmat olivat ensisijassa lähtöisin yksilön ominaisuuksista. Tällöin suojelu kohdistui yhteisöön, jota piti suojata yksilön yhteisöä vahingoittavalta toiminnalta. 1960-luvulta 1980-luvulle kehittyi autettavan lapsen positio ja suojelun kohde siirtyi lapseen. 2000-luvulle tultaessa normeja rikkova lapsi asemoitui jälleen vaaralliseksi yksilöksi.

Pekkarisen (2015) tutkimuksessa esiin piirtynyt yksilökeskeinen näkemys sosiaalisten ongelmien syytausta on yhdenmukainen Satkan ja Harrikarin (2008) tekemälle tulkinalle nykyajalle ominaisesta taipumuksesta sosiaalisten ongelmien yksilöllistämiseen. Satkan ja Harrikarin (2008) tarkastelussa yksilökeskeiset ongelmien selitykset ja kontrollointipyrkimyksen vahvistuminen paikantuvat viime vuosisatojen vaihteeseen, kun taas Pekkarisen (mt.) tarkastelussa yksilökeskeinen selitysmalli on erityisesti lastensuojelun kontekstissa ollut vahva lähes koko 1900-luvun. Jos 2000-luvulle ominainen lastensuojelukäytäntöjen kehitys on paluuta 1900-luvun alulle ominaiseen normin vastaisen käyttäytymisen kontrollointiin, tämä voidaan tulkita pohjoismaisen lastensuojeluideologian uudelleen muotoiluksi.

Viimeaikaisen yhteiskunnallisen kontrollipyrkimyksen kasvu on siis tapahtunut yhtäaikaaisesti nuoruusikäisten lastensuojelun asiakkaiden määrän kasvun kanssa. Mielenkiintoiselta tätä taustaa vasten näyttää erityisesti nuoruusikäisten huostaanotoissa tapahtunut kasvu. Suojellaanko Suomessa yhteisöä jälleen yksilöiltä sulkemalla yhteiskunnallisia normeja rikkovat lapset laitoksiin? Nuoruusikäisten lasten asiakasmäärissä ja huostaanotoissa tapahtunut kasvun voidaan ajatella ainakin osittain ilmentävän erityisesti

nuoriin kohdistuvan yhteiskunnallisen kontrollin tiukentumista. Tämä tulee selkeimmin esille tarkastelemalla suomalaisen lastensuojelujärjestelmän roolia rikoksia tekevien nuorten kanssa tehtävän työskentelyn toteuttajana. Kriminaalipolitiikassa tuki ja kontrolli on erotettu siten, että oikeusjärjestelmä rankaisee ja sosiaalihuolto toimii tuen ja kuntoutuksen järjestäjänä. Arvioltaan kolmasosassa 10-17-vuotiaiden huostaanotoista syytaustassa on lapsen rikollinen toiminta. Erityisesti koulukotisijoitusten taustalla on usein ollut nuorten toistuva rikollisuus. Viime aikoina koulukotisijoitusten perusteluissa rikollisuudelle on kuitenkin annettu aiempaa pienempi painoarvo, kun taas muut monitahoiset psykososiaaliset syyt ovat korostuneet. (Honkatukia & Hinkkanen 2009, 41-44.)

Pekkarisen (2015, 19-20) mukaan suomalainen nuorisorikosten hoitoon kehitetty järjestelmä perustuu ns. huoltomallille, jossa rikoksiin syyllistyneiden nuorten tilannetta arvioidaan lastensuojeluviranomaisten toimesta. Tällöin arvioinnissa korostuu tuen tarpeen näkökulma ja esimerkiksi lapsen laitossijoitus perustellaan lapsen edun, eikä oikeudellisen sanktiojärjestelmän, kautta. Tämä tulee esille erityisen huolenpidon järjestämisessä lastensuojelulain (417/2007) mukaisena rajoitustoimenpiteenä. Erityinen huolenpito on suljettua laitoshoidoa, joka Suomessa määrittyy hoidollisena ja kuntouttavana toimenpiteenä. Malli eroaa merkittävästi angloamerikkaisten maiden sanktiokeskeisestä järjestelmästä, joissa nuorten rikoksenteekijöiden kanssa asioi pääasiassa oikeusjärjestelmä ja sen ammattilaiset. Tällöin myös erityisen huolenpidon tyyppinen seuraamus määrittyy ensisijaisesti rangaistukseksi. (Honkatukia & Hinkkanen 2009, 45.)

Lastensuojelujärjestelmän historiallisen tarkastelun avulla voidaan paikantaa niitä institutionaalisia kehityskulkuja joille rakentuvat tämän päivän ristiriitaiset, hoivaa, kasvatusta ja kontrollia yhdistelevät, lastensuojeludiskurssit ja käytännöt. Suomalaiselle lastensuojelujärjestelmälle on ollut leimallista sen syntyajoista saakka nuoriin kohdistuvien toimenpiteiden kriminaalihuollolliset kytkökset, jotka näkyvät tämän päivän lastensuojelulaitosten käytännöissä erilaisten diskursiivisten ja toiminnallisten käytäntöjen sekamelskana; sijaishuollon tavoitteena on yhtäaikaisesti hoivata, kasvattaa, kontrolloida ja kuntouttaa (Hoikkala & Lavikainen 2013, 4-5). Lastensuojelun moninaiset institutionaaliset tehtävät ja tavoitteet todellistuvat lastensuojelulaitosten käytännöissä, joissa erilaisia toimenpiteitä ja käytäntöjä perustellaan usein samanaikaisesti keskenään ristiriitaisista diskursseista käsin. Lastensuojelun kontrollitehtävä piiloutuu erityisen hyvin suojeludiskurssin taakse: Norminvastaisesta käyttäytymisestä ei enää rangaista pahata-

paista lasta. Nykyisin norminvastaisesti käyttäytyvää nuorta suojellaan itseltään riittävän vakaalla kasvuympäristöllä ja turvallisilla rajoilla ja tarvittaessa tämä suojaaminen toteutetaan rajoitustoimenpiteillä.

Siirtymä kurinpidollisesta kuntouttavaan sijaishuollon käytäntöön ei kuitenkaan ole yksiselitteinen. 1800-1900-luvun vaihteessa yhteiskunnallisesti vahva kontrollidiskurssi näkyi kurinpidollisen tehtävän korostumisessa lastensuojelulaitoksissa. Kasvatustaitosten toiminnan taustalla vaikutti patriarkaalinen järjestys, jossa laitoksen kurinpidollista tehtävää viime kädessä valvoi laitoksen johtaja. Kurinpidon keskeisyys kasvatuskäytännöissä heijasteli vanhoja käsityksiä lasten ongelmien moraalista taustasta. Kristillissiveellinen kuri ja työteko olivat keinoja kasvattaa kunnon kansalaisia. Lasten liikkumisvapautta ja yksityisyyttä kontrolloitiin tarkoin ja rangaistuskäytännöt kovenivat asteittain nuhtelusta ruumiilliseen kuritukseen. Laitosten toiminnan virallisissa ohjeistuksissa kasvatukselliset tavoitteet korostuivat, mutta todellisuudessa laitoksia pidettiin työntekoon keskittyvinä rangaistuslaitoksina, joiden vaikuttavuus lasten elämään oli heikkoa. Kasvatustaitosten kurinpidollisten käytäntöjen korostumiseen vaikutti muun muassa työntekijöiden vähäinen määrä suhteessa sijoitettujen lasten määrään. Väkivalalle perustuva kasvatustapa muodostui osaksi laitosten epävirallista toimintakulttuuria, josta se siirtyi osaksi lasten keskinäistä vuorovaikutusta. Koulukotien laitospolitiikan on todettu sisältävän väkivaltaa jossakin muodoissaan viime aikoihin saakka. (Hytönen ym. 2016, 40-41.)

Kansainvälisessä tutkimuksessa lastensuojelulaitoksissa elävien lasten on todettu olevan erityinen riskiryhmä lapsuuden aikaisille väkivaltakokemuksille. Suomessa tietoa väkivaltakokemusten yleisyydestä lastensuojelun sijaishuollossa on ollut tarjolla niukasti. Vuoden 2008 lapsiuhritutkimuksessa on kuitenkin todettu suomalaisten lasten kokevan sijaishuollossa vähemmän väkivaltaa, kuin synnyinperheessään elävät lapset. Fyysistä väkivaltaa sijaishuollossa eläneistä lapsista oli kokenut 10% kun taas henkistä väkivaltaa oli kokenut 42% lapsista. Sijaishuollon muotojen välisissä eroissa fyysinen väkivalta oli hieman yleisempää sijaisperheissä, kun taas henkinen väkivalta oli selvästi yleisempää laitoksissa. Väkivallan todennäköisyys kasvoi lapsen sijoituksen keston kasvaessa. Sijaishuollossa eläneillä lapsilla oli myös jonkin verran enemmän kokemuksia monitasoisesta väkivallasta, kuin kotona asuvilla lapsilla. Positiivisena voidaan kuitenkin pitää sitä että sijaishuollossa eläneet lapset kertoivat väkivallasta ulkopuoliselle henkilölle huomattavasti useammin kuin kotona asuvat lapset. Tähän nähden erikoisena voi-

daankin pitää sitä, että poliisille sijaishuollon aikaisesta väkivallasta ilmoitetaan verrattain harvoin. (Ellonen & Pösö 2010, 34-41.)

Laitosväkivaltaa tarkasteltaessa tulee kuitenkin ottaa huomioon käsitteen monimuotoisuus; väkivallaksi voidaan lukea myös sijaishuollon rakenteelliset seuraamukset ja kasvatukselliset käytänteet, joilla on vahingoittavia vaikutuksia lasten elämään. Laitosväkivallan tunnistamista vaikeuttaa myös käsitteen monimuotoisuus ja laituskulttuurien erilaisuus. Erilaisissa toimintaympäristöissä erityyppiset tekijät määrittävät väkivallaksi. Väki-valta voi myös olla subjektiivisesti tulkittua; kun yksi kokee lapsen kohdistetun rajoitustoimenpiteen suojaavana, voi toinen määritellä saman kokemuksen väkivaltana. (Ellonen & Pösö 2010, 34-35.) Ellosen ja Pösön (mt.) tutkimuksen tuloksia tulkittaessa tulee myös ottaa huomioon se että tutkimus kohdistuu kouluikäisiin lapsiin. Samaan aikaan tiedämme lapsiin kohdistuvan väkivallan riskin olevan suurin lasten ensimmäisten elinvuosien aikana. Varhaisista väkivaltakokemuksista voi siis olla verrattain vaikeaa saada tietoa retrospektiivisesti.

Lastensuojelulaitosten kasvatuskulttuureissa tapahtuneet muutokset ovat seuranneet lastensuojelun institutionaalisessa tehtävässä tapahtuneita yleisempiä muutoksia. Pahan-tapaisuuden hoidosta kurinpidolla ja rangaistuksilla on siirrytty, kodinomaisuutta korostavien familististen ja yhteisökasvatusmenetelmien nousun kautta, riittäviä rajoja ja yksilön vastuuta korostavaan laituskulttuuriin. Samantapaisia, ideologisten ja opillisten tietoperustojen muutoksille rakentuvia, toimintakulttuurien muutoksia voidaan paikantaa myös sosiaalityöntekijöiden työorientaatiosta. (Pekkarinen 2015, 168-170.)

Lastensuojelulaitosten kasvatuskulttuurissa tapahtuneita muutoksia voidaan tarkastella suhteessa lastensuojelulain mukaisten rajoitustoimenpiteiden käyttöön. Lastensuojelulain mukaisten rajoitustoimenpiteiden käyttö on mahdollista vain lastensuojelulaitoksissa. Poikkeuksen tästä muodostaa yhteydenpidon rajoitus, jonka soveltaminen myös perhe-hoitoon sijoitettujen lasten kohdalla on mahdollista. (Saastamoinen 2008, 141.) Käsitteellisesti rajoitustoimenpiteet määriteltiin vuoden 2006 lastensuojelulain osa uudistuksessa, jolla haluttiin lisätä rajoitustoimenpiteitä koskevaa sääntelyä ja valvontaa. Uudistuksen taustalla olivat havainnot rajoitustoimenpiteiden käyttöön liittyvistä oikeus-turva ja perus- ja ihmisoikeus-sääntelyn puutteista.

Rajoitustoimenpiteitä ovat nykyisen lastensuojelulain mukaan lapsen kiinnipitäminen, eristäminen, yhteydenpidon rajoittaminen, aineiden ja esineiden haltuunotto, henkilön tarkastus, henkilönkatsastus, omaisuuden ja lähetysten tarkastaminen, liikkumisvapauden rajoittaminen ja erityinen huolenpito. Rajoitustoimenpiteiden tarkoituksena on viimesijaisesti turvata sijoitetun lapsen terveys ja kehitys, sekä joissakin tilanteissa sijais-huollon tarkoituksen toteutuminen. Lastensuojeluprosessissa rajoitustoimenpiteitä käytämällä puututaan lapsen ja hänen läheistensä perusoikeuksiin. Täten rajoitustoimenpiteet määrittyvät viimesijaisiksi ja äärimmäisiksi keinoiksi lapsen edun turvaamisessa. (Forsberg & Tarkkinen 2013, 661.)

Rajoitustoimenpiteiden taustalta voidaan paikantaa ajatus siitä että perusoikeuksia (erityisesti itsemääräämisoikeus, liikkumisen vapaus, yksityisyyden suoja, sekä henkilökohtainen koskemattomuus) voidaan ja joudutaan joissain tilanteissa rajoittamaan ja näiden rajoitusten tulee aina perustua lakiin. Rajoitusten on oltava tarkkarajaisia ja riittävän täsmällisesti määriteltyjä, sekä välttämättömiä tavoitteiden saavuttamiseksi. Perusoikeuksia rajoitettaessa on huolehdittava riittävästä oikeusturvajärjestelystä. (Valvira 2013, 8.) Lastensuojelun rajoitustoimenpiteet ja niiden käytön reunaehdot määrittellään Lastensuojelulain (417/2007) 11 luvussa (§61-§74). Lastensuojelulain mukaisten rajoitusten oikeutuksena toimii tavoite turvata lapsen vahvempi perusoikeus (PL 19§) ihmisarvoisen elämän edellyttämään välttämättömään huolenpitoon (Saastamoinen 2008, 143).

Rajoitustoimenpiteiden erottaminen lastensuojelulaitoksissa sovellettavista tavanomaisista kasvatuksellisista keinoista on kuitenkin osoittautunut haastavaksi. Sijaishuollossa elävät nuoret ovat kertoneet laitoksissa käytettävistä ryhmärangaistuksista, sekä tilanteista, joissa rajoitusta käytetään säännönmukaisesti seurauksena sanktiona laitoksen sääntöjen rikkomisesta. (Vario ym. 2012, 24–29.) Myös Tarkkinen (Forsberg & Tarkkinen 2013, 667) on omassa tutkimuksessaan todennut rajoitustoimenpiteitä toisinaan käytettävän rangaistuksena, sekä ennaltaehkäisevässä merkityksessä potentiaalisten sääntörikkomusten estämiseksi. Lain mukaan rajoitustoimenpiteitä ei voida käyttää rangaistuksina, eikä niitä voida perustella laitoksen yleisillä säännöillä. Rajoitustoimenpiteiden tulisi aina perustua yksilökohtaiseen harkintaan ja niiden käyttöön sovelletaan välttämättömyys-, hyväksyttävyy-, ja suhteellisuusperiaatetta. (Saastamoinen 2008, 145–146, 166–167; Valvira 2013, 12.)

Rajoitustoimenpiteiden moninaisuus mahdollistaa sen, että rajoitustoimenpiteestä puhtaassa voidaan viitata käytännön toimenpiteisiin, jotka vaihtelevat lapsen repun tarkastamisesta lapsen eristämiseen, tai sijoittamiseen vaativan hoidon yksiköihin. Voidaankin olettaa että rajoitustoimenpiteiden soveltamisen ongelmakohdat paikantuvat niihin rajoitustoimenpiteisiin, jotka liittyvät lapsen käytöksen ja toiminnan rajaamiseen arjen käytännöissä. Tarkkisen (Forsberg & Tarkkinen 2013, 663) tutkimuksessa eniten käytettyjä rajoitustoimenpiteitä olivat omaisuuden ja lähetysten tarkastukset, kiinnipidot, liikkumisvapauden rajoittamiset, sekä henkilön tarkastukset ja – katsastukset. Valviran (2013, 16–18) selvityksessä ongelmallisena on näyttäytynyt se että laitosten yleispeiteviin sääntöihin sisältyi käytäntöjä, jotka todellisuudessa määrittyivät edellä mainituiksi lastensuojelulain mukaisiksi rajoitustoimenpiteiksi. Tällaisia olivat muun muassa sijoituksen alkuun määritellyt rauhoittumisaika, sekä ulkoiluoikeiden tai omien tavaroiden haltuun saamisen ansaitseminen, puhelimen pois ottaminen, rutiininomaiset henkilö tarkastukset ja – katsastukset sekä huoneen ”ratsaaminen”.

Tämän kaltaisia kasvatuksellisia käytänteitä ei voida pitää lastensuojelulain mukaisina. Saastamoinen (2008, 150) mukaan tavanomaisia kasvatuksellisia sääntöjä ovat mm. vierailuaikojen ja kotiintuloaikojen määrittäminen, sekä puhelimen käytön rajaaminen yöaikaan. Lapsiasiain valtuutetun toimiston raportissa painotetaan että hylkäämistä, lähisuhteiden katkaisemista, ruokailua tai ruuatta jättämistä ei saa käyttää rangaistuskeinona (Vario ym. 2012, 24). Kasvatuksellisten keinojen tulisi ensisijaisesti perustua myönteiselle suhteelle lapseen ja tukea ja auttaa lasta omaksumaan yleisesti hyväksytyjä arvoja ja toimintatapoja. Turvallisten, johdonmukaisien ja ymmärrettävien rajojen asettaminen lasten ja nuorten ei-hyväksyttävälle käyttäytymiselle edellyttää kasvatuksellisten sanktioiden läpinäkyvyyttä. (Valvira 2013, 20.)

Itsemääräämisoikeuden toteutuminen ei liity yksin varsinaisten pakotteiden ja rajoittamistoimien käyttöön. Tosiasiallista itsemääräämisoikeuden rajoittamista saattaa sisältyä myös toimintayksikön menettelytapoihin, sekä kirjoitettuihin tai kirjoittamattomiin sääntöihin. Tällaisia Valviran selvityksessä esiin nousseita tilanteita olivat mm. laitoksissa asuvien poikien ja tyttöjen keskinäiseen kanssakäymiseen asetetut tiukat rajat, lapsen ulkonäön määrittelyyn liittyvät säännökset, sekä sääntö-rikkomuksista seuraavat kasvatukselliset sanktiot, jotka todellisuudessa täyttivät rajoitustoimenpiteiden kriteerit (esim. puhelimen pois otto, kotilomien peruutus ja poistumiskielto tai ruoan saannin rajoittaminen). (Valvira 2013, 9, 15–16, 19–20.)

Viimeaikaisessa keskustelussa huomiota on kiinnitetty mm. rajoitustoimenpiteiden käyttöön ja valvontaan liittyviin ongelmiin (mm. Valvira 2013). Lapsiasiainvaltuutetun selvityksessä sijaishuollossa elävät nuoret toivat esille kokemuksiaan kasvatuksellisten sanktioiden ja rajoitustoimenpiteiden irrallisuudesta; nuoret eivät aina ymmärtäneet mihin rajoitusten ja sanktioiden käyttö liittyi, tai mitä niillä pyrittiin saavuttamaan? Nuoret kokivat rajoituksiin ja rangaistuksiin liittyvän osittain vallankäyttöä joka tuntui kohtuuttomalta ja epäoikeudenmukaiselta. Tällaisia tilanteita olivat erityisesti edellä mainitut tilanteet joissa rangaistuksina käytettiin tosiasiallisesti rajoitustoimenpiteiksi määrittyviä sanktioita. Myös rangaistusten ja rajoitusten perustelu koettiin riittämättömäksi. Epäoikeudenmukaisuuden kokemuksesta seurasi pahimmillaan se että rajoitus lisäsi nuoren kapinointia asetettuja sääntöjä kohtaan. (Vario ym. 2012, 24–29.)

Saastamoinen (2008, 152–154) painottaa että rajoitustoimenpiteiden käytössä keskeistä on lapsen ja asianosaisten kuuleminen ennen päätöksen tekoa. Alle 12-vuotiaan lapsen kohdalla kuulemisen sijasta selvitetään lapsen mielipide. Hallintolain mukaisen kuulemisen järjestäminen edellyttää kuitenkin suunnitelmallista työskentelyä, mikä voi laitoksessa toteutettavien rajoitustoimenpiteiden osalta usein osoittautua mahdottomaksi. Esimerkiksi henkilöntarkastukset ja – katsastukset, kiinnipidot ja omaisuuden tarkastaminen ja haltuunotto tapahtuvat usein akuuteissa tilanteissa joissa arvio rajoitustoimenpiteen käytön tarpeesta joudutaan tekemään nopeasti.

Rajoitustoimenpiteistä tehtävän päätöksen lisäksi lastensuojelulain 74§ säättää rajoitustoimenpiteiden kirjaamisveloitteesta. Kirjaamisvelvoite pyrkii turvaamaan rajoitustoimenpiteiden seurannan ja valvonnan ja sen toteutuminen on siten asiakkaan ja työntekijän oikeusturvan kannalta tärkeää. Kirjaaminen sisältää rajoitustoimenpiteen yksityiskohtaisen kuvailun sekä perustelemisen. (Saastamoinen 2008, 168–171.) Valviran (2013, 21–22) selvityksen mukaan osa lastensuojelulaitoksista saaduista rajoitustoimenpiteitä koskevista dokumenteista oli puutteellisia. Rajoitustoimenpide oli saatettu kirjata lapsen asiakaskertomukseen, joka ei vastaa rajoitustoimenpiteestä tehtävää hallintopäätöstä. Rajoitustoimenpiteitä koskevat kirjaukset olivat myös muilta osin puutteellisia, eikä niissä välttämättä ilmennyt lapsen mielipidettä asiasta. Lasta koskevissa asiakassuunnitelmissa rajoitustoimenpiteiden vaikutusta ei ollut myöskään riittävästi otettu huomioon.

Lastensuojelun asiakkailla ei usein ole edellytyksiä huolehtia itse itsemääräämisoikeutensa toteutumisesta. Siksi työskentelyssä tulisi vahvistaa asiakkaiden itsemääräämisoikeutta vahvistavia menettelytapoja. (Valvira 2013, 9.) Lastensuojelulaki myös edellyttää että lapsen kanssa keskustellaan häneen kohdistetuista rajoitustoimenpiteistä ja niiden perusteista (Saastamoinen 2008, 171–173). Tämä oli myös lapsiasiainvaltuutetun selvityksessä esiin nouseva sijoitettujen nuorten toive (Vario ym. 2012, 24–29). Lastensuojelulaitosten kasvatuksellisten käytäntöjen ja lastensuojelulain mukaisten rajoitustoimenpiteiden välinen raja näyttäytyy edellä kuvatun valossa epäselvänä. Osaltaan kasvatuksellisten keinojen ja rajoitustoimenpiteiden sekoittumisen keskenään voidaan ajatella johtuvan siitä, että laitosten juurtuneet kasvatuskäytännöt ja toimintakulttuuri eivät muutu yhteneväisesti lainsäädännöllisten muutosten kanssa.

Sijaishuollossa elävien nuorten kokemuksia sijaishuollosta selvitettiin vuoden 2011 valtakunnallisella lastensuojelun laadun kehittämiseen tähtävällä kiertueella. Selvityksen mukaan nuoret kokivat lastensuojelun mukaan tulon elämässään pääasiallisesti positiivisena asiana. Lastensuojelu oli auttanut nuoria saavuttamaan tavoitteitaan ja unelmiin, sekä irtaantumaan ongelmallisista toimintamalleista. Nuorten esittämä kritiikki kohdistui vuorovaikutukseen, jota hankaloitti mm. työntekijöiden vaihtuvuus, sekä aikaisempien ihmissuhteiden ylläpidossa ilmenevät vaikeudet. Nuoret myös kokivat lastensuojelun sijaishuollossa asumisen leimaavana ja ulkopuolisten ihmisten ennakkoluuloja lisäävänä tekijänä. Normaaliin murrosikään kuuluvalla rajojen hakemiselle ei nuorten kokemusten mukaan aina ollut tilaa, vaan se tulkittiin nuorten taustaan liittyvänä oireiluna. (Vario ym. 2012, 14-19.)

Sijoitettujen nuorten kokemuksissa ystävyysuhteet näyttäytyivät voimavarana, mutta pelko niiden katkeamisesta haastoi nuorten hyvinvointia. Sijaishuoltopaikan aikuiset ja muut nuoren kanssa toimivat tahot saattoivat myös pyrkiä säätelemään nuoren yhteydenpitoa ystäviin sijoituksen aikana tai sen päättyessä. Nuorten toiveissa korostui tarve ihmissuhteiden pysyvyydelle. Ihmissuhteiden pysyvyyden mahdollistuminen edellyttää myös yhtäältä sijaishuoltopaikan pysyvyyttä, mikä ei ollut joidenkin nuorten kohdalla toteutunut. On sanomattakin selvää, että asuinpaikan toistuvasti vaihtuessa luottamuksellisia ihmissuhteita ei pääse syntymään, eikä nuori siten voi rakentaa itselleen sosiaalisen tuen verkostoa. Ihmissuhteiden katkeaminen nuoresta johtumattomista syistä, lisäsi nuorten epäluottamusta ympärillä olevia aikuisia kohtaan ja voimisti juurettomuuden tunnetta. (Vario ym. 2012, 20-22.) Nuoren kiinnittyminen sijaishuoltopaikkaan on siis

monin tavoin riippuvaista ympärillä olevien aikuisten toimista ja siitä onko nuorelle ja sijaishuoltopaikalle annettava tuki riittävää?

Sijaishuoltopaikan valintaan liittyen nuoret kokivat, ettei heidän omiin toiveisiinsa suhtauduttu riittävällä vakavuudella. Nuoret toivat esille, ettei heidän kertomuksiaan sijaishuoltopaikkaan liittyvistä ongelmista uskota. Nuorille annettu tieto koettiin myös riittämättömäksi, minkä vuoksi nuorten osallistuminen päätöksen tekoon oli vaikeaa. Lähtökohtaisesti nuoret kokivat sijoituspaikan säännöt positiivisina ja heitä tukevana asiana, mutta sääntöihin ja niiden soveltamiseen kaivattiin oikeudenmukaisuutta ja tasapuolisuutta, sekä joustavuutta ottaa huomioon nuoren yksilöllinen tilanne. Rangaistusten merkitys ymmärrettiin mutta niiden kohdistumista nuorelle tärkeimpiin asioihin; koti-lomiin ja vapaa-ajanviettoon pidettiin uhmaa lisäävänä tekijänä. Nuoriin kohdistetut rajoitustoimenpiteet ja rangaistukset olivat paikoin väärin mitoitettuja tai lain vastaisia. Nuorten ruokailua saatettiin rajoittaa rangaistuksena sääntöjen rikkomisesta ja joukkorangaistuksia käytettiin yleisesti. Nuoren yhteydenpitoa tai liikkumisvapautta saatettiin rajoittaa rangaistustarkoituksessa. Nuorille jäi tämän lisäksi paikoin epäselväksi se mihin rajoitustoimenpiteet ja rangaistukset perustuivat ja mihin niillä pyrittiin. (Vario ym. 2012, 22-29.)

Nuorten osallisuuteen liittyvät haasteet todentuivat suhteissa nuorta ympäröiviin aikuisiin ja hänen asioihin liittyvään päätöksen tekoon. Nuoret kokivat, ettei heitä kohdata arvostaen, eivätkä he tule aidosti kuulluiksi omine mielipiteineen. Myös vaihtuvat ihmissuhteet vaikeuttivat luottamuksen syntymistä ja osallisuuden mahdollistumista. Nuoret kertoivat mielessään olevia huolia ja murheita ensisijaisesti kavereille ja sukulaisille. Osalla nuorista oli muodostunut luottamuksellinen ja tukeva suhde sijaishuoltopaikan aikuisiin. Osalla sijaishuoltopaikan aikuisille kertomista vaikeutti se että nuorten kokemusten mukaan aikuiset toimivat tämän jälkeen epäluotettavasti tai juoruilivat nuoren asioista eteenpäin. Sosiaalityöntekijälle nuoret kertoivat huolistaan verrattain harvoin ja saattoivat kokea, ettei heidän kertomaansa otettu todesta. Aikuisiin kohdistuvaa epäluottamusta vahvisti nuorten huonot kokemukset siitä että valvova viranomainen ei ole kuullut lapsia laiminlyöntien ilmetessä, sekä sijaishuoltopaikoissa nuoriin kohdistuneista vaiementamisen yrityksistä. (Vario ym. 2012, 14-20; 30-33; 38-41.)

YK:n yleiskokouksen päätöslauselma (A/RES/64/14224.2.2010) antaa sijaishuollon järjestämistä koskevia suosituksia joissa painotetaan lapsen kuulemista ja mielipiteen

selvittämistä tehtäessä lasta koskevia päätöksiä. (Vario ym. 2012, 52; Hoikkala & Lavikainen 2015, 11.) YK:n lapsen oikeuksien komitean näkemyksen mukaan lasten kuulemiseen liittyvistä ikärajoista tulisi luopua, ja jokaista lasta tulisi kuulla hallinto- ja oikeudenkäyntimenettelyssä ikä- ja kehitystason mukaisesti. Lapsen kuuleminen edellyttää sitä että lapsella on käytettävissään riittävästi taustatietoa ja mahdollisuus valmistautua tilanteeseen. Lapsen kuuleminen edellyttää luottamuksellista vuorovaikutusta ja dialogista vuorovaikutusta. Sijoitetut nuoret kokivat kuulemisen kuitenkin pääasiallisesti teknisenä toimenpiteenä jossa päätökset oli aikuisten toimesta jo etukäteen tehty. (Vario ym. 2012, 52-53.)

Omaa elämää koskevan osattomuuden ja näkymättömyyden kokemukset vahvistavat pahimmillaan nuoren kokemusta siitä että hänen tulee selvitä elämässään yksin. Tämän tyyppinen pärjäämisen pakko usein myös sulkee silmiä ympärillä olevilta tuen saannin mahdollisuuksilta. Ei uskalla eikä osaa tarttua niihin kannatteleviin asioihin joita ympäristö voisi tarjota. Tällaisessa tilanteessa nuoren rinnalle asettuminen ja sinnikäs avun tarjoaminen on aikuisen tehtävä, eikä nuori voi olla vastuussa siitä että hän taistelee itselleen kuuluvien oikeuksien toteutumisen puolesta. (Vario ym. 2012, 48.)

Suvi Jaatinen (2014, 43-49) on Pro Gradu-tutkimuksessaan selvittänyt kansainväliseen lastensuojelututkimukseen keskittyen nuorten kokemuksia ja osallisuutta lastensuojelussa. Tutkimustulosten mukaan nuorten kokemuksia oli selvitetty erityisesti liittyen sosiaalityöntekijöihin, nuorten kanssa käytettyihin työmenetelmiin, sekä sijaishuoltopaikan merkitykseen. Sosiaalityöntekijään liittyviä kokemuksia leimasi kokemus suhteen hauraudesta sosiaalityöntekijöiden suuren vaihtuvuuden vuoksi. Nuorten kanssa käytettyjen työskentelymenetelmien osalta korostui luottamuksellisen vuorovaikutussuhteen tärkeys.

Sijaishuollon osalta lasten kokemukset eriytyivät sijaishuoltopaikan mukaan; laitoksessa elävien osalta korostuivat laitoksen arkeen liittyvien jatkuvien muutosten kuormittavuus, sekä kokemus siitä ettei nuorilla ole vaikutusmahdollisuuksia suhteessa tapahtuviin muutoksiin. Nuoret olivat tyytymättömiä sijoituspaikkojen fyysisiin puitteisiin ja vertaissuhteisiin sekä kokivat luottamusta suhteessa aikuisiin. Toisaalta nuoret kokivat toimintamahdollisuudet laitoksessa erilaisina verrattuna kotona asuviin nuoriin. Nuorten tyytymättömyys oli korkeampaa nuoremmilla lapsilla sekä niillä nuorilla joiden sijaishuollon polku oli ollut katkonainen. Sijaishuoltopaikkojen muuttuessa nuoria kuormit-

tivat muuttuvat säännöt ja käytänteet. Lapsilla oli myös yleisesti kokemuksia sijaishuoltopaikan muuttumisesta ja mahdolliset tulevat muutokset huolettivat heitä. (Jaatinen 2014, 49-51.

Lasten ja nuorten osallisuuden vahvistamiseen on siis ollut vahva yhteiskunnallinen pyrkimys aina vuoden 1983 lastensuojelulaista saakka. Virve-Maria de Godzinsky (2014, 17–25, 39–80) on väitöskirjassaan tutkinut lapsen etua ja osallisuutta hallinto-oikeuksien päätöksen teossa. De Godzinsky painottaa osallisuuden toteutumisen yhteyttä lapsen mielipiteen selvittämiseen, lapsen kuulemiseen ja lapsen asioissa tehtävien päätösten perusteluun. Lastensuojelulain mukainen lapsen osallisuus ei toteudu jollei lapsella ole mahdollisuutta ilmaista mielipidettään tai tulla kuulluksi siten, että se myös tosiasiallisesti voidaan ottaa huomioon päätöstä tehtäessä. Osallisuus omassa asiassaan edellyttää myös sitä että tehdyt päätökset perustellaan riittävän perusteellisesti ja selkeästi. Tämä on erityisen tärkeää silloin kun päätös on lapsen tahdon vastainen. De Godzinskyn mukaan lapsen osallisuuden toteutumisessa oli tutkimusaineiston valossa edelleen selkeitä puutteita. Lapsen kuuleminen tai mielipiteen selvittäminen ei ollut säännömukaista ja päätösten perustelut olivat usein riittämättömiä. Voidaankin todeta että samantyyppiset osallisuuden esteet näyttäytyvät niin sijaishuollossa elävien nuorten kokemuksissa, kuin lastensuojeluasian hallinto-oikeuskäsittelyjen asiakirjoissa.

Osallisuuden toteutumisessa on kuitenkin puutteita, erityisesti jos asiaa kysytään lastensuojelun piirissä olevilta nuorilta. Pekkarinen (2015, 165-166) on huomauttanut että lasten ja nuorten osallisuus näyttäytyy tavoiteltavana ja hyvänä silloin kun siihen liittyvä toiminta on yhteiskunnallisesti hyväksyttävää ja aikuisjohtoista. Lasten ja nuorten omaehtoiseen osallisuuteen, siihen että lapset aktiivisesti osallistuisivat yhteiskunnallisten käytäntöjen muokkaamiseen omista lähtökohdistaan käsin, ei kuitenkaan ole samalla tavalla tilaa. Tämä näkyy myös edellä kuvatuissa nuorten kokemuksissa osallisuudesta siten että osallisuus on vahvasti aikuisjohtoista ja ehdollistettua. Osallisuuteen on mahdollisuus silloin kun osallistumisen tavat vastaavat aikuisten osallisuudelle asettamia reunaehtoja ja niissä on vähän tilaa nuorten omalle, mahdollista vastapuhetta ja ristiriitaisia näkemyksiä sisältävälle, äänelle.

Lastensuojelua ohjaavien lapsen etua ja oikeuksia korostavien oikeusperiaatteiden toteutuminen ei siis näyttäydy 2000-luvun Suomessa ongelmattomana. Lastensuojelujärjestelmän ongelmien ratkaisemiseksi annetuissa suosituksissa korostuvatkin riittävän re-

sursoinnin lisäksi asiakkaiden osallisuuden kehittämisen tarve. Asiakkaiden näkemysten ja kokemusten hyödyntäminen on lastensuojelujärjestelmän laadukkaan kehittämisen perusedellytys. (Mm. Alhanen 2014, 70-72; Toimiva lastensuojelu 2013, 69-70.)

3. Toimijuus

Lastensuojelun historiallista kehityskulkua tarkasteltaessa esiin nousi vahvasti lapsen oikeuksissa ja asemassa viimeisen sadan vuoden aikana tapahtuneet muutokset. Kokonaisuudessaan näiden voidaan ajatella ilmentävän niitä lapsuuden ymmärtämisen ta-voissa tapahtuneita muutoksia, joiden myötä lapsen toimijuudesta on tullut yksi yhteis-kuntatieteellisen lapsuustutkimuksen keskeisistä käsitteistä. Näkemys lapsuudesta siir-tyvävaiheena aikuisuuteen on haastettu muun muassa lapsuuden sosiologian piirissä. Lapsuutta on alettu tarkastella myös aktiivisen toimijuuden aikana, jossa lapsi toimii päteväenä sosiaalisena toimijana omassa ympäristössään. Lasta ympäröivät instituutiot ja sosiaaliset rakenteet kuitenkin rajaavat ja mahdollistavat tätä toimijuutta. Tämän vuoksi lapsen toimijuuden tutkimuksessa keskeistä onkin tarkastella lasta ympäröiviä instituutioita ja niissä ilmeneviä sosiaalisia suhteita lapsen näkökulmasta käsin. (Lehtinen 2000, 18; Tulensalo 2015, 5.)

Alhanen (2014, 23, 26, 68-69) on esittänyt että yksi julkisen vallan käytön keskeinen tehtävä on ihmisten toimijuuden mahdollisuuksien maksimoiminen. Julkisen vallan käytöllä tavoitellaan tällöin olosuhteita, jotka parhaalla mahdollisella tavalla tukevat yksilöiden toimintakyvyn vapaata käyttöä ja kehittymistä. Esimerkiksi lastensuojelujärjestelmän sisällä vallitsevat työkäytännöt ja ammattilaisten toiminta ovat osa julkisen val-lan käyttöä ja ohjaavat asiakkaiden kohtaamista, heidän asioidensa käsittelemistä ja heille tarjottavia palveluja. Samanaikaisesti näissä käytännöissä muokataan asiakkaiden käsityksiä itsestään ja omista toimintamahdollisuuksista eli toisin sanoen tuotetaan asi-akkaille tietynlaisia toimijuuden mahdollisuuksia. Asiakkaiden toimijuuden mahdolli-suudet lastensuojelun työskentelyssä ovat lastensuojelujärjestelmän ongelmien vuoksi paikoin heikkoja; asiakas ei usein itse pysty vaikuttamaan siihen millaisia palveluita ja tukea on tarjolla. Tämä voi esineellistää asiakkaita ja heidän yksilöllisiä tarpeitaan ja heikentää toimijuuden mahdollisuuksiaan elämän eri osa-alueilla.

Tässä piilee toimijuuden tutkimuksen tärkeys sosiaalityössä. Tutkimuksessani tarkaste-len nuorten toimijuutta sijaishuollon käytännöissä. Nuoruus määrittyy hyvinvointivalti-ossa vahvasti eri kasvatusinstituutioiden kautta, jolloin näiden institutionaaliset käytän-teet ja valtarakenteet rajaavat toimijuuden rakentumisen ehtoja. Institutionaalisissa sekä yhteiskunnallisissa diskursseissa asetetaan erilaisia odotuksia ja normeja oikeanlaisesta ja hyväksyttävästä nuoruudesta. (Mäkinen 2015, 103-105.) Yhteiskunnan normien vas-

taisen käyttäytymisen vuoksi huostaan otettujen nuorten kohdalla sijaishuollon sosiaalinen ympäristö sisältää usein tiukkoja institutionaalisia odotuksia nuoren toiminnalle. Tämän lisäksi sijaishuoltopaikan valtarakenteet ja toimintakäytännöt voivat luoda nuorelle vahvasti rajoitettuja toimijuuden mahdollisuuksia. Näiden vahvojen rakenteiden tehtävänä on ohjata nuoren kehitystä ja toimintaa kohti yhteiskunnallisesti hyväksytyä nuoruutta.

Hyväksyttävä nuoruus määrittyy tällöin nuoren tekemien valintojen kautta saavutettavana, jolloin näkökulma toimijuuden rakentumiseen on yksilökeskeinen. (Hyväksyttävä) toimijuus on ikään kuin valintakysymys ja valintojen tekemisen vastuu on nuorella. Tämän tyyppinen sijaishuollon tavoite tulee lähelle Giddensin näkemyksiä elämänpolitiikasta (Esim. Kortteinen 2002). Elämänpolitiikka korostaa toimijuuden reflektiivistä puolta, jossa yksilö rakentaa omaa elämäänsä ja identiteettiään jatkuvasti arjessa tekemiensä valintojen kautta. Tämä sitoo toimijuuden käsitteen minuuden ja identiteetin kysymyksiin; toimijuus on identiteettityön väline.

Tämänkaltainen käsitys yksilökeskeisestä toimijuudesta korostaa refleksiivisen toimijan roolia. Yksilö arvioi aktiivisesti omia toimintamahdollisuuksiaan ja tekee näiden pohjalta suunnitelmallisia valintoja. Yhteiskunnan institutionaaliset rakenteet ovat alisteisia yksilön omalle toiminnalle. Yksilökeskeisen toimijuus käsitteen ongelmana onkin rakenteellisten tekijöiden merkityksen häviäminen. Tällöin yksilön vastuu omista valinnoistaan helposti ylikorostuu, ilman että huomioitaisiin riittävästi yksilöllisten olosuhteiden ja ympäristötekijöiden merkitystä toimijuuden rakentumisen reunaehtoina. (Mäkinen 2015, 116-118.)

Nuorten kokemuksissa toimijuus määrittyy usein mahdollisuuksina tehdä valintoja ja itseä koskevia päätöksiä, sekä mahdollisuutena vaikuttaa omassa elämässä tapahtuviin asioihin. Institutionaalisissa käytännöissä nuorten toimijuutta yhtä aikaisesti mahdollistetaan ja sitä rajoitetaan. (Mäkinen 2015, 114-116.) Lastensuojelun käytännöissä lapsen osallisuudelle ja kuulemisella on annettu suuri painoarvo erityisesti vuoden 2007 lastensuojelulaissa (417/2007). Voidaan olettaa että osallisuuden korostamisen taustalla vaikuttaa pyrkimys lasten toimijuuden vahvistamiseen; lapsilla on oikeus osallistua omaa elämää koskevien päätösten tekoon. Osallisuus ja oikeus itseä koskevaa tietoon toimivat pohjana yksilökeskeisen näkemyksen mukaiselle toimijuudelle; omaa elämää koskevien valintojen tekeminen ei ole mahdollista ilman osallisuutta ja tietoa.

Pidän kuitenkin yksilökeskeisen toimijuuden määritelmää ongelmallisena erityisesti lastensuojelun kontekstissa, jossa valtasuhteet ja vahvat institutionaaliset rakenteet ovat vahvemmin läsnä kuin tavanomaisissa arjen ympäristöissä. Esimerkiksi Pekkarisen (2015, 166) tutkimuksessa lastensuojelun asiakkaana olevien poikien toimijuuden mahdollisuudet näyttäytyivät monin tavoin rajoittuneita; toistuvat kaltoinkohtelun, hylkäämisen ja yhteisöjen ulkopuolelle sulkemisen, sekä yksilölliseen taustaan kiinnittyvät huono-osaisuuden kehät, vahvistivat poikien alisteista asemaa. Näissä lähtökohdissa poikien aktiivinen toimijuus, joka usein oli normien vastaista ja uusiin kontrollointipyrimyksiin johtavaa, näyttäytyi yrityksenä osallistua itseä koskevien määrittelyjen tekköön. Norminvastaisesti toimiva sosiaalinen verkosto oli usein ainoa pojat omana itsenään hyväksyvä ja positiivista palautettava tarjoava taho.

Tutkimuksen tulosten valossa voidaan pitää mielenkiintoisena Giddensin näkemystä siitä että elämänpolitiikan, toisin sanoen yksilöllisen elämänprojektin, onnistumiselle tai epäonnistumiselle on keskeistä yksilön kokeman sosiaalisen luottamuksen määrä. Tällä viitataan ihmissuhteissa kehittyviin (suhteellisen pysyviin) asenteisiin siitä, kokeeko yksilö sosiaaliset suhteet luottamuksellisina ja tukea antavina. (Kortteinen 2000). Tällöin yhteiskunnallisten instituutioiden ja rakenteiden yhdeksi keskeiseksi tehtäväksi muodostuu sosiaalisen luottamuksen syntymisen tukeminen. Lastensuojelun asiakkaiden kohdalla luottamusta ympäristöön heikentää usein sosiaalisiin suhteisiin paikantuvat kokemukset kaltoinkohtelusta ja vaille jäämisestä. Tämän vuoksi lastensuojelun institutionaalisissa käytännöissä olisikin tarpeen kysyä onko vastoin odotuksia käyttäytyvällä nuorella voimavaroja tai riittäviä resursseja hyväksyttävän nuoruuden tavoitteeseen?

Yhteiskunnalliset ja kulttuuriset reunaehdot ja yksilöllisesti vaihtelevat voimavarat rajaavat siis toimijuuden mahdollisuuksia. Esimerkiksi Archerin kehittelemässä realistisessa yhteiskuntateoriassa korostetaan rakenteen, kulttuurin ja toimijoiden välistä vuorovaikutusta. Toimivaa subjektia edeltävät rakenteet ehdollistavat toimintaa, mutta toisaalta toimijoiden välisessä vuorovaikutuksessa rakenteet ja kulttuuri uusiintuvat ja kehittyvät. (Kuusela 2006, 77-105.) Kyse on paikallisten resurssien ja toiminnan mahdollisuuksien, sekä yksilöllisten voimavarojen välisestä vuorovaikutuksesta. (Mäkinen 2015, 107-109.)

Nuorten toimijuuden mahdollisuuksia rajaavia yhteiskunnallisia ja kulttuurisia reunaehdoja voidaan paikantaa sijaishuollossa elävien nuorten kohdalla tarkastelemalla nuorille tarjolla olevaa toimijuutta. Tarjoaako nuoren elinympäristö sijaishuollossa riittäviä, nuoren kykyihin ja taitoihin oikein suhteutettuja, toiminnan mahdollisuuksia? Millä tavalla sijaishuoltopaikan käytänteet ja valtarakenteet vaikuttavat nuorten toimijuuden mahdollistumiseen ja millaista toimijuutta nuorille näissä käytännöissä tarjotaan?

Toinen keskeinen nuorten toimijuuden rakentumiseen vaikuttava tekijä on nuoren suhde toisiin ihmisiin, yhteisöihin ja ryhmiin. Näissä moninaisissa vuorovaikutussuhteissa rakentuu erilaisia toimijuuden mahdollisuuksia, joita nuori hyödyntää omien resurssien mukaisesti. Vuorovaikutussuhteissa on aina läsnä valta eri muodoissaan. Tämän lisäksi niissä määritellään nuoriin kohdistettuja institutionaalisia odotuksia. (Mäkinen 2015, 109-114.) Voidaankin ajatella että nuorta ympäröivissä sosiaalisissa suhteissa toimijuus todellistuu. Lastensuojelun sijaishuollon kontekstissa tämä kääntää katseen nuoren moninaisiin ihmissuhteisiin lastensuojelulaitoksessa ja sen ulkopuolella. Millaista toimijuutta nuoren vuorovaikutussuhteet mahdollistavat ja tukevat ja millaisia institutionaalisia odotuksia nuoreen vuorovaikutuksessa kohdistetaan?

Tulensalo (2015 15, 25) on tarkastellut lastensuojelun asiakkaana olevien lasten tiedollista toimijuutta ja todennut lasten asemoituvan aktiiviseen, välilliseen tai ulkopuoliseen toimijan positioon. Toimijuuden rakentumisessa keskeinen rooli oli sosiaalityöntekijän lapselle tarjoamalla positiolla. Kaiken kaikkiaan lasta ympäröivillä ihmisillä on merkittävä rooli toimijuuden mahdollistumisessa. Ihmissuhteista saatu tuki vahvistaa nuoren toimijuuden mahdollisuuksia, kun taas luottamuksellisten suhteiden puuttuminen kaventaa nuoren toimijuuden mahdollisuuksia. (Mäkinen 2015, 109-114.) Tämä on yhdenmukaista Giddensin sosiaalisen luottamuksen merkitystä korostavan näkemyksen kanssa ja on saanut vahvistusta monista huono-osaisiin väestönosiin kohdistuneista tutkimuksista (Kortteinen 2000).

Myös Mäntysaari (2006b, 141-143) on tutkinut väitöskirjassaan sosiaalitoimen asiakkaiden tarpeiden määrittelyä, ja todennut tarpeiden olevan vuorovaikutuksessa syntyviä objektivikaatioita ja siten riippuvaisia siitä millä tavalla sosiaalityöntekijät käsitteellistävät asiakkaan tarpeita. Tämä käsitteellistäminen ei kuitenkaan tapahdu kulttuurisessa tyhjössä vaan tarpeiden sääntely tapoihin vaikuttaa sosiaalihuollon satoja vuosia vanha institutionaalinen historia. Tämä historia on läsnä nykypäivän sosiaalihuollon käytän-

teissä vaikuttaen siihen miten asiakkaan tarpeita määritellään. Mäntysaaren (mt.) ajatuksia soveltaen voidaan ajatella että sijaishuollon toimijoiden nuorille tarjoamien toimijuuden positioiden taustalla vaikuttaa lastensuojelun historiallinen ja sen sisältämät moninaiset diskurssit. Yhtäältä nuorille on tarjolla osallisuutta ja aktiivista toimijuutta tarjoavia positiota, sekä kasvatuksellisten ja kurinpidollisten tavoitteiden mukaisia rajatun toimijuuden positiota.

Tutkimuksessani tarkastelen nuorten toimijuutta monitasoisena ilmiönä. Näkemykseni toimijuudesta pohjaa Mäkisen (2015, 118-120) tiivistämiin malleihin elämäntilanteisiin ja feministisiin teorioihin pohjaavasta toimijuuden käsitteestä. Näen toimijuuden muotoutuvan rakenteellisten reunaehtojen puitteissa: rakenteelliset tekijät samanaikaisesti mahdollistavat ja rajoittavat toimijuutta. Toisaalta yksilö omalla toiminnallaan vaikuttaa näihin yhteiskunnallisiin rakenteisiin, mikä tekee rakenteista ajallis-paikallisesti muuntuvia. Toimijuuden rakentumiseen vaikuttavat yhtäaikaisesti yksilöllinen ja kulttuurisesti jaettu ympäristö, yksilön toiminta, instituutiot ja yhteiskunnalliset rakenteet. Erityisesti nuorten kohdalla toimijuus kiinnittyy identiteetin rakentamisprosesseihin, jolloin menneisyyden kokemuksiin pohjaavat toimintamallit ja identiteettisitoumukset ohjaavat toimijan valintoja nykyhetkessä. Toimijuus rakentuu suhteissa ja on kontekstisidonnaista. Toimijuus on monimuotoista ja voi olla esimerkiksi haurasta ja sammutettua. Nuorten toimijuuden tarkastelu edellyttää siis ajallis-paikallisen tilanteen, sitä ympäröivien sosiaalisten ja institutionaalisten rakenteiden, sekä nuoren tekemien valintojen yhtäaikaista tarkastelua.

Toimijuuden monimuotoisuuden vuoksi sen eri ilmenemistapojen tunnistaminen ei aina ole yksinkertaista. Esimerkiksi Hytösen ym. (2016, 135-137) selvityksessä kaltoinkohtelua sijaishuoltopaikassa kokeneista lapsista ja nuorista osa asettui kaltoinkohtelua vastustaessaan aktiivisen toimijan rooliin. Lapset hakivat apua ja yrittivät toimia niillä resursseilla joita käytettävissä oli. Karkureissu saattoi olla pyrkimys paeta sietämättömiä olosuhteita ja normin vastainen käytös, kuten valehtelu ja varastaminen, saattoivat olla ainoa saada perustarpeita tyydytettyä. Vaikeneminen tai olosuhteita vastaan kapinointi voi siis joskus olla toimijuuden muoto, joka kestävässä olosuhteissa suojaa lasta parhaalla mahdollisella tavalla. Tämän päivän sijaishuoltoa tarkasteltaessa onkin paikallaan pohtia sitä nähdäänkö sijaishuollossa riittävästi nuoren oireilun taakse. Joskus kyseessä voi olla nuoren keino kapinoida sijaishuoltopaikan harjoittamaa epäasiallista toimintaa tai kaltoinkohtelua vastaan.

Toimijuuden käsitteen monimuotoisuus mahdollistaa toimijuuden eri puolien esille nostamisen. Tutkimuksessani pyrin ylittämään yksilöllisen ja rakenteellisen näkökulman välisen kuilun *toimijuuden tilojen* käsitteen avulla. Toimijuuden tila rakentuu niistä rakenteellisia tekijöistä jotka rajaavat ja mahdollistavat nuorten toimijuutta, sekä niitä yksilöllisiä valintoja, joiden avulla nuorten toimijuus todellistuu. Toimijuuden tilassa nuori hyödyntää hänelle tarjoutuvia toimijuuden mahdollisuuksia omien valintojensa kautta. Toimijuuden tilojen käsitteen avulla voidaan sitoa yhteen yhteiskunnan makrotasolle kiinnittyvien kulttuuristen ja institutionaalisten prosessien vaikutus niihin mikro-tason yksilöllisissä tilanteissa tehtäviin valintoihin, joissa toimijuus todellistuu.

Näkemykseni mukaan lastensuojelujärjestelmän institutionaalinen kehityshistoria ja siihen sisältyvät ristiriitaiset tukea ja kontrollia painottavat diskurssit ovat paikannettavissa sijaishuollossa eläneiden nuorten toimijuuden tiloista. Ne ovat osa niitä sosiaalisia rakenteita ja institutionaalisia käytänteitä, jotka tarjoavat nuorille erilaisia toimijuuden mahdollisuuksia. Sijaishuollon käytäntöjen taustalla vaikuttavat näkemykset sijaishuollon tarkoituksesta, tavoitteista ja keinoista näiden tavoitteiden saavuttamiseksi muokkaavat sitä millaisia toimijuuden tiloja nuorille sijaishuollon aikana tarjotaan. Toisaalta nuorelle tarjolla olevat toimijuuden tilat eivät määrity pelkästään lastensuojelun ammattilaisten toimesta, vaan niiden rakentumiseen vaikuttavat myös muut ihmissuhteet vanhempiin, kavereihin ja muihin ammattilaisiin. Näissä moninaisissa toimijuutta mahdollistavissa ja rajoittavissa suhteissa nuori tekee yksilöllisiä valintoja joiden kautta toimijuus konkreettisenä toimintana, valintoina ja tekoina todellistuu.

4 Tutkimuksen toteutus

4.1 Tutkimuskysymykset

Tutkimuksessani tarkastelen sijaishuollossa eläneiden nuorten toimijuuden rakentumista. Huostaanotto on yksi yhteiskunnan vahvimista interventioista, jossa itsemääräämisoikeuteen puuttamalla, siirretään yksityisen elämän piiriin kuuluvia ilmiöitä yhteiskunnallisen kontrollin ja toimenpiteiden kohteeksi. Yksilöllisellä tasolla huostaanotto muotoilee uudelleen niitä suhteita, tiloja ja paikkoja, joissa toimimme aikaan ja paikkaan sidottuina yksilöinä. Yhteiskunnallisella tasolla huostaan otettuihin nuoriin kohdistuu monitasoisia suojeleun ja kontrollointiin tähtääviä tavoitteita, jotka voivat olla keskenään ristiriitaisia tai vähintäänkin vaikeasti yhteen sovitettavia. Toimijuuden tarkastelu tässä ristiriitaisessa maastossa on perusteltua jo sen vuoksi, että viimeaikaisessa sosiaalipoliittisessa keskustelussa ovat korostuneet yksilön vastuuta painottavat näkemykset. Vahvasti kontrolloidun ryhmän, laitospolisessa sijaishuollossa eläneiden nuorten, toimijuuden mahdollisuuksien tarkastelu, tekee näkyväksi näitä sosiaalipolitiikan kohteena oleviin ryhmiin kohdistuvia ristiriitaisia odotuksia.

Lastensuojelua koskevan tutkimustiedon puutteisiin on viime vuosina kiinnitetty huomiota useissa eri yhteyksissä. Tiedämme liian vähän siitä mitä, kenelle, miten ja millä vaikutuksilla lastensuojelu on? Lastensuojelua, sekä erityisesti sijaishuoltoa koskevan tiedon puutteellisuus on ongelmallista monestakin syystä. Ensinnäkin sijaishuollosta tuotettu tieto on tarpeen siitä periaatteellisesta syystä, että puuttuessaan yksilöiden itsemääräämisoikeuteen yhteiskunnalle syntyy näitä yksilöitä koskeva erityinen huolenpitovelvoite. Tämän huolenpitovelvoitteen toteutumisen arviointi ei ole mahdollista ilman monipuolista ja –äänistä tietoa sijaishuollon sisällöistä. Tämän lisäksi lastensuojelutyön vaikuttavuuden arviointi edellyttää tietoa siitä, mitä sijaishuollon aikana ja sen jälkeen lastensuojelun toimenpiteiden kohteena olleiden ihmisten elämässä tapahtuu. (mm. Eronen 2007; Pekkarinen 2011). Myös sijaishuollossa elävät nuoret ovat korostaneet tarvetta tulla kohdatuksi ja kuulluksi yksilönä. Nuoret kaipaavat tietoa omista oikeuksistaan ja asemastaan, sekä kunnioitettavaa vuorovaikutusta, jossa nuorille tarjotaan heidän asiaansa tehtyihin päätöksiin liittyvät riittävät perustelut. (Vario ym. 2012.)

Tutkimuksessani rajautuu lastensuojelulaitoksiin sekä ammatillisiin perhekoteihin sijoitettujen nuorten toimijuuden tarkasteluun, jolloin sijaisperheissä tai terveydenhuollon yksiköissä tapahtuva sijaishuolto jää tutkimukseni ulkopuolelle. Aineiston rajaus on tarpeen sijaishuollon muotojen eroavaisuuksien vuoksi; lastensuojelun laitosmainen sijaishuolto eroaa elinympäristönä monin tavoin yksityisissä kodeissa tapahtuvasta sijaishuollosta. Terveydenhuollon yksikkö sijaishuoltopaikkana taas sisältää omat erityispiirteensä, joiden tarkastelu edellyttäisi omaa tutkimustaan. Lastensuojelulaitoksessa elävien nuorten perusoikeuksia voidaan myös rajoittaa lastensuojelulain mukaisin rajoitustoimenpitein. Vertailun vuoksi voidaan todeta että aikuisiin kohdistuvia perusoikeuksien rajoituksia toteutetaan lähinnä vankeinhoidossa ja tahdon vastaisessa mielenterveyshoidossa.

Tutkimusaineistoni koostuu sijaishuollossa eläneiden nuorten blogikirjoituksista. Tutkimusaineiston avulla nostan esille nuorille ominaisen ja luontaisen osallistumisen tavan lastensuojelua koskevaan julkiseen keskusteluun. Aineisto mahdollistaa myös nuorten kuulemisen heidän itsensä valitsemalla kertomisen tavalla. Lastensuojelun asiakastutkimuksen näkökulmasta pidän tärkeänä tätä nuorten oman äänen ja ilmaisutavan kunnioittamista. Paikannan nuorten kirjoituksista sijaishuollon aikaisesta elämästä sitä miten, millaisten reunaehtojen vallitessa ja kenen määrittelemänä nuorten toimijuus rakentuu. Tarkastelen toimijuutta *toimijuuden tilan* käsitteen kautta, jonka avulla paikannan sijaishuollossa eläneille nuorille ajallis-paikallisesti tarjolla olleita toimijan positioita.

Tutkimuskysymykseni ovat:

1. Millaisia toimijuuden tiloja nuorille kertomuksissa rakentuu?
2. Mitkä tekijät rajaavat tai tukevat toimijuuden rakentumista?

4.2 Tutkimuksen metodologiset sitoumukset

Kriittinen realismi

Tutkimukseni metodologiset sitoumukset rakentuvat kriittisen realismin periaatteille. Yhteiskuntatieteellinen tutkimus jaetaan usein ilmiöiden selittämiseen pyrkivään positivistiseen lähestymistapaan, sekä ilmiön ymmärtämiseen tähtäävään konstruktionistiseen lähestymistapaan. Tämä jako on monin tavoin keinotekoinen ja yleistävä. Tieteellisten

paradigmojen moninaisuus kuvaa paremmin nykytilannetta. Positivistisessa ja konstruktionistisessa näkemyksessä tiivistyy kuitenkin eri näkökulmien eroavaisuudet, jotka liittyvät epistemologisiin ja metodologisiin eroihin siitä, miten todellisuus ja tieto rakentuvat, sekä erityisesti kysymykseen siitä, kuinka tietäminen on mahdollista? Sosiaalityön ilmiöiden tutkimisessa molemmista näkökulmista on omat hankaluutensa; objektiiviset mittarit ovat usein puutteellisia sosiaalisten ilmiöiden ymmärtämisessä ja toisaalta sosiaalinen todellisuus ei pelkisty myöskään pelkiksi vuorovaikutuksessa syntyviksi ja subjektiivisesti tulkituiksi konstruktioiksi. (Pekkarinen 2015, 27–29; Mäntysaari 2006a; Raunio 1999, 20.)

Kriittinen realismi pyrkii ylittämään tämän positivismin ja konstruktionismin välisen kuilun yhdistämällä ontologisen realismin ja epistemologisen relativismin. Tämä perustuu näkemykselle siitä, että on olemassa havainnosta irrallinen todellisuus, josta on mahdollista saada tutkimusperusteista tietoa. Tämä tieto on kuitenkin aina käsite- ympäristö- ja historiasidonnaista, eikä siten koskaan kuvaa reaalista todellisuutta puhtaasti. Maailma koostuu kolmesta alasta, joita ovat reaalinen, aktuaalinen ja empiirinen ala. Reaalinen ala on olemassa havainnosta huolimatta, ja sisältää rakenteet ja mekanismit jotka vaikuttavat ilmiöiden taustalla. Aktuaalisessa alassa reaalisen alan mekanismien laukaisemat tapahtumat todellistuvat. Empiirisellä alalla nämä aktuaalisella alalla todellistuvat ilmiöt havaitaan ja niistä tehdään tulkintoja. Tämän lisäksi kriittinen realismi korostaa todellisuuden kerrostunutta luonnetta, mikä erottaa esimerkiksi sosiaalisen todellisuuden biologisesta todellisuudesta. On tärkeää huomata että reaalisen alan ilmiöt (esim. sosiaaliset ongelmat eri muodoissaan) harvoin vastaavat täysin niistä tehtyjä empiirisiä havaintoja (esim. yksilöllisesti tulkitut ja koetut sosiaaliset ongelmat, tai niitä selittävät teoriat). Siten todellisuuden ilmiöistä tehdyt tulkinnat ovat aina osittaisia, eikä todellisuuden selittäminen tyhjentävästi ole mahdollista. Tämä pätee niin yhteiskuntatieteelliseen kuin luonnontieteelliseenkin tutkimukseen. (Bhaskar 1987, 24–25; Pekkarinen 2015, 29–31; Piironen 2013, 20–28.)

Yhteiskuntatieteiden kannalta olennainen sosiaalinen todellisuus on siis yksi todellisuuden kerros. Sosiaalinen todellisuus poikkeaa laadultaan muista todellisuuden kerroksista, vaikkakin on jatkuvassa ja vastavuoroisessa vuorovaikutuksessa todellisuuden eri tasojen kanssa. Sosiaalinen todellisuus on rakenteeltaan avoin ja sisältää aina ennustamattomia tapahtumia. Avointen järjestelmien sisältä voidaan paikantaa generatiivisia kausaalisuhteita, tai kuten Pekkarinen (2015) ilmaisee, tendensejä, mutta järjestelmän

avoimuuden vuoksi näitä kausaalisuhteita ei voida käyttää tulevien tapahtumisen ennustamiseen. (Töttö 2006, 54–60).

Tämä tulee ymmärrettäväksi toisen sosiaalisen todellisuuden ominaispiirteen avulla, joka on rakenteiden ja yksilöiden välinen sidos. Sosiaalisen todellisuuden rakenteet ovat olemassa ennen yksilöä, mutta yksilöllä on aina toiminnassaan mahdollisuus, uusintaa ja muuttaa näitä rakenteita. Yksilön toiminnalla voi siten olla aiottuja ja ei-aiottuja vaikutuksia sosiaalisen todellisuuden rakenteeseen. Tämän vuoksi sosiaalisen todellisuuden tapahtumaprosesseja, generatiivisia kausaalisuhteita, tulee tarkastella empiristeille ominaisten sukkessionististen kausaalisuhteiden sijaan tendensseinä; todennäköisyyksinä tietynlaisten tapahtumakulkujen ilmenemiselle. Yhteiskuntatieteellisen tutkimuksen keskeiseksi tehtäväksi määrittäytykin näiden yhteiskunnallisten rakenteiden taustalla vaikuttavien mekanismien tai tendenssien näkyväksi tekeminen. Tutkimuksessa pyritään siten arvostelmien rationalismiin, eli teorioiden selitysvoinan toteen näyttämiseen suhteessa empiriaan. (Kuusela 2006, 88; Pekkarinen 2015, 29–31; Piironen 2013, 20–28; Raunio 1999, 21–22. Bhaskar 1987, 24–25; Töttö 2006, 56–57.)

Kriittisessä realismissa sosiaalisten rakenteiden ja yksilön toiminnan välistä suhdetta selitetään *sosiaalisen toiminnan transformatiivisen mallin* avulla. Sosiaalisen todellisuuden rakenteet, kuten yhteiskunnalliset instituutiot eri käytäntöineen, ovat siis olemassa ennen yksilöä, mutta eivät yksilöstä riippumatta. Tämä rakenteen dualismi, voidaan ymmärtää siten, että rakenteiden olemassaolo edellyttää niitä käyttäviä yksilöitä ja toisaalta rakenteiden käyttö on mahdollista vain silloin, kun ne ovat olemassa ympäröivässä todellisuudessa. Samalla tavalla syntyy toiminnan dualismi, jolloin toiminnassa yhtäaikaaisesti uusinnetaan ja muokataan olemassa olevia sosiaalisia rakenteita. Rakenteet ja toiminta, yksilö ja sosiaalinen todellisuus, ovat siis perustaltaan yhteen kietoutuneita. Yksilön ja sosiaalisen todellisuuden kietoutuneisuuden vuoksi, yksilöiden toiminnan ymmärtäminen edellyttää toiminnan tarkastelua ajallis-paikallisessa kontekstissään. Tämä puolestaan edellyttää ympäröivien sosiaalisten rakenteiden historiallisen kehityskulun tuntemusta. Kriittisen realismin antina sosiaalityölle onkin pidetty sen kykyä ottaa huomioon ympäröivä yhteiskunta ja historia. (Kuusela 2006, 77–108; Pekkarinen 2015, 30–32; Mäntysaari 2006a, 29.)

Mäntysaari (2006b, 137-162) näkee kriittisen realismin mahdollisuutena luoda sosiaalityölle uusi, aiempaa kestävämmälle pohjalle rakentunut, tietopohja. Yhteiskunnallisten

rakenteiden havaitseminen ilman teorioihin perustuvaa käsitteellistämistä on mahdotonta, minkä vuoksi teoriaperustaisen sosiaalityön tietopohjan tarve on ilmeinen. Laadullisen, usein induktiiviselle päättelylle rakentuneen, tutkimuksen vaikeutena on kuitenkin teoriapohjan kehittäminen. Kriittisen realismin ontologisten premissien mukaisesti sosiaalisia ongelmia tulisi tarkastella siten, että mikro- ja makrotason välinen kuilu voidaan ylittää; toimija ja rakenne nähdään yhteen kietoutuneina, mutta laadullisesti erilaisina. Realistiselle tutkimukselle ominainen teoreettisuus mahdollistaa näiden suhteiden tarkastelun. Tämän lisäksi kriittisen realismin näkemys tieteen itseään korjaavasta prosessista sopii hyvin sosiaalityön tutkimuksen perusteeksi. Realismin anti sosiaalityön tietoperustalle olisi siis painotus teoreettiseen tutkimukseen sosiaalisen todellisuuden ilmiöiden tutkimuksessa, sekä sitä kautta syntyvä kriittinen asenne vallitsevia yhteiskunnallisia ja (sosiaalityön) ammatillisia käytäntöjä kohtaan.

Metodologiset sitoumukset toimivat tutkimuksen toteuttamisen ja metodien valinnan pohjana (Raunio 1999, 25–26). Tutkimuksessani tämä merkitsee kriittisen realismin mukaista ontologista näkemystä siitä, että sosiaalinen todellisuus, tässä tapauksessa sijaishuolto sosiaalisena rakenteena ja sen toiminnan mekanismit, ovat olemassa riippumatta havaitisijasta. Sijaishuollon instituutio on osa sosiaalista todellisuutta, joka paikantuu todellisuuden reaalille alalle. Sijaishuolto ja sen käytänteet ovat ajassa ja paikassa muuntuvia, sekä historiallisen kehityskulkunsa ohjaamia. Sijaishuollon instituution mekanismit todellistuvat todellisuuden aktuaalisessa alalla sijaishuollon ja nuorten välisessä vuorovaikutuksessa; siinä arkisessa elämismaailmassa, jossa nuoret sijaishuollossa elävät. Nuoret kokevat tämän vuorovaikutuksen yksilöllisesti todellisuuden empiirisellä alalla ja kertovat näistä kokemuksistaan blogikirjoitusten avulla.

Tutkijana tulkitseen näitä kokemuksia niin ikään todellisuuden empiirisellä alalla toimijuuden tilan käsitteeseen kiinnittyvän teoreettisen analyysin avulla. Toimijuuden tilaa voidaan konkretisoida Bhaskarin (1987) esittelemän kohtaamisen tilan käsitteellä, jossa rakenteet ja toimijat kohtaavat. Tässä positio-käytäntö-systeemissä yksilöt positioituvat, asettuvat tiettyihin kohtaamisen tiloihin, ja toisaalta toteuttavat näille positioille ominaisia käytäntöjä (sosiaalisen todellisuuden rakenteiden ja mekanismien yksilöön kohdistamat odotukset ja roolit). Positiot ovat ajallis-paikallisia, osin tietoisia ja tiedostamattomia, osin hankittuja ja osin saatuja. (Pekkarinen 2015, 31–32.) Näkemykseni mukaan positio-käytäntö-systeemissä kuvaa toimijuuden rakentumisen peruspiirteitä, jossa yksilöllinen toimijuus todellistuu historiallis-paikallisten rakenteellisten reunaehto- jien puit-

teissa, samaan aikaan uudistaen tai haastaen olemassa olevia rakenteita. Tutkimuksessa- ni käytän toimijuuden tilan käsitettä joka tulee hyvin lähelle Bhaskarin (1987) kohtaa- misen tilan määritelmää. Pidän toimijuuden tilaa kuitenkin osuvampana koska se konk- retisoi toiminnan ja sitä ohjaavien rakenteiden yhtäaikaisen läsnäolon; toimintaa ja ym- päreivää todellisuutta ei voida tarkastella irrallisina toisistaan.

Mitä seurauksia näillä ontologisilla sitoumuksilla on tutkimuksen metodisiin ratkaisui- hin? Avoimessa järjestelmässä sosiaalisen todellisuuden rakenteiden mekanismit vaikut- tavat siis piilossa, todellisuuden reaalilla alalla. Kriittisen realismin näkemysten mu- kaan näistä tendensseistä saadaan tietoa abstrahoinnin eli teoreettisen ajattelun avulla. (Töttö 2006, 60–62.) Tällöin sosiaalisen todellisuuden tutkimisessa korostuu teorian merkitys. Todellisuutta, sitä miten asiat ovat havainnon ulkopuolella, kuvaa parhaiten perusteltu teoria. Töttö (mt., 45–75) on tarkastellut kriittisen realismin mukaisia näke- myksiä sosiaalitieteellisen tutkimuksen menetelmistä ja toteaa kriittisen realismin sano- neen tosiasiallisesti melko vähän sosiaalisen todellisuuden tutkimiseen sopivista mene- telmistä. Sosiaalisen todellisuuden ilmiöistä on mahdollista saada tietoa niin kvalitatiiv- isten kuin kvantitatiivisten menetelmien, tai näiden yhdistämisen, avulla.

Jos sosiaalitieteellisen tutkimuksen tavoitteena pidetään aiemmin esitettyä yhteiskunnal- listen tendenssien näkyväksi tekoa, tällöin pidän yksinomaan tilastotieteellisten, usein ilmiöiden välisten yhteyksien paljastamiseen kiinnittyvien, menetelmien käyttöä riittä- mättöminä. Viime aikoina tilastotieteellisessä analyysissä näyttäisi korostuneen eri vä- estöryhmiin kiinnittyvien riskien ja todennäköisyyksien paikantaminen. On enenevässä määrin siirrytty tarkastelemaan sitä mitkä yhteiskunnalliset rakenteet tuottavat sosiaali- sia ongelmia, siihen millaiset ominaisuudet yhdistävät sosiaalisista ongelmista kärsiviä väestöryhmiä. Tästä seuraa usein ainakin julkisessa keskustelussa jaettu oletamus siitä että nimenomaan nämä yksilölliset ominaisuudet selittävän sosiaalista ongelmaa ilmiö- nä. Erityisesti alisteisessa asemassa olevien ihmisryhmien kohdalla tässä riskejä koros- tavassa tutkimussuuntauksessa on vaarana se, että yhteiskunnallinen huono-osaisuus tulee selitetyksi pelkästään yksilön ominaisuuksien kautta.

Lastensuojelun kontekstissa tällä riskiretoriikalla on pitkät perinteet ja sen voidaan aja- tella vaikuttaneen myös riskinarviointia painottavien käytännön menetelmien viimeai- kaiseen nousuun erityisesti angloamerikkalaisissa maissa. Sijaishuollon kontekstissa tämän tyyppinen tulkinta tarkoittaisi esimerkiksi sitä, että sijaishuollossa elävää nuorta

tarkastellaan hänen menneisyydestä tai nykyhetkestä paikannettavien riskitekijöiden kautta. Varhain alkaneesta huono-osaisuudesta tulee tällöin itseään toteuttava ennuste eikä nuori tule aidosti kohdatuksi. Nuoreen kohdistettu tulkintakehikko kapenee ja esimerkiksi psyykkisesti oireilevan nuoren kertomukset sijaishuollon ongelmista tulkitaan ”psyykkiseksi huonovointisuudeksi”. Tämän tyyppistä leimaavaa kohtelua sijaishuollossa elävät nuoret ovat kokeneet kohtaavansa (Vario 2012). Voidaan myös ajatella että menneinä vuosina tapahtunut lasten kaltoinkohtelu sijaishuollossa on jäänyt osittain tunnistamatta tämän tulkintakehikon vuoksi, jossa oireilevan ja normin vastaisesti käyttäytyvän nuoren kertomus epäasiallisesta kohtelusta tulkitaan pahantapaisuudeksi (Hyttönen ym. 2016).

Kriittisen realismin varaan rakentuva tutkimus pyrkii siis ”*monimutkaisten tapahtumien ”alta” löytyvien yksinkertaisten mekanismien teoreettiseen mallintamiseen*” (Töttö 2006, 73). Tutkimukseni tavoitteena on näiden sijaishuollon käytännöissä todellistuvien ilmiöiden taustalla vaikuttavien mekanismien tai tendenssien esiin nostamisen. Kuvaan toimijuuden tilojen kautta sitä, millä tavalla sijaishuollon käytännöistä on paikannettavissa lastensuojelun institutionaaliseen kehityskulkuun ja kontrollitehtävään kiinnittyviä käytänteitä, jotka haastavat nykypäivälle ominaista näkemystä asiakkaasta aktiivisena, osallisena ja reflektiivistä toimijuutta toteuttavana yksilönä.

Pekkarinen (2015, 163–164) on hyödyntänyt omassa tutkimuksessaan kriittisen realismin mukaista sosiaalisen toiminnan transformatiivista mallia luoden sen avulla synteesiä lastensuojelun asiakkaiden yksilöllisen elämänkulun ja sosiaalisen todellisuuden eri tasoilla tapahtuneiden ilmiöiden välille. Tutkimuksessani hyödynnän tätä Pekkarisen soveltamaan lähtökohtaa siten, että liitän blogikirjoitusten yksilöllisen elämänkulun tapahtumia niitä ympäröiviin ajallis-paikallisiin sosiaalisen todellisuuden rakenteisiin (sijaishuollon institutionaalinen ja diskursiivinen ympäristö). Paikantamalla nuorten kirjoituksista toimijuuden tiloja, liitän kirjoituksissa kuvatun yksilöllisen elämänkulun, niitä ympäröiviin sosiaalisiin rakenteisiin, jotka mahdollistavat ja rajaavat nuorten aktiivista toimijuutta. Tämän lisäksi, paikannan rakenteiden taustalla vaikuttavia, lastensuojelun historialliseen kehityskulkuun kiinnittyviä, ristiriitaisia tuen ja kontrollin tavoitteita.

Kerronnallisten kokemusten tutkiminen ja tutkimuksen tuottama tieto

Tutkimukseni aineisto koostuu sijaishuollossa eläneiden nuorten sijaishuollon aikaista elämää kuvaavista blogikirjoituksista. Laaksosen ja Matikaisen (2013, 197) mukaan weblogit eli blogit ovat verkkopäiväkirjoja, jotka yleistyivät vuosituhaten vaihteessa. Tätä ajanjaksoa on usein pidetty myös sosiaalisen median syntyajankohtana. Blogit voivat toimia henkilökohtaisia päiväkirjoina tai ajankohtaisten asioiden tai ilmiöiden kommentointialustoina. Blogiteksti on yleensä jäsentynyt, kolumnimainen kokonaisuus. Blogit sisältävät myös vuorovaikutuksellisen aspektin, jossa kirjoittaja keskustelee tekstiä kommentoivien tahojen kanssa. Määrittelen tutkimusaineistoni kerronnallisiksi kokemuksiksi sijaishuollon aikaisesta elämästä.

Kertomusten ja kokemusten tutkimuksessa on keskusteltu laajasti siitä, kuinka kokemusta voidaan tutkia ja mikä on muistelun tai kerronnallisuuden merkitys puettaessa aiempia kokemuksia kertomusten muotoon? Myös verkosta hankitun aineiston merkitystä on pohdittu erityisesti siitä näkökulmasta, mistä verkosta kerätyt aineistot kertovat? Tutkimukseni tuottaman tiedon merkitystä pohdittaessa on paikallaan tarkastella hetki sitä, mitä blogikirjoitusten muodossa olevia kerronnallisia kokemuksia itse asiassa voidaan tutkia?

Turtiainen & Östman (2013, 53-54) ovat pohtineet verkkotutkimuksen eettisiä haasteita kuvitteellisen tutkimusasetelman avulla. Heidän näkemyksensä mukaan verkosta kerätyn aineiston perusteella ei voida tutkia esimerkiksi anoreksiaan sairastuneiden nuorten kehonkuvaa, koska verkosta kerätty aineisto ei kerro mitään kehonkuvasta, vaan siitä millä tavalla kehonkuvaa tuotetaan ja ylläpidetään verkkoympäristössä toteutuvassa vuorovaikutuksessa. Turtiaisen ja Östmanin (mt.) mukaan edellä mainittua tutkimusilmiötä voisi kuitenkin tutkia esimerkiksi haastattelujen tai kerättyjen teemakirjoitusten avulla.

Olen tästä eri mieltä. Kerronnallisessa muodossa oleva (puhuttu tai kirjoitettu) aineisto on aina kontekstisidonnaista. Oletus siitä, että haastattelussa tai suoraan tutkijalle osoitetuissa kirjoituksissa tuotettu kuvaus kehonkuvasta on jollakin tapaa aidompi, kuin verkkoon tuotettu kuvaus, on mielestäni naiivi ja sisältää oletuksen siitä, että verkossa ihmiset pyrkivät kuvaamaan asioita toisin kuin ne todellisuudessa ovat. 2000-luvun tietoyhteiskunnassa verkko on arkipäiväistynyt. Erityisesti tämä näkyy nuorten ja lasten suhteessa verkkoon ja sosiaaliseen mediaan. Nuorten itseilmaisuuksia on siirtynyt monilta

osin teknologiavälitteiseksi, minkä voisi päinvastoin olettaa lisäävän verkkovälitteisen vuorovaikutuksen autenttisuutta.

Itse asiassa Turtiaisen ja Östmanin (2013) pohdinnassa on kyse siitä, kuinka ihmisen sisäisistä käsityksistä tai kokemuksista ylipäättään on mahdollista saada tietoa? Laitala (2015, 131) on todennut että kokemuksen todenperäisyyttä pohdittaessa sekoitetaan toisiinsa kokemus ja tapahtuma. Konkreettisten tapahtumien tutkimuksessa tapahtuman totuudellisuus on merkityksellistä. Kokemuksia tutkittaessa taas kysymys totuudellisuudesta on epärelevantti. Kokemukset eivät ole tosia tai epätosia, ne vain ovat. Kokemusta ei voida ulkopuolelta käsin määritellä oikeaksi, vääräksi tai muunnelluksi (Laurén 2010, 437). Tutkimuksessani lähestyn nuorten kertomuksia sijaishuollon aikaisista kokemuksista tästä lähtökohdasta käsin. Kokemukset ovat niiden kokijoille tosia ja niistä kerrotaan toisille kielellisesti, tässä tapauksessa blogikirjoitusten kautta. Näkemykseni mukaan verkkoympäristö voidaan nähdä yhtenä kokemuksista ympäröivän sosiaalisen todellisuuden rakenteena, mutta tämä ei tarkoita sitä, ettei verkosta kerätystä aineistosta olisi mahdollista analysoida myös muille sosiaalisen todellisuuden tasoille paikantuvia ilmiöitä.

Toisekseen miellän kokemuksellisuuden erottamattomaksi osaksi inhimillistä toimintaa. Täydellinen irtaantuminen kokemuksellisuudesta sosiaalisen todellisuuden tutkimuksessa ei ole mahdollista. Kuten aiemmin on todettu sosiaalisen todellisuuden rakenteelliset mekanismit todellistuvat aktuaalisella alalla ja ne havaitaan ja niitä tulkitaan todellisuuden empiirisellä alalla. Havaitseminen ja tulkinta tapahtuvat kokemusten kautta. Kyse on enemmänkin siitä millä tavalla sosiaalisen todellisuuden tutkimuksessa voidaan päästä ylittämään yksilöllinen kokemus; sanoa tutkimuksen kohteesta jotakin enemmän? Tämä on mahdollista kokemusten ja teorian vuoropuhelun kautta. Sijaishuollossa eläneiden nuorten kokemusten kautta voidaan paikantaa sosiaalisen todellisuuden rakenteita tarkastelemalla yksittäisiä kokemuksia teoreettisen viitekehyksen kautta. Yksityisestä tulee (tai jää tulematta) yleistä tutkimusaineiston teoriaohjautuneen analyysin avulla.

Verkosta kerätyn aineiston mahdollisuuksia tai rajoitteita voidaan myös tarkastella vastakkaisesta näkökulmasta ja kysyä, eikö verkkoympäristöstä kerätty aineisto itse asiassa mahdollista tutkimusilmion tarkastelun, siten ettei kerrontaa tai vuorovaikutusta väritä itse tutkimustilanne? Esimerkiksi Hakalan ja Vesan (2013,223-224) mukaan verkkoai-

neistojen tuottamisen omaehtoisuus voi jopa lisätä tutkimuksen luotettavuutta. Tällöin aineiston sisältöön ei ainakaan vaikuta tutkimuksen informantin pyrkimys vastata siten kuin olettaa tutkijan odottavan ja toisaalta informantti voi rohjeta esittää asioita, jotka kasvokkaisessa vuorovaikutuksessa jäisivät sanomatta. En väitä, ettei verkosta hankitun aineiston kontekstilla olisi mitään merkitystä. Näin varmastikin on ja verkkoaineiston erityispiirteitä on syytä pohtia osana tutkimusprosessia.

Omassa tutkimuksessani verkkoympäristön merkitys korostuu suhteessa tutkimusaineiston rajojen määrittelyyn. Koska tutkimuksessani ei hyödynnetä muita aineistonkeruumenetelmiä, tarkastelen toimijuuden rakentumista niiden nuorten kokemusten kautta, jotka ovat valikoituneet kirjoittamaan blogia verkkoympäristöön. Voidaan olettaa että laitoksissa elävien nuorien moninaisuudessa tämä on sangen pieni ja mahdollisesti myös valikoitunut joukko. Pohdin tarkemmin näitä tutkimusaineiston rajoihin liittyviä tekijöitä aineiston esittelyn yhteydessä.

Kaiken kaikkiaan tutkimuksen tuottaman tiedon merkitystä pohtiessani, tukeudun kriittisen realismin näkemykseen empiirisellä alalla tuotetun tiedon osittaisuudesta ja vaillinaisuudesta (Pekkarinen 2015, 29). Yleispätevää ja erehtymätöntä tietoa todellisuudesta on mahdotonta saada. Tutkimukseni nostaa esille joitakin sijaishuollossa ilmeneviä tendenssejä ja nuorten toimijuuden eri puolien erittelyn avulla. Tendenssien näkyväksi tekemisen avulla toivon kuvan tämän päivän sijaishuollosta ja sen sisältämistä ilmiöistä täydentyvän. Helavirran ym. (2014, 295) mukaan huostaanottoa voidaan lähestyä muun muassa lainsäädännöllisenä määritelmänä, päätöksenä ja kokemuksena. Tutkimuksessani pyrin teoreettisen analyysin avulla luomaan yhteyksiä näiden lastensuojeluun kiinnittyvien ilmiöiden eri tasojen välille. Näkemykseni mukaan sijaishuollon ideologinen ja institutionaalinen tausta, sekä sijaishuollon käytänteet, ovat kytköksissä huostaan otettujen nuorten kokemusten kanssa. Kokemuksia tutkittaessa, tutkitaan aina myös väistämättä sitä institutionaalista ympäristöä, jossa nämä kokemukset syntyvät. Eri asia on sitten se, millaisen aseman tämä institutionaalinen ympäristö tutkimuksessa saa.

Tutkimuksen tekemistä ohjaa väistämättä osin ympäröivä yhteiskunta eri instituutioiden: tutkimuksen tekemisen mahdollisuuksiin ja valittuihin näkökulmiin vaikuttavat muun muassa yhteisö johon tutkija kiinnittyy, tutkimusilmion konteksti, tutkimuksen yleisö jne. (Raunio 1999, 34.) Yhteiskuntatieteellisen tiedon sovellettavuus yhteiskunnan eri instituutioissa viittaa useimmiten erilaisiin poliittisiin, hallinnollisiin ja profes-

sionaalisiin käytäntöihin. Voidaan myös ajatella että erilaiset metodologiset lähtökohdat tuottavat erilaisiin käyttötarkoituksiin soveltuvaa tietoa; tarkastellaanko tuotettua tietoa esimerkiksi teknisestä, valistavasta vai kriittisestä näkökulmasta? (Raunio 1999, 34–35).

Oma tutkimusintressini on kriittisen tutkimusperinteen mukainen ja sisältää emansipatorisen näkökulman. Valitessani tutkimukseni kohteeksi lastensuojelulaitoksissa elävät nuoret, tavoitteenani on toimia yhtenä äänikanavana ryhmälle, josta piirretty kuva on tähän saakka usein määritelty muiden ihmisten; asiantuntijoiden, äitien, isien ja ammattilaisten, toimesta. Yleinen mielikuva laitosnuorista on korostuneen ongelmakeskeinen. Ylipäätään lastensuojelu toimenpiteiden kohteena oleminen vahvistaa mielikuvaa nuorista, joiden itsemääräämisoikeus, toimijuus ja identiteetti ovat vahvasti julkisen vallan kontrollitoimenpiteiden alaisuudessa.

Tämän lisäksi haluan haastaa sitä yksilökohtaisesti orientoitunutta tutkimusperinnettä, joka keskittyy tutkimuksen kohteena olevien ryhmiä yhdistävien ominaisuuksien tarkasteluun. Näkemykseni mukaan tiedon siitä että lastensuojelutoimet kohdistuvat köyhään ja huono-osaiseen väestönosaan, ei pitäisi johtaa siihen että tutkimuksellinen mielenkiinto kohdistuu tähän väestönosaan. Yhteiskuntatieteiden kannalta olennaisempaa on se, millaiset mekanismit yhteiskunnassa johtavat viimesijaisten kontrollointitoimien kohdentumiseen huono-osaisten väestönosiin? Tämän lisäksi haluan nostaa keskusteluun sitä, millä tavalla tämän hetkessä, asiakkaiden ja työntekijöiden kokemuksiin kiinnittyvässä tutkimuksessa, kyetään huomioimaan historiallisten kehityskulkujen merkitys tutkittavan ilmiön tarkastelussa. Sosiaalityön sisäisissä keskusteluissa esimerkiksi sosiaalityön kontrollitehtävä, ja sen historiaan vahvasti kiinnittyvät alistavat ja kontrolloivat käytänteet, ovat olleet vähäisessä roolissa.

4.3 Aineiston keruu ja analysointi

Keräsin tutkimusaineistoni loka-marraskuussa 2016. Tutkimusaineistoni koostuu 29:stä blogikirjoituksesta, jotka on kerätty 6:sta blogista. Blogit ovat julkisia ja siten kaikkien halukkaiden luettavissa verkkoympäristössä. Blogien ylläpitäjillä on kuitenkin mahdollisuus halutessaan poistaa kirjoitukset verkosta. Lähdin etsimään sijaishuollossa eläneiden nuorten blogeja erilaisten hakusanojen avulla, joilla tein hakuja verkkoon Google-hakupalvelun avulla. Pyrin välttämään lastensuojelun viranomaiskäytäntöön liittyviä

termejä, koska nuoret harvoin niitä itse käyttävät. Tein hakuja mm. hakusanoilla ”lastensuojelu” ”laitos” ”nuori” ”perhekoti” ”elämä laitoksessa”. Löysin erillisiä blogeja yhteensä 13 kappaletta, jotka kaikki olivat tyttöjen tai naisten pitämiä.

Valitsin aluksi aineistooni 29 kappaletta kirjoituksia 8:sta blogista. Halusin aineistooni ajallista jatkumoa siten että valitsin lähes jokaisesta blogista useamman kuin yhden kirjoituksen. Kahdesta usealle vuodelle sijoittuneesta blogista valitsin blogitekstejä blogin pitämisen eri vaiheista. Tutkimusaineistoon tutustuessani havaitsin sen kuitenkin sisältävän melko vähän konkreettista toimijuutta, tekemistä tai tekemättä jättämistä, kuvaavaa sisältöä. Sen sijaan aineistossa korostuivat tunnepitoiset kuvaukset sijaishuollossa elämisen herättämistä ajatuksista. Tämän vuoksi päädyin laajentamaan aineistoani vielä xx kirjoituksella. Näkemykseni toimijuudesta valintojen tekemisenä ja ihmissuhteissa toimimisena ohjasi näiden kirjoitusten valintaa siten että etsin blogikirjoituksia, jotka kuvasivat nimenomaan arkea sijaishuollossa, tai nuoren toimintaa ihmissuhteissa.

Blogien kirjoittajat ovat kahta täysi-ikäistynyttä naista lukuun ottamatta kaikki nuoruuskäisiä tyttöjä. Kaikissa blogeissa kirjoittajan ikä ei tullut esille, mutta alaikäiset ikänsä kertoneet nuoret olivat 14-16-vuotiaita. Tämä tarkoittaa sitä että sijaishuollossa elävien poikien kokemukset eivät tule tässä tutkimuksessa esille. Tutkimusaineistoni on siis sukupuolisesti painottunut tyttöjen ja naisten kokemusten tarkasteluun. Tällä on merkitystä erityisesti tutkimuksen tuloksia tulkittaessa ja tutkimuksessa tuotetun tiedon rajoja paikannettaessa. Oikeastaan voidaan todeta että tutkimukseni tarkastelee sijaishuollossa eläneiden tyttöjen toimijuuden rakentumista. Blogikirjoituksista valtaosa on kirjoitettu sijaishuollossa elämisen aikana, lukuun ottamatta kahta täysi-ikäistyneiden naisten retrospektiivisesti kirjoittamaa blogikirjoitusta, joissa he muistelivat elämää sijaishuollossa. Blogikirjoitukset ajoittuivat aikavälille 2012-2016. Myös retrospektiivisesti muistelluissa sijaishuollon kokemuksissa kyse oli viime vuosiin sijoittuvista kokemuksista. Tutkimusaineistoni paikantuu siis viimeisimmän lastensuojelulain (417/2007) voimassa olon ajalle.

Osassa blogeista kirjoittajan ikä, asuinpaikka, ihmissuhteet ja jopa nimi esitettiin avoimesti, kun taas osassa kirjoittaja ei halunnut paljastaa itsestään ikää ja sukupuolta lukuun ottamatta mitään. Suurin osa blogeista sisälsi runsaasti valokuvia. Itsestään avoimesti kertovat julkaisivat blogeissaan kuvia omasta elinympäristöstä, itsestään ja läheisistään, kun taas omaa yksityisyyttään suojaavat julkaisivat kuvia maisemista, afo-

rismeista tai laulun sanoista. Osaa blogeista oli kirjoitettu useiden vuosien ajan kun taas osa blogeista käsitti muutaman kirjoituksen, jonka jälkeen blogia ei enää oltu päivitetty. Yksi blogikirjoitus oli julkaistu Lokakuun liike-nimisellä verkkosivulla, joka kuvaa itseään suomalaisen lastensuojelujärjestelmän ongelmien esiin nostajaksi ja tarjoaa nuorille sijaishuollossa eläneille blogialustan, jonne kirjoittaa kokemuksistaan.

Tutkimusta tehdessäni pohdin sitä millainen merkitys blogikirjoitusten ominaislaadulla on tutkimusaineiston ymmärtämisen kannalta? Kirjoitukset on tuotettu tietyssä kontekstissa, tiettyä tarkoitusta varten. Blogikirjoitukset ovat sosiaalisessa mediassa jaettuja ns. julkisia päiväkirjoja. Niillä on ollut kirjoittajalleen oma erityinen merkityksensä, joka ei välttämättä ole muiden kuin kirjoittajan itsensä tiedossa. Usein tähän ei myöskään blogeissa otettu kantaa; kirjoittaja ei pyrkinyt selittämään sitä, millaisia tavoitteita blogin pitämisenä on. Silloin kun asiaa selitettiin, blogien pitämistä perusteltiin mm. sillä että blogi tarjoaa väylän purkaa omia ajatuksia ja ahdistusta kirjoittamiseen. Iso-Britanniassa toteutetun tutkimuksen mukaan sijaishuollossa elävät nuoret ovatkin kokeneet tietokonevälitteiset haastattelumenetelmät toimivana keinona sanoittaa omia tunteita ja ajatuksia (Jaatinen 2014, 48).

Blogikirjoitukset ovat kertomuksellisia kuvauksia nuorten kokemuksista sijaishuollon aikaisesta elämästä. Kirjoitusten päiväkirjamaisuus tukee näkemystä blogin pitämisestä omien kokemusten, tunteiden ja ajatusten käsittelyn väylänä. Pääasiallisesti blogeissa esiin nostetut kokemukset olivat negatiivissävytteisiä. Tämä korostui erityisesti täysi-ikäisten naisten retrospektiivissä kirjoituksissa sijaishuollon aikaisesta elämästä, joita värittä voimakas vääryyden kokemus. Verkkokeskustelujen sävyn on tutkimuksissa todettu olevan usein kielteinen ja onkin paikallaan pohtia, onko aineisto vinoutunut siten että kirjoittajilla on keskimääräistä negatiivisempia näkemyksiä tutkittavasta ilmiöstä? Osa ilmiön kontekstointia on Hakalan ja Vesan (2013,224-225) mukaan kirjoittajien taustan ja kirjoituksen syntykontekstin pohdinta. Onko kyseessä traumatisoituneen tai esimerkiksi kriisissä olevan ihmisen kirjoitus?

Lastensuojelun sijaishuollossa elävien nuorten kohdalla molemmat näistä määreistä täytyvät melko usein. Voidaan myös ajatella että kriisin keskellä eläessä omien tunteiden purkaminen verkon välityksellä voi olla toimiva tapa jäsentää elämäkokemuksia. Akuutti kriisi myös usein lisää negatiivisten kokemusten määrää. Tutkimusaineistoni näyttäisi siis olevan siltä osin valikoitunut että blogikirjoituksissa painoutuivat sijais-

huoltoa koskevat negatiiviset kokemukset. Tutkimusaineiston rajallisuuden vuoksi on kuitenkin mahdotonta ottaa kantaa siihen, koskeeko tämä yleisemmin sijaishuollossa elävien nuorten pitämiä blogeja.

Blogeja lukiessani tulkitsin, ettei blogien kirjoittamisen taustalla ollut pyrkimys viestiä sosiaalialan ammattilaisten kanssa. Jos blogikirjoitukset oli julkaistu potentiaalinen yleisö mielessä, kirjoitusten yleisöön liittyvien viittausten perusteella voidaan tulkita tämän kuvitteellisen vastaanottajan olleen muut nuoret tai hahmoton, lastensuojelun käytäntöä tuntematon, suuri yleisö. Yleisöön viitattiin esimerkiksi pyytämällä kommentteja kirjoituksista, tai kertomalla että kokemusten jakamisen taustalla on pyrkimys laajentaa ihmisten tietoisuutta lastensuojelun ongelmakohdista. Onkin esitetty että sosiaalisen median merkityksen korostuessa tavallisten ihmisten autonomia on kasvanut jonka myötä myös yhteiskunnallinen valtarakenne on muuttunut (Laaksonen & Matikainen & Tikka 2013, 10). Autonomian kokemus puolestaan on keskeinen osa toimijuutta. Voidaankin ajatella että blogien pitäminen itsessään on yksi toimijuuden muoto. Palaan tähän autonomian ja toimijuuden välisen yhteyden ajatukseen tarkemmin tutkimustulosten esittelyn yhteydessä.

Toisaalta on myös esitetty että verkossa julkaistuille teksteille on ominaista kirjoitusten julkisuuden hämärtyminen, koska verkossa vastaanottaja on näkymättömissä (Laaksonen & Matikainen & Tikka 2013, 22). Näin saattaisi olla erityisesti niissä kirjoituksissa joissa päiväkirjamaisuus korostui ja joissa blogin tavoitteeksi nimettiin omien ajatusten tai ahdistuksen purkaminen. Toisaalta blogin ylläpitämisen keskeinen ajatus on nimenomaan vuorovaikutteisuus; blogeissa usein keskustellaan itsen, lukijoiden ja toisten blogikirjoittajien kanssa. Tämän vuoksi pidän epätodennäköisenä sitä etteikö kirjoitusten julkisuutta olisi jollakin tavalla pohdittu ennen niiden julkaisua.

Sosiaalisen median roolista ja merkityksistä sosiaalityön kontekstissa on käyty meillä verraten vähän akateemista keskustelua ja se on kiinnittynyt pääasiallisesti verkkopohjaisten sosiaalipalveluiden kehittämiseen. Tiitinen ja Lähteinen (2014) ovat tarkastelleet sosiaalityön julkista viestintää ja paikantaneet sosiaalityön käytännöistä useita ammattilaisten viestintään osallistumista estäviä rakenteita. Sosiaalityön tutkimuksessa on myös jossain määrin tarkasteltu teknologian ja vuorovaikutuksen välistä suhdetta (Esim. Niskala 2008; Blazun 2013; Rahikka 2013; Räsänen 2014; Kilpeläinen 2016), mutta nämä tutkimukset eivät kiinnity varsinaisesti sosiaaliseen mediaan, eivätkä lapsiin ja nuoriin.

Sosiaalisessa mediassa käytyä keskustelua sosiaalityöstä on tutkittu lähinnä opinnäytetoissa, jolloin sosiaalisessa mediassa tapahtunut asiakkaiden esille marssi saa sosiaalityötä ja sen mainetta uhkaavan leiman (Esim. Tenkanen 2015).

Merja Degerlund (2015, 96-97) on Pro Gradu-tutkimuksessaan todennut lastensuojelun negatiivisen julkisuuskuvan pahimmillaan estävän asiakkaita hakemasta tarvitsemaansa apua. Julkisuudessa jaetut negatiiviset kokemukset voivat kasvattaa ennakkoluuloja lastensuojelujärjestelmää kohtaan ja vaikeuttaa luottamuksellisen asiakassuhteen muodostumista. Erityisesti kaupallisen median esittämä julkisuuskuva lastensuojelusta on negatiivissävytteinen. Degerlundin (mt., 98-99) mukaan ongelmakeskeisestä maineesta irrottautuminen edellyttää lastensuojelulta virheiden tunnistamista, tunnustamista ja korjaamista.

Edellä esitettiin kysymys siitä kertooko negatiivissävytteisesti painottunut kerronta aineiston vinoutuneisuudesta? Esimerkiksi Varion ym. (2012) lastensuojelun kokemusasiantuntijoilta kerättyjen näkemysten mukaan lastensuojelu koettiin pääasiallisesti positiivisessa valossa. Voidaan myös pysähtyä pohtimaan syitä sille, miksi lastensuojelusta esiin piirtyvä julkisuuskuva on niin negatiivinen? Verkon anonymiteetin suojissa tapahtuva aiheeton panettelu on helppo vastaus tähän kysymykseen. Voiko olla kyse siitä että sosiaalityön käytännöissä ei ole riittävästi muita väyliä tulla kuulluksi, erityisesti niissä tilanteissa joissa ammattilaisten ja asiakkaiden näkemykset eroavat? Esimerkiksi oikeusjärjestelmän valitusprosessit ovat usein asiakkaille vaikeasti hahmottuvia ja aikaa vieviä. Sosiaalisen median kautta haettu oikeus on nopeasti jokaisen saatavilla.

Aineiston analyysi

Juha T. Hakalan (2015, 20) mukaan laadullisessa tutkimuksessa aineistonkeruu ja käsittely kietoutuvat usein yhteen. Aineiston alustavaa tulkintaa tehdään jo aineistonkeruuvaiheessa, mikä osaltaan ohjaa myöhemmin tehtävää analyysia. Tutkimusprosessinani tämä näyttäytyi siten että aineistoon tutustuessani huomasin löytäväni siitä aina vain enemmän liittymäkohtia lastensuojelun historialliseen kehityskulkuun. Lastensuojelututkimukseen perehtyessäni tutustuin Elina Pekkarisen (2015) väitöskirjaan, jossa historiallisen tarkastelun avulla rakennetaan kuvaa ajallis-paikallisesti muuntuvasta lastensuojeluinstituutiosta; suojelutyön kohteista, käsitteistä ja menetelmistä. Tässä vaiheessa jäin pohtimaan sitä kuinka ristiriitaisten odotusten kohteena lastensuojelun asiakkaaksi

päätyvä lapsi 2000-luvun yhteiskunnassa on; yhtäältä suojelun tarpeessa ja toisaalta aktiiviseen toimijuuteen ja osallisuuteen oikeutettuna.

Tätä oivallusta vasten lähti rakentumaan tutkimusasetelmani joka muotoutui lopulliseen muotoonsa analyysivaiheessa. Analyysimenetelmän valintaa ohjaavat tutkimusmetodologiset sitoumukset, sekä tarkoituksenmukaisuus tutkimusongelman ratkaisun kannalta. Informaattorikkaassa tutkimuksessa metodin tulee olla sopusoinnussa tutkimuksen ontologisten ja epistemologisten perustojen kanssa. Erilaiset tutkimusmenetelmät muotoilevat erilaisen tutkimuskohteen, jonka vuoksi ei ole yhdentekevää mitä tutkimusmetodia aineiston analyysissa käyttää. Tämä näkemys on kuitenkin viime vuosina lieventynyt metodologisen eklektismin myötä, joka korostaa erilaisten metodisten ratkaisujen paljastavan saman ilmiön eri puolia (Raunio 1999,27, 31-33).

Oma näkemykseni kallistuu metodisen eklektismin suuntaan, siten että uskon tutkimuskysymyksiini vastaamisen olevan mahdollista monia reittejä pitkin. Toisaalta erilaiset menetelmälliset valinnat johtaisivat erilaisiin tutkimustuloksiin; menetelmälliset valinnat rajaavat aina jotakin todellisuudesta tutkittavan ilmiön ulkopuolelle (Raunio 1999, 39). Kriittisen realismin teoriasidonnaisuuden vuoksi, pidin tarpeellisena soveltaa tutkimusaineistoni analyysissa teoriaohjautunutta analysointitapaa.

Analyysimenetelmäksi valitsin teorialähtöisen sisällönanalyysin. Tämä tuntui luontevalta, koska tavoitteenani on paikantaa moninaisesta aineistosta nimenomaan toimijuuden tiloihin kytkeytyviä kuvauksia. Hakalan ja Vesan (2013, 222-223) mukaan laadullisessa sisällönanalyysissä pyritään ymmärtämään tutkimusilmiötä ja asettamaan se historialliseen ja yhteiskunnalliseen kontekstiinsa. Tämän perusteella sisällönanalyysi sopii hyvin tutkimukseni tavoitteisiin. Sisällönanalyysi on tekstianalyysia jossa aineistoa eritellään; yhtäläisyyksiä ja eroja paikantamalla aineistoa tiivistetään. Tämän avulla pyritään muodostamaan tutkittavasta ilmiöstä tiivistetty kuvaus, jonka avulla kytketään tulokset ilmiön laajempaan kontekstiin ja aihetta koskeviin muihin tutkimustuloksiin. Tutkimuksen teoreettinen viitekehys toimii apuvälineenä, joka mahdollistaa tulkintojen tekemisen kerätystä tutkimusaineistosta. Tulkintojen kautta pyritään saamaan esille ilmiön merkitykselliset puolet, joilla voisi olla merkitystä myös muiden vastaavien ilmiöiden kohdalla. (Hakala & Vesa 2013, 222-223; Saaranen-Kauppinen & Puusniekka 2006.)

Verkkoaineistojen analyysissa sisällönanalyysin avulla voidaan siis muodostaa kokonaiskuva aineiston sisällöistä ja teemoista. Polveilevien tekstien analysoinnissa teoriasta tai tutkimuskysymyksistä laadittu teemarunko toimii hyvin analyysin lähtökohtana. (Laaksonen & Matikainen 2013, 208-209.) Runko toimii tutkimusilmiöstä tehtyjen havaintojen paikantamisen ja jäsentämisen välineenä. Rungon alle asetuvat luokitusyksilöt voivat laajuudeltaan vaihdella sanoista tekstikappaleisiin. Olennaista on että luokitusyksikkö muodostuu ajatuksellisesti hallitusta kokonaisuudesta. (Hakala & Vesa 2013, 222-223.)

Salo (2015, 166-190) on kritisoinut sisällönanalyysia sen empiristisistä piirteistä ja painottumisesta usein sisällön (aineiston määrällisten ominaisuuksien) erittelyyn, laadullisen (aineiston merkityssuhteiden) erittelyn sijasta. Laadukkaan analyysin kannalta olennaista on se kuinka, sisällönanalyysi kykenee näkemään yksittäisten ilmaisujen, sanojen tai tekstipätkien taakse ja tunnistamaan aineiston sisäistä moni-ilmeisyyttä sekä tuotettujen kategorisointien välisiä yhteyksiä, katkoksia tai sitä mikä jää tekstin ulkopuolelle. Jotta analyysi ei pelkistyisi koodaamiseksi, tarvitaan teorian ja aineiston välistä vuoropuhelua. Tämä voi toteutua esimerkiksi teoreettisen viitekehuksesta luotujen käsitteiden ja rakennettujen kategorioiden tai aineistolainauksen välisen vuoropuhelun kautta. Jos tämän analyysiprosessin kuvaus jää puutteelliseksi, tutkimuksen luotettavuuden arviointi ei ole mahdollista, jolloin hyvälläkään analyysillä ei ole liiemmästi merkitystä.

Kuvaan seuraavaksi mahdollisimman seikkaperäisesti miten analyysini toteutin ja miksi. Aloitin teorialähtöisen sisällönanalyysin määrittelemällä analyysirungon. Runko muodostettiin teoreettisen viitekehykseni perusteella toimijuuden tilan käsitteen ympärille. Toimijuuden tilat koostuvat 1.) toimijuutta mahdollistavista ja 2.) toimijuutta rajaavista rakenteista, sekä 3.) nuorten konkreettisesta toimijuuden kuvauksista, joissa toimijuuden muodot vaihtelevat aktiivisesta passiiviseen tai kapinoivaan ja sammutetusta hauraaseen. Toimijuutta rajaavien ja mahdollistavien rakenteiden taustalta on löydettävissä näihin vaikuttavia institutionaalisia ja diskursiivisia näkemyksiä.

Analyysirunko muodostui seuraavanlaiseksi:

- 1.) toimijuutta mahdollistavat (osallistavat) mekanismit ja rakenteet
 - a. näiden taustalla vaikuttavat institutionaaliset tai diskursiiviset näkemykset osallisuuden merkityksestä
- 2.) toimijuutta rajaavat (kontrolloivat) mekanismit ja rakenteet

- a. näiden taustalla vaikuttavat institutionaaliset tai diskurssiiviset näkemykset lastensuojelun kontrollitehtävästä
- 3.) kuvaukset konkreettisesta toimijuudesta, joka jakautui
- a. aktiiviseen
 - b. passiiviseen
 - c. sammutettuun
 - d. hauraaseen
 - e. kapinoivaan

Seuraavaksi pilkoin aineiston osiin analyysirungon mukaisiin luokkiin. Rungon ulkopuolelle jääneet aineiston pätkät koostuivat pääasiallisesti tunnetilojen kuvauksista, valokuvista, runoista, ja lapsuuden tai sijaishuoltoa edeltäneen elämän kuvauksista. Tämän jälkeen luin intensiivisesti analyysirunkoa lävitse ja pyrin muodostamaan kokonaiskuvaa kategorioista. Osa aineistopätkistä asettui useamman kategorian alle, sillä ne sisälsivät yhtäaikaaisesti toimijuutta rajaavia tai mahdollistavia tekijöitä, sekä konkreettisia toimijuuden kuvauksia. Halusin säilyttää nämä yhteydet nähdäkseni millaiseksi niiden merkitys analyysin edetessä muodostuu.

Seuraavaksi lähdin tarkastelemaan tutkimuksen teoreettista viitekehystä analyysirungon mukaisten kategorioiden avulla. Pilkoin nyt vuorostani teoreettisen viitekehysten analyysirungon 1. ja 2. tason mukaisiin luokkiin. Tämä auttoi erityisesti hahmottamaan sitä miten lastensuojelun institutionaalisessa pohjassa tapahtuneet muutokset ovat näkyneet lastensuojelun käytännöissä toimijuutta tukevien tai kontrolloivien tendenssien vaihteluna.

Tämän jälkeen lähdin muodostamaan tutkimusaineistosta toimijuutta tukevia ja rajoittavia teemoja, joissa loin yksittäisistä kuvauksista laajempia kokonaisuuksia. Näitä teemoja vertasin teoreettisesta viitekehyksestä esiin nouseviin toimijuutta tukeviin ja rajoitaviin tekijöihin ja näiden taustalla vaikuttaviin institutionaaliin osallisuutta ja kontrollointia painottaviin diskursseihin. Toimijuuden tiloja koskevan aineiston osalta jatkoin analyysia samalla logiikalla. Analyysin pohjalta rakensin toimijuuden tiloiksi nimeämiäni positioita, jotka kuvaavat niitä moninaisia toimijuuden muotoja joihin nuoret asettuvat.

4.4 Tutkimusetiikka ja tutkijan positio

Tutkimuksen teon eettisyys on laadukkaan ja informaatioarvoltaan rikkaan tutkimuksen edellytys. Mäntysaaren (2006b, 140) mukaan realistisen tutkimuksen teoreettisuus mahdollistaa kriittisesti orientoituneen, eli vahvasti eettisyyteen orientoituneen, tutkimuksen tekemisen. Sosiaalityön tutkimuksessa eettisyydellä voidaan ajatella olevan erityisen vahvan pohjan. Yleisten tutkimuseettisten ohjeiden lisäksi sosiaalityötä ohjaa alan ammattieettinen koodisto (Hirvonen 2006, 33). Sosiaalityö itsessään perustuu ihmisoikeuksien ja ihmisarvon kunnioittamisen sekä yhteiskunnallisen oikeudenmukaisuuden periaatteille (Talentia 2013, 7-9). Tutkimuksessani ihmisoikeuksien kunnioittaminen tarkoittaa erityisesti tutkimuskohteen arvostavaa kohtelua; tutkimuksellani osallistun väis-tämättä tutkimuskohteeni määrittelystä käytyyn julkiseen keskusteluun, minkä vuoksi ei ole samantekevää miten sijaishuollossa elävät nuoret tulevat tutkimuksessani kuvatuiksi. Hyvinä, vai pahoina, aktiivisina vai passiivisina, pystyvinä vai olosuhteiden uhreina?

Yhteiskunnallisen oikeudenmukaisuuden edistämisen periaatteen mukaisesti tutkimukseni yhdeksi eettiseksi sitoumukseksi määrittäyty lastensuojelun käytännön tutkimuksessa marginaaliin jääneen ryhmän esiin nostaminen, jota voidaan pitää jo itsessään tärkeänä. Sijaishuollossa eläneiden nuorten kokemuksia on kuultu mm. Varion ym. (2012) selvityksessä, jossa tavattiin lastensuojelun kokemusasiantuntijoina toimivia nuoria. Voidaan kuitenkin olettaa että kokemusasiantuntijoiden ryhmään valikoituva ryhmä nuoria poikkeaa joiltakin osin siitä moninaisesta joukosta, jota lastensuojelun sijaishuolto koskettaa. Kokemusasiantuntijana toimiminen edellyttää ensinnäkin tietyllä tavalla vakaata elämäntilannetta. Karkaileva ja sijaishuoltoa vastaan kapinoiva tai psyykkisesti vahvasti oireileva nuori tuskin pystyy sitoutumaan kokemusasiantuntijaryhmän toimintaan. Omi-en oikeuksien puolustaminen ja kokemusten esiin nostaminen viranomaislähtöisissä käytännöissä edellyttää myös tietynasteista toimintakykyä ja sosiaalisia taitoja. Osalla nuorista ei myöskään ole voimavaroja oman äänen esille tuomiseen virallisten areenoiden kautta.

Tutkimukseni tavoitteena on tämän marginaalin marginaaliin jääneen ryhmän tavoittaminen ja näkyväksi tekeminen. Lastensuojelun asiakkaana olevien nuorten osallistuminen sosiaalisessa mediassa käytyyn lastensuojelua koskevaan keskusteluun on aiemmin jäänyt tutkimuskäytännöissä huomiotta. Marginaaliin asettuvan ihmisryhmän näkyväk-

si tekeminen ei vielä kuitenkaan riitä, vaan tarvitaan myös ihmisoikeuksien, tasa-arvon ja oikeudenmukaisuuden periaatteille nojaavaa pyrkimystä alisteisessa asemassa olevien ihmisryhmien olosuhteiden parantamiseen. Tutkimukseni eettisenä sitoumuksena onkin estää sijaishuollossa eläviin nuoriin kohdistuvaa negatiivista syrjintää, sekä vastustaa epäoikeudenmukaisia toimintatapoja, joita nuoret sijaishuollon kontekstissa kohtaavat (Talentia 2013, 9). Tämä emansipatorinen tavoite toteutuu muun muassa siten että tutkimuksen kohteena olevien nuorten kokemuksiin suhtaudutaan vakavasti ja niitä pidetään lähtökohtaisesti totuudenmukaisina kuvauksina nuoren kokemuksista. Nuorten epäasiallinen kohtelu tuodaan julki eikä sitä pyritä selittämään hyväksi.

Mäntysaari (2006b, 138) on todennut että sosiaalityön tutkimuksessa on välttämätöntä pohtia sitä millaisia seurauksia tutkimustulosten soveltamisella yksityisen ihmiseen elämään voi olla? Tutkimukseen osallistujalle tutkimuksesta aiheutuvien taloudellisten, sosiaalisten ja henkisten haittojen syntymistä pitää välttää. Näiden vaara on olemassa silloin jos yksityisyyttä ja tietosuojaa ei kunnioiteta, tai tutkimustuloksissa tutkimukseen osallistujia kohdellaan epäkunnioittavasti, tai tutkimustuloksissa esitetään tutkimuskohdetta leimaavia tuloksia ilman kattavaa ja systemaattista analyysia. (Tutkimuseettinen neuvottelukunta 2009, 8.)

Tämänkaltaista vaaraa pitäisin suurempana jos keskittyisin tarkastelemaan nuorten henkilökohtaisia ominaisuuksia. Tutkimusaineistonani toimivat nuorten kertomukset sijaishuollon aikaisesta elämästä. Täten sijaishuollon käytänteistä piirtyvä kuva on tutkimuksessani väritynyt nuorten kokemusten kautta. Tutkimukseni eettisyyttä voidaankin tarkastella myös siltä kannalta, kenen määrittelemää tietoa tutkimuskohteesta tutkimuksen avulla tuotetaan. Vaikka tutkimukseni kohteena on sijaishuollossa eläneiden nuorten toimijuuden tarkastelu, piirtää tutkimus väistämättä myös kuvaa toiminnan kontekstina olevasta todellisuudesta; sijaishuollosta, siellä asuvista nuorista, sekä työntekijöistä. Toimijat ja konteksti tulevat tutkimuksessani esille nuorten kuvaamina. Kyseessä on siis sijaishuollossa eläneiden nuorten subjektiivisesti muodostunut kuva yhteisöstä ja sen jäsenistä. Tämän tutkimuksen puitteissa muiden osapuolten ääni jää kuulumattomaksi. Voidaankin olettaa, että kuva niin sijaishuollon käytännöistä, kuin sen jäsenistä muodostuisi erilaiseksi, mikäli tutkimuksen informantit olisi valittu toisin.

Lapsiin ja nuoriin kiinnittyvässä tutkimuksessa emansipatoristen tavoitteiden saavuttaminen edellyttää sitä että lapsi pystyy kertomaan kokemuksistaan ja näkemyksistään

tutkijalle ja sitä että tutkijalla on mahdollista kuulla lapsen viesti. Lastensuojelun asiakkaana olevia lapsia on kuultu lastensuojelulaitoksissa, sijaisperheissä ja kuntien sosiaali-toimessa. Tämän tyyppisessä tutkimuksessa voi kuitenkin ongelmaksi asettua tutkimuksen portinvartijoiden toiminta. Mäkelä (2010, 67) on esittänyt että tutkimuslupia myöntävien tahojen ja tutkimuksen osallistujien valikointiin osallistuvien ammattilaisten toimintaa saattavat ohjata piilotavoitteet, kuten työnantajien etujen turvaaminen, ammattilaisten suojeleminen arvostelulta ja aatteellisesti epäluotettavan tutkimuksen estäminen. Verkosta kerätyn aineiston avulla on mahdollista välttyä tämän tyyppisiltä tilanteilta. Voidaan myös olettaa että sosiaalisessa mediassa käytyyn keskusteluun osallistuu mahdollisesti osa sellaisista nuorista, jotka eivät syystä tai toisesta kykene osallistumaan lastensuojelua koskevaan keskusteluun muilla areenoilla.

Raunio on jakanut yhteiskuntatieteellisen tutkimuksen eettiset sitoumukset a) tutkimusprosessiin liittyviin eettisiin ongelmiin sekä b) tutkimustoiminnan yhteiskunnallisiin vaikutuksiin liittyviin sosiaalieettisiin kysymyksiin. (Raunio 1999, 33–34.) Pohdin edellä tutkimukseeni kiinnittyviä sosiaalieettisiä kysymyksiä. Tutkimusprosessiin liittyvien eettisten ongelmien välttämiseksi olen tutkimukseni toteutuksessa ottanut huomioon tutkimuseettisen neuvottelukunnan laatimat eettiset periaatteet ja toimittu hyvän tieteellisen käytännön mukaisesti. Tutkimusprosessini keskeiset eettiset periaatteet ovat sitoumus rehellisyyteen, avoimuuteen ja toiminnan läpinäkyvyyteen tutkimuksen teon kaikissa vaiheissa. Tutkimuseettisen neuvottelukunnan antaman ohjeistuksen mukaisesti kolme keskeisintä ihmistieteissä sovellettavaa eettistä periaatetta ovat tutkittavan itsemääräämisoikeuden kunnioittaminen, vahingoittamisen välttäminen sekä yksityisyys ja tietosuojat. (Tutkimuseettinen neuvottelukunta 2009, 4.)

Tutkimuksessani itsemääräämisoikeuden kunnioittaminen tarkoittaa yleensä tutkimukseen osallistumisen vapaaehtoisuutta. Tutkimuksessani blogikirjoituksia julkaisseet nuoret eivät ole kuitenkaan voineet vaikuttaa siihen, että kirjoituksia käytetään tutkimusaineistona. Tutkimuseettisen neuvottelukunnan mukaan tutkimukseen osallistumisen vapaaehtoisuudesta voidaan poiketa tutkittaessa julkistettuja ja julkisia tietoja (mt., 4). Olen tulkinut tätä siten että verkkoympäristöön kirjoittaessaan, kirjoittaja lähtökohtaisesti ymmärtää tekstin olevan kenen tahansa luettavissa tai hyödynnettävissä. Toisaalta tutkimusaineistoni on pääasiallisesti alaikäisten nuorten kirjoituksia, jolloin on kohtuutonta odottaa nuorten kykenevän pohtimaan verkkokeskusteluun osallistumisen seuraamuksia samalla tavalla kuin aikuisen oletetaan pohtivan. Verkkojulkaisujen näkymät-

tömän yleisön olemassaolo on myös verrattain helppo unohtaa (Laaksonen & Matikainen & Tikka 2013, 22).

Turtiainen & Östman (2013, 55-60) ovat pohtineet verkosta kerättyjen blogikirjoitusten tai keskustelupalstakirjoitusten käyttöä tutkimuseettisten kysymysten näkökulmasta ja päätyneet siihen että erityisesti arkaluontoisia ilmiöitä tai haavoittuvassa asemassa olevia ihmisryhmiä tutkittaessa, tutkittavien suostumuksen saaminen aineiston käyttöön olisi välttämätöntä. Myös he perustelevat tätä sillä että vaikka aineisto näyttää julkiselta se mielletään yksityiseksi. Edelleen tutkimuseettinen neuvottelukunta toteaa että ”*Laitosoloissa (vankilat, lastensuojelulaitokset, sairaalat, vanhainkodit ym.) on tärkeää, että suostumuksen vapaaehtoisuus toteutuu jokaisen tutkittavan kohdalla. Asiaa arvioitaessa huomiota on kiinnitettävä myös tutkimuksen luonteeseen: miten henkilökohtaisiin asioihin tutkimuksessa mennään (yksityisyyden suojan tarve).*” (Mt., 4). Vahingoittamisen välttämisen ja yksityisyys- ja tietosuojan varmistamisen periaatteet kiinnittyvät myös tutkimukseen osallistumisen vapaaehtoisuuteen, tai sen puutteeseen.

Tutkimuksen toteuttamisen käytännöllisten seikkojen vuoksi päädyin kuitenkin keräämään tutkimusaineistoni ilman kirjoittajien suostumusta. Blogin pitäjien tavoittaminen olisi ollut vaikeaa jo senkin vuoksi että blogien päivittäminen oli lähes kaikkien aineistooni päätyneiden blogien osalta jo päättynyt. Koska tutkimukseen osallistuvat eivät siis päässeet itse vaikuttamaan omaan osallistumiseensa ja koska kyseessä on haavoittuvassa asemassa oleva ihmisryhmä, päädyin siihen että nuorten yksityisyyden suojaamisen periaate korostuu tutkimuksessani. Tutkimuksen raportointivaiheessa tämä tarkoitti sitä että pyrin valitsemaan aineistolainaukset siten, että ne eivät paljastaisi kirjoittajan tunnistetietoja ja aineistolainauksen yhteydessä julkaisen vain kirjoittajan iän.

Tutkijan asema

Tutkimustulosten luotettavuuden arviointi edellyttää tutkijan position tunnistamista ja reflektointia. Omat kokemukseni lastensuojelusta, sijaishuollosta ja nuorista vaikuttavat niihin tiedostamattomiin ja tiedostettuihin ennako-oletuksiin, joilla tutkimuskohdettani lähestyn. Oma henkilökohtainen kokemukseni sijoitettuna nuorena elämisestä lastensuojelulaitoksessa, sekä viime vuosien työkokemukseni lastensuojelun sosiaalityöntekijän tehtävistä, ovat luoneet minulle tietyn näkemyksen sijaishuollosta, lastensuojelulaitoksista ja huostaan otetuista nuorista. Nämä kokemukset osaltaan ohjasivat minua tä-

män tutkimusaiheen pariin. Uskon niiden avulla tavoittavani tutkittavasta ilmiöstä jotakin enemmän kuin ilman näitä minua muovanneita kokemuksia. Toisaalta kokemukseni ohjaavat katsettani ja tulkintaani tiettyyn suuntaan, jättäen samalla jotakin huomiotta. En pidä omista kokemuksista ja käsityksistä irtaantumista mahdollisena, enkä edes tarpeellisenä. Yksittäinen tutkimus tuottaa aina osittaisen, parhaassa tapauksessa aiempaa tietämystä ja ymmärrystä laajentavan näkökulman tutkittavaan ilmiöön.

Pyrin kuitenkin tekemään oman roolini vaikutuksen näkyväksi mahdollisimman avoimella tekemieni tulkintojen auki kirjoittamisella. Erityisen merkittävää tämä oli aineiston analyysivaiheessa, jolloin pyrin tunnistamaan miten omat kokemukseni ja käsitykseni tutkimusilmiöstä vaikututtavat siihen, millä tavalla tulkitseen tutkimusaineistoa. Aineistoa luokitellessani kyseenalaistin tekemiäni luokitteluja ja pohdin olisiko kertomusta voinut lukea toisin? Analyysin teorialähtöisyys myös mahdollisti tiettyä etäännyttämistä toisaalta sijaishuollossa eläneiden nuorten näkökulmasta ja toisaalta omista lastensuojelua koskevista kokemuksistani.

5. Toimijuuden rakentuminen nuorten kokemuksissa

Aineiston analyysin perusteella rakentui kuva nuorten toimijuuden tiloista ja niihin kiinnittyvistä toimijuutta tukevista ja rajoittavista tekijöistä monitahoiseksi. Toimijuuden ominaispiirteiden tavoittaminen oli haastavaa toimijuuden tilannesidonnaisuuden vuoksi; toimijuus tilana on jatkuvassa muutoksessa ja uudelleen määrittelyjen kohteena. Toimijuudesta, ja sen rajoista käyty neuvottelu on erottamaton osa kaikkea vuorovaikutusta jossa olemme ympäristömme kanssa.

Päädyin jäsentämään tutkimukseni tuottamaa kuvaa nuorten toimijuudesta alkuperäistä analyysirunkoa mukailen siten, että aluksi kuvaan sitä, mitkä tekijät tukivat ja rajoittivat nuorten toimijuutta. Samassa yhteydessä kuvaan sitä kuinka sijaishuollon rakenteet ja näiden taustalla vaikuttavat institutionaaliset käsitykset sijaishuollon ja lastensuojelun tavoitteista kiinnittyvät toimijuuden rakentumisen mahdollisuuksiin. Tämän jälkeen tarkastelen nuorille rakentuneita toimijuuden tiloja, joita jäsensin aktiivisen, passiivisen, hauraan, sammutetun ja kapinoivan toimijuuden käsitteillä. Tässä yhteydessä tarkastelen myös sitä millä tavalla toimijuuden tilat ovat suhteessa toimijuutta rajaaviin tai tukeviin rakenteellisiin tekijöihin.

5.1 Toimijuutta tukevat tekijät ja niiden taustalla vaikuttavat rakenteet

Kuvauksia nuorten toimijuutta tukevista tekijöistä oli aineistossa huomattavasti vähemmän (22kpl) kuin nuorten toimijuutta rajaavien tekijöiden kuvauksia (57kpl). Määrittelin omaksi kokonaisuudekseen hahmottuvat kertomukset toimijuutta tukeviksi tai rajaaviksi kuvauksiksi, siten että esimerkiksi yhdessä blogitekstissä kerrottu kokemus yksittäisen ihmissuhteen tukevasta merkityksestä oli yksi kuvaus, mutta ihmissuhteissa saatua tukea koskevat kuvaukset muodostivat kokonaisuudessaan ihmissuhteiden toimijuutta tukevan teeman. Toimijuutta tukeviksi teemoiksi muodostuivat analyysin perusteella ihmissuhteet, kuulluksi tulemisen kokemus, sekä nuoren oikeuksien puolustaminen.

Nuorten kertomuksissa merkittävimmäksi toimijuuden rakentumista tukevaksi tekijäksi määrittyivät nuoren luottamukselliset ihmissuhteet. Näitä kuvauksia oli myös määrälli-

sesti selvästi enemmän kuin kuvauksia kuulluksi tulemisesta, tai nuoren oikeuksien puolustamisesta. Kuvauksissa ihmissuhteiden tukevasta merkityksestä nuoret kertoivat si-
jaishuoltoa koskevista kuormittavista kokemuksista, joista selviytymisessä auttoivat
ystäviltä, vanhemmilta ja joskus myös laitoksen henkilökunnalta saatu tuki.

Ihmissuhteiden toimijuutta tukeva merkitys vaihteli sen mukaan millaisesta ihmissuh-
teesta oli kyse. Lastensuojelun henkilökunnan rooli toimijuuden tukemisessa määrittyi
erilaiseksi kuin esimerkiksi vanhempien rooli. Vanhempien kohdalla toimijuuden tuke-
misessa korostui emotionaalinen tuki, joka rakentui luottamuksen ja välittämisen va-
raan. Tätä tukea tarjottiin ensisijaisesti kotiympäristössä.

*" Onhan mulla aina perhe kenen puoleen kääntyä! Oon niin kiitollinen et-
tä mun vanhemmat on vielä mun elämässä vaikka oonkin käyttäytynyt ai-
van paskasti suoraan sanottuna. Aiheuttanu niin paljon huolta ja tuskaa
äitille ja iskälle mun karkureissuilla.*

Tyttö, ei ikää saatavilla

Giddensin näkemyksen mukaan yksilön selviytymisen kannalta keskeistä onkin koke-
mus sosiaalisen luottamuksen määrästä. Tällä viitataan ihmissuhteissa kehittyviin asen-
teisiin siitä, kokeeko yksilö sosiaaliset suhteet luottamuksellisina ja tukea antavina.
Vahva sosiaalinen luottamus tukee selviytymistä kannattelemalla yksilöä myös vaikeina
aikoina ja kriisien keskellä (Kortteinen 2000). Myös tutkimukseen osallistuneiden nuor-
ten kohdalla emotionaalista tukea tarjoavat ihmissuhteet kannattelivat nuoria vaikeiden
aikojen yli.

*" –pääsen kotilomille joka on kaikista tärkeintä että nään mun perhettä
isoin asia mikä saa mut jaksamaan!"*

Tyttö, 16 vuotta

Kotona nuoren toimijuutta tuettiin myös konkreettisesti esimerkiksi antamalla nuorelle
enemmän mahdollisuuksia päättää arjen toiminnoista, tai siten että nuoren liikkumista ei
kontrolloitu yhtä voimakkaasti kuin laitoksessa. Tällöin saatuja vapauksia kunnioitettiin
esimerkiksi noudattamalla kodin yhteisiä tapoja tai käyttäytymällä sääntöjen mukaisesti.

” Kotilomilla rajoituksia ei ole. Minkäänlaisia. Ei sen takia, että me saataisiin elää kuin siat pellossa--, vaan sen takia, ettei minulle koskaan ole tarvinnut laittaa mitään rajoituksia. En koskaan tee mitään :D Kyllä me ilmoitetaan äidille, jos lähdetään myöhemmin jonnekin -- ja äiti kyllä soitelee perään, jos ei ala kuulumaan. ”

Tyttö, 17 vuotta

Lainauksesta käy esille kuinka huostaan otettu nuori kokee kotona saavansa liikkua vapaasti, ja perustelee tätä vapautta sillä että on aina sitounut noudattamaan kodin sääntöjä. Mäkisen (2015) mukaan nuoret mieltävätkin toimijuuden usein mahdollisuutena päättää omista asioista ja vaikuttaa omassa elämässä tapahtuviin asioihin. Läheissuhteilla oli nuoren toimijuutta tukeva vaikutus silloin kun nuori sai läheisiltään kannustusta omien tavoitteiden tai ajatusten esille tuomiseen ja niistä kiinni pitämiseen.

” Itkin viime syksyllä entiselle poikaystävälleni, kuinka sosiaalityöntekijät antoivat kielteisen vastauksen ja jouduin valittamaan hallinto-oikeuteen, pelkäsin silloin vastauksen olevan myös sieltä päästä kielteinen. Entinen poikaystäni sanoi minulle:

” Tiedätkö, talvisodassakin kaikki ajattelivat suuren Venäjän (Neuvostoliitto silloin) voittavan. Mutta pieni Suomi silti voitti. Ajattele, että sä oot Suomi ja sossut on Venäjä. ”

Tyttö, 17 vuotta

Huomionarvoista oli myös se että kolmessa kertomuksessa nuorten toimijuuden rakentumista tuki hallinto-oikeuden ratkaisu, jossa nuoren sijaishuoltopaikka muutettiin nuoren ja vanhempien tekemän pyynnön perusteella. Jokainen nuori kertoi myös saaneensa tukea oikeusprosessiin lähtemiseen omilta vanhemmiltaan. Voidaankin olettaa että monelle nuorelle esimerkiksi hallinto-oikeuteen tehtävän valituksen laatiminen ilman aikuisen tukea on lähes mahdoton tehtävä. Ihmissuhteissa toteutuva toimijuuden tuki voisi olla myös konkreettista yhdessä tekemistä ja asioiden eteenpäin viemistä. Voidaan myös pohtia mistä kertoo se, että valitusprosessissa nuoria tukivat ensisijaisesti vanhemmat, kun taas lastensuojelulaissa lapsen avustaminen puhevallan käytössä ja lapsen ohjaaminen oikeusavun piiriin on yksi lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän tehtävistä (LSL 417/2007 § 24).

Tarkastelen läheissuhteiden merkitystä aktiivisen toimijuuden tukijana tarkemmin toimijuuden tilojen tarkastelun yhteydessä. Myös Erosen (2010, 10-11) tutkimuksessa huostaan otettujen lasten institutionaalisista poluista lasta tukevat ja uhkaavat tekijät paikantuivat lapsen ihmissuhteisiin. Hyvät ja toimivat ihmissuhteet sijaishuollossa ja läheisverkostossa tukivat lapsen selviytymistä. Sijaishuollon aikaisia ihmissuhteita voidaan tarkastella myös siitä näkökulmasta millä tavalla sijaishuollon käytänteet tukevat ihmissuhteiden ylläpitämistä ja luomista? Tämän tyyppisiä kuvauksia ei aineistosta juuri ollut paikannettavissa. Esimerkiksi sosiaalityöntekijän ja nuoren välisestä kahden keskisistä tapaamisista ei aineistossa ollut yhtään mainintaa. Ohjaajilta saatu tuki mainittiin aineistossa konkreettisena asiana yhden kerran ja toisessa blogissa nuori kertoi luoneensa lähes luottamuksellisen suhteen toiseen omaohjaajaansa.

” Ainut valopilkku oli kotilomat sekä toinen omaohjaajani, joka oli ainut jonka kanssa kohtaaminen oli aitoa. Hän myöskin vei minua tallille, mikä oli todella iso juttu kaiken synkkyyden keskellä.-- omaohjaajastani tuli ainut ihminen laitoksessa johon pystyin jollakin tapaa luottamaan.”

Tyttö, täysi-ikäistynyt

Nuorelle luottamussuhteen rakentamista tukeva tekijä oli omaohjaajan kanssa onnistunut aito kohtaaminen. Myös yhteisellä mielekkäällä tekemisellä voi olla ihmissuhdetta syventävä vaikutus. Mäkisen (2015) mukaan ihmissuhteiden merkitys toimijuuden rakentumisessa onkin keskeinen. Toimijuutta rajaavat ja tukevat tekijät konkretisoituvat nuoren ja ympäristön välisessä vuorovaikutuksessa.

Ihmissuhteisiin sisältyvän valta-aspektin kautta myös toimijuuden rakentuminen kytkeytyy kysymykseen vallasta. Jos toimijuuden mahdollisuudet konkretisoituvat vuorovaikutuksessa, on vuorovaikutuksen osapuolilla aina enemmän tai vähemmän valtaa määrittellä osallisuuden rajoja. Valta ja sen käyttö määrittävät ammattilaisten roolia nuorten toimijuuden tukemisessa. Luottamuksellisen suhteen tai emotionaalisen tuen sijasta ammattilaiset tukivat nuorten toimijuuden rakentumista pääasiassa antamalla nuorelle asteittain kasvavaa vastuuta omasta toiminnasta. Ammattilaisten tukema toimijuus oli myös vahvasti ehdollistettua. Nuorten toimijuuden mahdollisuuksia laajennettiin silloin, kun nuori sitoutui institutionaalisesti hyväksyttävän nuoruuden tavoitteluun.

” Kartanolla oon saanut aika hyvin vapauteni takasin ja olen melkein jo edistyvien osastolla, mulla on kylillä käyntilupa & pääsen kotilomille--”

Tyttö, ei ikää saatavilla

Ammattilaisten toteuttamassa toimijuuden tukemisessa korostui siis kontrollointipyrkimys. Nuoren toimijuutta tuettiin silloin kun nuoren toiminta noudatteli sijaishuollon asettamia tavoitteita. Tämän voidaan ajatella ilmentävän yhteiskunnallisessa keskustelussa ja lastensuojelun institutionaalisessa perustassa 2000-luvulla vahvistunutta kontrollointipyrkimystä (Satka & Harrikari 2008; Pekkarinen 2015). Pekkarinen (2015, 164, 170) mukaan lastensuojelun asiakkaana olleiden lasten positiot rakentuvat erilaisiksi eri aikoina. 2000-luvulle tultaessa normeja rikkova lapsi on asemoitunut 1900-luvun alun tapaan vaaralliseksi yksilöksi, jolta yksilöä tulee suojella. 2000-luvun laitospolitiikassa korostetaan riittäviä rajoja ja yksilön vastuuta. (Pekkarinen 2015, 168-170.)

Aineistossa nuorten toimijuudelle tarjottu tuki kytkeytyi tähän nuorten vastuullistamisen pyrkimykseen; nuorten vastuunottokykyä pyrittiin tukemaan tarjoamalla nuorille asteittain vahvistuvia toimijuuden mahdollisuuksia. Rakenteellisella tasolla voidaan siis ajatella sijaishuollon käytännöissä tarjottavan nuorille oman toiminnan refleksiivistä arviointia edellyttävää, aktiivisen toimijuuden tilaa, jota kuvaan tarkemmalla tasolla aktiivisen toimijuuden tilan esittelyn yhteydessä. Tämä ei suoranaisesti kuvaa kumpaakaan lastensuojelun taustalla vaikuttavaa tukea tai kontrollia painottavaa diskurssia, vaan muistuttaa enemmänkin niiden yhdistelmää. Yksilönvastuuta korostaessaan tämä näkemys tulee lähelle Giddensin elämänpolitiikan teoriaa (Esim. Kortteinen 2002). Elämänpolitiikka korostaa toimijuuden reflektiivistä puolta, jossa yksilö rakentaa omaa elämänsä ja identiteettiään jatkuvasti arjessa tekemiensä valintojen kautta. Yksilön vastuun korostuessa vaarana on kuitenkin se että rakenteellisten tekijöiden vaikutus hämärtyy.

Varion ym. (2012) selvityksessä sijaishuollossa eläneet nuoret toivat esille, ettei heitä kohdata arvostaen, eivätkä he tule aidosti kuulluiksi omine mielipiteineen. Nuorten kokemuksissa osallisuus oli vahvasti aikuisjohtoista ja ehdollistettua. Osallisuuteen oli mahdollisuus silloin kun osallistumisen tavat vastaavat aikuisten osallisuudelle asettamia reunaehtoja ja niissä on vähän tilaa nuorten omalle, mahdollista vastapuhetta ja ristiriitaisia näkemyksiä sisältävälle, äänelle. Myös Pekkarinen (2015, 165-166) on huomauttanut että lasten ja nuorten osallisuus näyttäytyy tavoiteltavana ja hyvänä sil-

loin kun siihen liittyvä toiminta on yhteiskunnallisesti hyväksyttävää ja aikuisjohtoista. Lasten ja nuorten omaehtoiseen osallisuuteen ei kuitenkaan ole samalla tavalla tilaa.

Lastensuojelun institutionaalisessa perustassa erityisesti 1980-luvulta saakka vahvistunut pyrkimys lapsen osallisuuden vahvistamiseen näyttäisi siis toteutuvan sijaishuollon käytännöissä ainoastaan osittain. Tutkimukseni nuoren toimijuutta laajennettiin sitä enemmän mitä parempaan yhteistyösuhteeseen nuori aikuisten kanssa asettuu. Tavoitteena oli vastuullisen toimijuuden haltuunotto ennen sijaishuollosta poistumista.

”Opiskelut sujuvat, liikuntaa tulee harrastettua säännöllisesti, henkinen hyvinvointi on pysynyt mallillaan ja läheiset ympärillä. Ehkä suurin muutos mitä nyt on tapahtunut on se, että olen muuttanut itsenäistymisasuntoon. Lastensuojeluyksiköissä on yleensä siis itsenäistymisasuntoja, johon ennen täysi-ikäisyyttä mennään ”harjoittelemaan” yksin asumista ja itsenäisesti toimimista. Mitä tämä siis käytännössä minun elämässäni tarkoittaa? Käyn itse kaupassa hakemassa ruokatarvikkeeni ja teen itselleni ruuat. Kaikki lastensuojeluyksikön säännöt eivät enää koske minua ja saan enemmän vapauksia. Jos lähdän jonnekin menen ilmoittamaan siitä ohjaajille, mutta muuten saan liikkua aika vapaasti. Tietenkin kotiintuloajat koskevat myös minua, mutta minun ei tarvitse tulla enää syömään jossain välissä, että hoidan itse ruokailuni. Elektroniikka myös pysyy minulla koko ajan eikä minun tarvitse enää palauttaa mitään yöksi toimistoon.”

Tyttö, 17 vuotta

Yhtäkkinen toimijuuden laajeneminen voi myös olla yllättävää ja tätä kuvasi itsenäistymisasuntoon muuttanut tyttö muun muassa siten että oudolta tuntuneena hiljaisuutena kun on jo vuosien ajan asunut laitousyhteisön ympäröimänä. Itsenäistymisasuntoihin siirryttiinkin usein asteittain, jota kuvaa toisen nuoren kertomus itsenäistymisasuntoon siirtymisestä.

” Minä pääsin ensimmäistä kertaa keväällä 2014 käymään -- . Keväällä 2014 alkoi myös ensimmäiset kerran viikkoon yksi päivä-käymiset -- . Kesän 2014 jälkeen aloin olemaan yhden viikonlopun kuusta -- , la-su yön. Joulukuun palaverissa katsotaan, miten minulla on mennyt, ja voitaisiinko lisätä päiviä vähän silmällä pitäen sitä, että itsenäistyisin aikaisemmin. En tähän uskalla laittaa mitään toiveita siitä, milloin pääsisin

asumaan kokonaisuudessaan -- , mutta normaalisti nuoret ovat muuttaneet sinne 1,5v-2v ensimmäisistä päivästä, eli minulla muutto saattaisi olla tiedossa syksyllä 2015 :33”

Tyttö, 17 vuotta

Toiseksi nuorten toimijuutta tukeväksi tekijäksi määrittyi kokemus kuulluksi tulemisesta. Osallisuus omassa asiassa ei ole mahdollista ilman kuulluksi tulemisen kokemusta. Toimijuus ei kuitenkaan aina sisällä osallisuutta. Esimerkiksi sammutetussa tai hauraassa toimijuudessa osallisuus voi jäädä toteutumatta. Kuulluksi tuleminen tarkoittaa sitä että nuorella on mahdollisuus ja tila ilmaista omia näkemyksiään, sekä riittävästi tietoa näiden näkemysten muodostamiseksi. Aineistossa nuorten kuulemisen toteutumattomuus nousi vahvemmin esille, mutta aineisto sisälsi kuitenkin joitakin kuulluksi tulemisen kokemuksia.

” Halusin samantien pöpilään, ja pääsinkin sinne. -- Lääkärin ja sossujen päätös oli että "-- ei lähde mihinkään" ja sain siis jäädä sinne pöpilään.”

Tyttö, täysi-ikäistynyt

Nuoren toivetta psykiatriseen hoitoon pääsemisestä kuunneltiin. Vaikka nuoren kuvauksessa päätösvalta asiassa oli sosiaalityöntekijällä, miellän toimijuutta tukeviksi käytännöiksi tilanteet, joissa nuoren ilmaisemat tarpeet otetaan vakavasti ja niihin myös vastataan. Aineistossa oli myös kuvaus siitä kuinka aiempi sijaishuoltopaikka saattoi toimia nuoren tukena tilanteessa jossa nuoren suhde nykyiseen sijaishuoltopaikka näyttäytyi ristiriitaisena.

”Jos tarvitsen apua, niin voin soittaa vanhalle laitokselleni, jossa olin joskus --. Sieltä on tullut viestiä, että olen aina tervetullut kahville tai juttelemaan. Ja näinkin yhtä laitoksen ohjaajaa tässä pari viikkoa sitten.”

Tyttö, 17v

Kolmanneksi toimijuutta tukeväksi tekijäksi rakentui nuoren oikeuksien puolustaminen. Nuoren toimijuus on voinut muissa vuorovaikutussuhteissa määrittyä sammutetuksi tai hauraaksi, jolloin nuoren oikeuksien puolustaminen voi rikkoa näitä nuorelle tarjottuja alisteisia toimijuuden tiloja. Lähtökohtaisesti nuoren oikeuksien toteutumisen varmistaminen on nuoren vastuu sosiaalityöntekijän tehtävä, mistä kertoo seuraava aineistoesimerkki.

” Sossupalaverissa sossu muutenkin ärähti ohjaajalle, että minulle pitää hankkia ehjät vaatteet -- Sossu sanoi, että perhekodin pitää varata minulle tutkimukset mahan takia. Ärähti viikkorahasta, joka on alle sen laissa määrätyn osuuden. Vihdoin. Entinen sossu ei nähnyt mtn vikaa viikkorahassa.”

Tyttö 17 vuotta

Vaikka tässäkin tilanteessa toimijuus on vahvasti aikuisella, voidaan ajatella että aikuisen käyttäessä omaa toimijuuttaan nuoren etujen turvaamiseksi, myös nuorelle syntyy kokemus siitä että hänen tarpeensa ja kokemuksensa ovat arvokkaita. Jos nuoren toimijuus on aiemmin sammutettu, voi aktiiviseen toimijuuteen palaaminen edellyttää aikuisen tukea. Nuoreen kohdistuvat odotukset tulisi siis suhteuttaa niihin voimavaroihin joita hänellä on käytettävissään.

Edellä esiteltyt toimijuutta tukevat tekijät saattoivat limittyä siten, että tietty ihmissuhde tuki nuoren toimijuuden rakentumista luottamuksellisen suhteen, nuoren kuuntelemisen ja nuoren oikeuksien ajamisen kautta. Toisaalta ihmissuhteet saattoivat myös tarjota nuorelle ristiriitaisia toimijan positioita erityisesti silloin kun sijaishuollon ja kodin näkemykset tavoiteltavan toimijuuden luonteesta olivat ristiriidassa keskenään.

Kokoavasti voidaan todeta että nuoren toimijuuden rakentumista tukevat sijaishuollon rakenteet jäivät aineistossa niukoiksi. Yleisimmin nuoren toimijuutta tukevaksi tekijäksi määrittäytyivät läheiset ja luottamukselliset ihmissuhteet muihin kuin sijaishuollon ammattilaisiin. Ammattilaisten nuorille tarjoama toimijuuden tuki oli ehdollistettua ja edellytti nuorilta institutionaalisesti hyväksytyyn nuoruuden tavoitteluun sitoutumista. Lastensuojelun institutionaalisessa perustassa vahvistunut kontrollidiskurssi tulee ilmi nuorille tarjolla olevassa vastuullisuutta korostavassa aktiivisen toimijuuden tilassa. Lastensuojelun institutionaalisen perustassa elävä lasten osallisuutta korostava diskurssi ei nousut juuri esille tutkimusaineistosta.

5.2 Toimijuutta rajaavat tekijät ja niiden taustalla vaikuttavat rakenteet

Nuorten toimijuutta rajaavia kuvauksia oli aineistossa runsaasti ja ne jakautuivat vallankäytön, vuorovaikutuksen, rakenteellisen ja ei-rakenteellisen väkivallan teemoihin. Vallankäyttöön kiinnittyvät toimijuutta rajaavat tekijät liittyivät viranomaisille ja aikuisille määrittävään päätösvaltaan. Nuoren toimijuutta rajasivat jo lähtökohtaisesti heihin kohdistetut pakkotoimet, kuten kiireelliset sijoitukset, vastentahtoiset huostaanotot ja rajoitustoimenpiteet.

” -- kaupungin sosiaalityöntekijä päätyi 23.1.2014 kiireelliseen sijoitukseen. Olin ollut vapaaehtoisesti hoidossa ryhmä- ja kuntoutuskodissa 1.11.2013 alkaen masentuneisuuden ja syömishäiriökäyttäytymisen takia. Esitimme perheeni kanssa toiveen päästä hoitoon hoitokotiin, jossa minulla oli hoitokontakti ja tutut ihmiset jo valmiiksi. Sosiaalityöntekijät eivät suostuneet tähän. Nopeasti ymmärsin, että nykyinen sijoituspaikka ei ole minulle sopiva paikka asumiseen kuntoutumisesta puhumattakaan. Paikka tuotti minulle sietämätöntä ahdistusta jonka toin esille viranomaisille monen otteeseen. ”

Tyttö, täysi-ikäistynyt

Nuoret kokivat että nämä toimenpiteet olivat usein ylimitoitettuja nuoren toimintaan nähden, mikä lisäsi nuorten epäoikeudenmukaisuuden kokemusta. Vastentahtoisien päätösten kuvauksissa korostui nuorten osattomuus ja näkymättömyys.

” Itkin, että en halua mennä ryhmäkotiin. Minut pakotettiin sinne ja koin oloni niin ahdistuneeksi, että viiltelin. Kerroin tästä (psykiatriselle) osastolle palatessani, mutta asiaan ei reagoitu mitenkään. ”

Tyttö, täysi-ikäistynyt

Viranomaisen päätösvaltaa ei voinut kyseenalaistaa arjen käytännöissä muutoin kuin hitaiden valitusprosessien kautta. Aineistossa ei ollut yhtään kuvausta siitä että nuoren kanssa olisi keskusteltu hänen mielipiteestään tai että nuorelle olisi perusteltu tehtyjä päätöksiä. Ylipäättään kuvauksia nuoren asioissa pidetyistä neuvotteluista oli yhtä blogia lukuun ottamatta niukasti.

” "Pääsossua" ei näkynyt tässäkään palaverissa ja tällä kertaa oli joku ihan uusi sijainen. -- Seuraava palaveri sovittiin syksyille ja puhuivat vä-

hän, että pääsossu saattaisi päästä sinne. Vihdoin, koska taisinkin nähdä pääsossua joskus viimeksi vuoden 2013 palaverissa.”

Tyttö, 17 vuotta

Tässäkin tapauksessa nuori tapasi sosiaalityöntekijäänsä neuvotteluissa kaksi kertaa vuodessa ja kertoi vastuullisen työntekijän olleen estynyt saapumaan paikalle useammalla peräkkäisellä kerralla. Kuvatonlaisessa tilanteessa puutteellinen työskentely rajaa nuoren toimijuuden mahdollisuuksia sen kautta, ettei nuorelle tarjoudu mahdollisuutta luoda suhdetta hänen asioista päättävään viranomaistahoon. Ilmiötä voidaan käsitteellistää rakenteelliseksi väkivallaksi johon palaan myöhemmin.

Osa nuorista toi esille, ettei heidän mielipidettään ole otettu huomioon päätöksiä tehtäessä. Myös Varion ym. (2012) mukaan sijaishuollossa eläneet nuoret kertoivat kokevansa, ettei heidän mielipidettään sijaishuoltoapaikkaa valitella olla huomioitu tarpeeksi. Tutkimusaineisto sisälsi kolme tapausta joissa nuoren valitettua sijaishuoltoapaikkaa koskevasta päätöksestä hallinto-oikeuteen, sijaishuoltoapaikka muutettiin nuoren näkemystä vastaavaksi.

” Ehdin olla yhen yön poissa, kun sain tiedon, että oikeuden päätös oli tullut. Huostaanotto astui voimaan, mutta sijoituspaikaksi määrättiin koti. Vaikka huostaanottoon ei ollut kunnollisia perusteita, olin maailman onnellisin.”

Tyttö, täysi-ikäistynyt

Nuorten huostaanottojen lisääntyminen on tapahtunut yhtäaikaaisesti nuoriin kohdistuvan kontrollidiskurssin vahvistumisen kanssa (esim. Harrikari & Satka 2008). Tutkimukseni ei tarjoa vastausta siihen, kertooko tämä nuoriin kohdistuvan toleranssin laskusta vai nuorten vakavan oireilun lisääntymisestä. Nuorten omissa kokemuksissa vastentahtoiset toimenpiteet määrittyivät kuitenkin ylimitoitetuiksi tai vääriksi.

” Mulla ei oikeestaan ole edes mitään syytä olla laitoksessa.. Mä kokeilin parikertaa alkoholia ja siks oon nyt 2vuotta tässä pyörityksessä.. Oon pelinappula..”

Tyttö, 15 vuotta

Nuoret saattoivat kokea tarvitsevansa tosiasiallisesti muunlaista apua kuin mitä sijais-huolto kykenee tarjoamaan. Tämän voidaan ajatella liittyvät sijaishuollolle asetettuihin moninaiisiin hoidollisiin, kasvatuksellisiin ja kuntouttaviin tavoitteisiin. Lastensuojelu joutuu myös usein paikkaamaan puutteellisten mielenterveyspalveluita (DeGodzinsky 2012a). Tämä nousi esille aineistossani siten, että usea nuori kertoi psyykkisistä oireista. Osa nimeni ne huostaanoton syiksi ja osa koki tarvitsevansa ensisijaisesti psykiatrista hoitoa, jota ei lastensuojelulaitoksissa ollut tarjolla.

*”Ahdistuin laitokseen palaamisesta niin paljon, että en saanut siellä syö-
tyä ollenkaan ja lopulta halusin ryhmäkodista niin paljon pois, että minut
löydettiin terän kanssa huoneestani. Seuraavana aamuna pääsin osastolle,
mistä olin todella helpottunut.”*

Tyttö, täysi-ikäistynyt

Toimijuuden rajaaminen saattoi kuitenkin määrittä nuoren kokemuksissa myös positiiviseksi vallankäytöksi, jonka tarkoituksena oli suojella nuorta. Erään nuoren kokemuksissa tämä tarkoitti sitä, että viisi vuotta aiemmin tapahtuneen huostaanoton ja perhekoitiin sijoittamisen nuori koki pelastaneen hänet itseään vahingoittavalta toiminnalta.

” Mun mielestä oli ihan oikein että sillon 5 vuotta sitten jouduin perhekoitiin koska en välttämättä oisi täällä enään jos oisin jatkanut mun hölmöilyä. ”

Tyttö, 17 vuotta

Nuorten toimijuutta oli myös rajattu asianmukaisesti lakiin perustuvilla rajoitustoimenpiteillä esimerkiksi karkaamisten jälkeen. Karkaamisen jälkeisiä rajoitustoimenpiteitä ei juurikaan kritisoi. Laitoksen tarjoama kontrolli saattoi myös määrittä nuoren toimijuutta tukevaksi silloin kun nuorella itsellä oli tavoitteena muuttaa omaa ongelmallista käyttäytymistä kuten päihteidenkäyttöä.

” Paluu arkeen/kartanolle sai mut miettimään täysin et nyt on aika käyttäytyä niinkun mun ikäsen kuuluukiin ja jättää hölmöilyt tässä hetkessä kokonaan jotta saan elämäni kuntoon! Oon saanut aika hyvin asiat kuntoon ja pysyn yli 2kk erossa kaikista pähteistä (paitsi tupakasta), Humerkintä (eli huumemerkintä) sai kyllä miettimään että mitä helvettiä mun

päässä on oikeen liikkunut. Kartanolla oon saanut aika hyvin vapauteni takasin ja olen melkein jo edistyvien osastolla, mulla on kylillä käyntilupa & pääsen kotilomille joka on kaikista tärkeintä että nään mun perhettä isoin asia mikä saa mut jaksamaan! Tottakai se pelottaa mitä tapahtuu kun täytän 18 ensi kesänä, koska alkoholin käyttö lähti aika pahasti näpistä kesällä, että mitä sitten tapahtuu kun sitä saa luvan kanssa juoda? Sit viel kun suvussa on aika paljon alkoholismia niin pelottaa että mä sorrun siihen jos kaikki ei meekkään hyvin sit ku oon vastuussa itsestäni. Kukaan ei oo enää kertomassa mikä on oikein tai mikä väärin. Olen ehkä laitostunut tän viiden vuoden aikana mitä oon ollu huostaanotettuna.”

Tyttö, 17 vuotta

Toimijuuden rajaamista ei siis voida lähtökohtaisesti määritellä hyväksi tai huonoksi tai oikeaksi tai vääräksi, vaan se saa moraalisen sisältönsä suhteessa siihen kontekstiin jossa toimijuutta rajataan. Yksittäisessä tilanteessa tapahtuneen toimijuuden rajaamisen taustalla voi olla tavoite pitemmällä tähtäimellä tukea nuoren toimijuuden rakentumista. Vallankäyttöön kiinnittyvät toimijuutta rajaavat tekijät liittyivät lastensuojelun rooliin julkisen vallan käyttäjänä ja tarvittaessa myös tahdonvastaisten toimenpiteiden toteuttajana. Tähän rooliin kuuluu kiinteästi myös viranomaisen velvollisuus perustella toimintansa ja huolehtia asiakkaan tiedonsaantioikeuden tosiasiallisesta toteutumisesta. Aineistossa viranomaisvaltaa käytettiin kuitenkin siten, että yhteys vallankäytön kohteen ja käyttäjän välillä saattoi olla vähäistä.

Vuorovaikutukseen kiinnittyvällä toimijuuden rajaamisella viitataan niihin nuoren vuorovaikutuksessa ilmenneisiin tekijöihin, jotka rajasivat nuoren toimijuuden mahdollisuuksia. Koska toimijuus todellistuu vuorovaikutussuhteissa, on vuorovaikutuksella ja sen laadulla, vaikutus toimijuuden ehtojen rakentumiseen. Aiemmassa alaluvussa tarkasteltiin ihmissuhteiden merkitystä nuoren toimijuuden tukemisessa. Ihmis- ja vuorovaikutussuhteiden välinen ero liittyy suhteiden vakiintuneisuuden asteeseen. Ihmissuhteet ovat jossain määrin vakiintuneita suhteita nuoren ja nuorta ympäröivän aikuisten välillä. Vuorovaikutussuhteilla viitataan taas yleisemmällä tasolla niihin tilanteisiin, joissa nuori kommunikoi muiden kanssa. Vuorovaikutuksen laatuun vaikuttavat myös osapuolten sosiaaliset taidot, eli kyky kommunikoida muiden kanssa.

Nuoret kertoivat vähäisestä vuorovaikutuksesta sosiaalityöntekijöiden ja sijaishuolto-paikan henkilökunnan kanssa, sekä vaikeudesta olla vuorovaikutuksessa ja ilmaista itseään. Vuorovaikutusta vaikeutti henkilökuntaa kohtaan koettu epäluottamus. Nuorella saattoi olla kokemus siitä, että luottamuksella kerrottuja asioita päätyä ulkopuolisten tietoon.

” Vaitiolovelvollisuutta ei kunnioitettu, muut nuoret saivat tietää asioistani ja minä heidän asioista. ”

Tyttö, täysi-ikäistynyt

Yhdellä nuorella oli kokemus siitä, kuinka viranomaiset ovat antaneet nuorelle katteettomia lupauksia, saadakseen nuoren palaamaan karkumatkalta.

” 29. päivä äitini soitti ja sanoi, että meillä on tapaaminen sosiaalityöntekijöiden kanssa avopalveluiden toimistolla. Sosiaalityöntekijä oli luvannut, että jos tulisin niin saisin palata pariin päiväksi kotiin ja tilannetta katsottaisiin rauhassa. Hän myös ilmoitti, että ylilääkäri on paikalla ryhmäkodissa ja voi arvioida psyykkisen vointini. Tapaaminen olikin todellisuudessa tiedotus kiireellisestä sijoituksesta. Lähdin palaverista paniikissa ja ahdistuneena. ”

Tyttö, 17 vuotta

Vaikka ammattilaisten tarkoitusperät olisivat olleet hyvät ja tavoitteena nuoren suojeleminen, jäi tilanteesta nuorelle petetyksi tulemisen kokemus. Tämän voisi olettaa lisäävän viranomaisia ja ammattilaisia kohtaan tunnettua epäluuloisuutta. Jos nuoren vuorovaikutustaidoissa on puutteita, voi itsensä ilmaiseminen ilman luottamuksellista ilmapiiriä olla vielä vaikeampaa.

” Vaikka pahoitan mieleni, en sano sitä ääneen, en raivoa että ”vittu toi tuntuu epäreilulta!”, ei vaan nielen kaiken ja mietin asioita pitkään. Menen lukkoon. En sano juuri mitään, ahdistun, tuskastun ja lopuksi alkaa itkettä. Tunnen itseni tyhmäksi. Myös asioiden ääneen sanominen tuntuu tyhmältä. En halua tehdä itsestäni ja tunteistani isoa numeroa, koska en halua kasata huolia muille. On ihan normaalia vuodattaa pahaa oloaan läheisilleen, mutta itse en sitä juurikaan tee, en vain osaa. Ääneen sanot-

tuna se kaikki tuntuu todella tyhmältä, tuntuu etten saa purettua ahdistustani sanoiksi. En osaa kuvailla sitä tunnetta, en osaa määritellä mistä se tulee.”

Tyttö, 14 vuotta

Osa nuorista koki henkilökunnan suhtautuvan nuoriin välinpitämättömästi ja nuoret epäilivät, ettei henkilökunta ole todellisuudessa kiinnostunut heidän asioistaan. Tämä saattoi vaikuttaa siihen, ettei nuori edes halunnut luoda toimivaa ja luottamuksellista vuorovaikutussuhdetta laitoksen henkilökuntaan.

” Sit tääl hoetaan että ne tekee kaiken mikä on parasta mulle ja et ohjaajat välittää mut ne tekee tätä vaan rahan takia.. ei ne oikeesti meist välitä. Mul on koko ajan paha olla mut kukaan ei nää sitä täällä.. sit mul todettiin masennus ja sain lääkkeit siihen ja noi ei melkein suostunu ostaa mulle niitä lääkkeitä koska en oo puhunu kellekkään mun pahasta olost. Miksköhä en oo puhunu?! varmaan siks ku ketään täällä ei oikeesti kiinnosta.”

Tyttö, 17 vuotta

Osa nuorista oli joutunut vaihtamaan sijaishuoltopaikkaa, jolloin vuorovaikutussuhteet vaihtuvat toistuvasti.

” Asuin -- Perhekeskuksessa yhteensä varmaan yli puolivuotta , sitten -- nuorisokodissa puolivuotta. Sen jälkeen pääsin kotiin mutta siitä ei sit vielkään tullu mitään riideltiin äitin kaa enkä tykänny mun kotiin tulo ajoista. Sit karkailin vaa koko aja ja aattelin et ei siit mtn seuraa kunnes jouduin -- lastenkotiin keskelle mettää.. aattelin et pää sekoo sielä ja yritin karata sieltä mutta sekää ei onnistunu ja sit mulle ilmoitettiin et mä lähen - - laitokseen.”

Tyttö, 17 vuotta

Sijaishuoltopaikan muuttumisen myötä nuori joutuu aina uudelleen asettumaan uuteen vuorovaikutusympäristöön; hakemaan paikkaansa siinä ja luomaan uusia vuorovaikutussuhteita ympärillä oleviin ihmisiin. Jos nuori ei pääse kiinnittymään sijaishuoltopaikkaan, ei vuorovaikutussuhteilla ole edes mahdollisuutta kehittyä luottamuksellisiksi ihmissuhteiksi. Sijaishuoltopaikkojen vaihtuminen on yksi sijaishuollossa eläviä lapsia

kuormittava tekijä. Jos kiinnittyminen arjen ympäristöihin ei ole mahdollista, haastaa elämän epävarmuus nuoren psyykkistä ja sosiaalista selviytymistä monin tavoin. Uudet sijaishuollon mukanaan tuomat ihmissuhteet voivat parhaimmillaan vahvistaa lapsen sosiaalista verkostoa ja tukea lapsen jo olemassa olevia suhteita läheisiin. Pahimmillaan sijaishuollon myötä lapsen aiemmat ihmissuhteet katkeavat, eikä lapselle synny myöskään sijaishuollon aikana tukevia ja luottamuksellisia ihmissuhteita. Ihmissuhteiden mahdollisuuksien hyödyntäminen edellyttäisi sitä, että sijaishuoltopaikassa ymmärrettään ammattilaisten rooli lapsen ihmissuhteiden mahdollistajana ja kannattelijana. (Puustinen-Korhonen & Pösö 2010, 12-13, 15-16.)

Osalle nuorista sijaishuollossa oli syntynyt tukevia ihmissuhteita, mutta osa nuorista kertoi ulkopuolelle jäämisen kokemuksista.

” Muiden nuorien liikkumisista en tiedä, eikä ne minulle edes kuulu. En oikeastaan tiedä näistä nuorista paljoa mitään, en edes kaikkien nimiä. Ei ole koskaan tullut jutuksi. Välillä uusia nuoria vain ilmestyy nurkkiin pyörimään, ja välillä niitä katoaa. Usein huomaan sen, että on tullut joku uusi, siitä, että aamupalalle on laitettu ylimääräinen muki pöydälle ”

Tyttö, 17 vuotta

Laitosympäristön vaihtuvat ihmiset edellyttävät nuorelta valmiuksia aloittaa ihmissuhteiden luominen aina uudelleen. Varmuutta siitä että ympärillä olevat ihmiset säilyvät ei ole. Sijaishuollossa elävät nuoret ovat kertoneet tämän ihmissuhteisiin liittyvän epävarmuuden kuormittavan heitä (Vario ym. 2012). Yhdeksi keinoksi kuormituksen välttämiseksi voi muodostua vuorovaikutuksen vältteleminen, jolloin nuori jää ulkopuoliseksi siitä yhteisöstä jossa arkeaan elää.

Nuorten kertomuksissa ammattilaisten kanssa tapahtuvaa vuorovaikutusta kuvataan yksisuuntaiseksi. Ohjaajat päättävät, määräävät, ärsyttävät ja käskevät.

” Taas uhataan osastojaksolla. Jos en syö joudun osastolle jos en ota lääkkeitä joudun osastolle jos viiltelen joudun osastolle istun lvr sisällä koska eilen ku olin ulkona poltin ei siitä oo ennenkään menny mitään nää ohjaajat rajottaa liian paljon ”

Tyttö, 14 vuotta

Luottamuksellisten ihmissuhteiden syntyminen voi olla haastavaa silloin jos nuorten ja aikuisten välinen vuorovaikutus typistyy käskyjen antamiseksi. Aineistossa oli yksi kuvaus nuoren ja ohjaajan välisestä vuorovaikutuksesta, jossa ohjaaja oli keskustellut nuoren kanssa laitoksen säännöistä.

”Kun ohjaaja sitten vei minua juna-asemalle, hän kertoi, että he kyllä tietävät meidän polttavan. Se ei haittaa heitä, eivätkä he jaksa asiaan puuttua, mutta jos laitoksen pihalla tai ohjaajan edessä poltellaan, silloin on pakko puuttua, koska laki niin määrää. Hän kertoi myös omaa mielipidettään, että hänen mielestään se on niin ärsyttävää, mutta hänen on vain pakko toimia lain mukaisesti. Hän kehotti meitä sitten menemään syrjemälle tupakille ja toivoi, ettei tämä toistuisi.”

Tyttö, 17 vuotta

Tilanteessa ohjaaja pyrki selittämään nuorelle miksi tupakointiin puuttuminen on välttämätöntä. Kertomalla omia henkilökohtaisia mielipiteitä laitoksen säännöistä ohjaaja saattoi pyrkiä pääsemään nuoren kanssa samalle aaltopituudelle osoittamalla että ymmärtää laitoksen sääntöjen ärsyttävän nuoria. Toisaalta jos suhteen luominen nuoreen tapahtuu asettumalla nuoren kanssa samaan sääntöjä vastaan kapinoivaan positioon, vahvistetaan ehkä tiedostamatta sitä vastakkaista asetelmaa, joka laitoksessa saattaa syntyä nuorten ja aikuisten välille. Aina ei ole helppoa löytää arjessa keinoja asettaa yhtäaikaaisesti johdonmukaisia rajoja ja toisaalta pyrkiä pääsemään lähelle nuorta, jotta luottamuksellisten ihmissuhteiden luominen olisi mahdollista.

Ohjaajien ja nuorten välisen yksisuuntaisen vuorovaikutuksen taustalta on paikannettavissa lastensuojelun kontrollitehtävän mukainen näkemys siitä, että laitosten aikuisten ensisijainen tehtävä on pitää yllä kuria ja järjestystä ja huolehtia siitä, että nuori noudattaa hänelle asetettuja odotuksia. Tällöin laitoksen kasvatuskulttuurissa voisi olettaa painottuvan sijaishuollon kasvatuksellisten tavoitteiden, mutta tähän ei tutkimusaineiston valossa ole mahdollista ottaa kantaa. Se millä tavalla sijaishuollon tavoitteet määritellään vaikuttaa joka tapauksessa siihen, millaisia toimijuuden tiloja nuorille on tarjolla. Esimerkiksi nuorille tarjottava aktiivinen toimijuus voi määrittyä melko kapeaksi silloin jos sen taustalla vaikuttaa vahva näkemys sijaishuollon kurinpidollisesta tehtävästä. Si-

jaishuollon hoidollisen tai kuntouttavan työotteen on vaikeaa nähdä toteutuvan pelkääntään sääntöjen noudattamisen seurantaan keskittyvän vuorovaikutuksen kautta.

On hyvä muistaa että aineiston lähtökohtana on nuorten kokemusten kautta piirtyvä kuva sijaishuollon sisällöistä, joten on mahdotonta sanoa jakoivatko työntekijät saman orientaation nuorten ja ammattilaisten välisestä vuorovaikutuksesta. Sijaishuollossa elävät nuoret ovat kuitenkin myös muissa yhteyksissä tuoneet esille nuorten ja työntekijöiden väliseen vuorovaikutukseen liittyviä ongelmia, joihin vaikuttivat muun muassa työntekijöiden vaihtuvuus, sekä ihmissuhteiden ylläpidossa ilmenevät vaikeudet. (Vario ym. 2012, 14-19.)

Vuorovaikutuksessa syntyviä toimijuuden rakentumisen mahdollisuuksia saattoivat rajata myös ristiriidat laitoksen sisäisissä vertaissuhteissa ja esimerkiksi kokemus siitä että nuoria kohdeltiin laitoksessa epätasa-arvoisesti.

”Mulla meni pari päivää suhkot hyvin mutta tää on jo liikaa et muut nuoret tääl laitoksesta väittää että oon sairas ja oon laihtunu että mun pitäis mennä osastolle ”

Tyttö, 14 vuotta

” Kiva, jos löytyy asunto ja pääsen muuttamaan sinne, mutta tuntuu vähän pahalta, että minut halutaan pois tieltä. Alunperin sovittiin, että minulle on paikka -- v.2016 asti ja saan olla -- niin pitkään, mitä tarvitsen (kuitenkin varmaan jälkihuollon loppuun, mutta kuitenkin), mutta nyt keksittiin tälläinen ratkaisu, koska -- ohjaajien suosikki nuori tahtoo muuttaa --.”

Tyttö, 17 vuotta

Toimijuutta kaventavana tämän tyyppiset tilanteet määrittävät erityisesti silloin jos nuori jää ilman aikuisen tarjoamaa tukea ristiriitojen selvittämiseksi. Kaikilla nuorilla ei välttämättä ole valmiuksia ratkoa ristiriitatilanteita rakentavasti, jolloin nuori tarvitsee aikuisen apua sosiaalisten taitojen harjaannuttamisessa. Nuorten keskinäisten ristiriitojen kuvauksia oli aineistossa kuitenkin niukasta ja muista nuorista kerrottiin positiivisessa tai neutraalissa valossa.

Vuorovaikutuksen merkitys nuoren toimijuuden rajaajana sijaishuollossa kiinnittyy siis vuorovaikutussuhteiden puutteeseen tai niiden haurauteen, sekä vuorovaikutuksen riittämättömään tukemiseen. Sijaishuollon rakenteiden tulisi tukea avointa ja luottamuksellista vuorovaikutusta eri osapuolten välillä, jolloin nuorelle tarjoutuisi tilaa oman toimijuuden haltuun ottoon ja käyttöön. Yksisuuntaisessa sijaishuollon kontrollitehtävää painottavassa vuorovaikutuksessa nuoren toimijuuden mahdollisuudet kapeutuvat. Tämän lisäksi sijaishuollon rakenteiden tulisi tarjota nuorelle riittävää tukea vuorovaikutustaitojen harjaannuttamiseen, mikä voi sijaishuollon vaihtuvissa ympäristöissä olla haastavaa.

Toimijuutta rajaavia tekijöitä voidaan tarkastella myös väkivallan ja rakenteellisen väkivallan käsitteiden avulla. Sen lisäksi että väkivalta kaikissa muodoissaan tuomittavaa, sijaishuollossa ilmenevä väkivalta riistää nuoren toimijuuden äärimmäisillä keinoilla. Yhdellä nuorella oli kokemuksia sijaishuollosta koetusta fyysisestä ja henkisestä väkivallasta.

” Kun menin sinne [sijaishuoltopaikkaan], en saanu edes hyvästellä isääni, vaan mut teljettiin lukkojen taakse huoneeseen missä oli kamera, sänky ja ikkunassa kalterit. Siellä olin ekat 2 viikkoo putkeen. En nähnyt ketään muita kuin kasvattajia ja olin ihan hajalla. -- Muutenkin siellä oli erikoiset säännöt ja rangaistukset (tässä vain pieni osa): puhekielto (eli ei saanu puhua kenellekään), huonehoito, vessaankaan ei saanu mennä ilman lupaa, omasta huoneesta ei saanu poistua ilman lupaa, KAIKKEEN piti kysyä lupa. Niin, ja öisin ei sanut käydä vessassakaan. -- Joskus nuori joutui raportille kasvattajien haukuttavaks jos oli tehnyt jotain (pientäkin) väärin. Se tylytys ja haukkuminen oli kamalaa. -- Siellä vallitsi pelon ilmapiiri. Meitä nuoria kohdeltiin kuin saastaa. Meille huudettiin, meitä haukuttiin, meidän itsetunto ajettiin pohjalukemiin, me oltiin alistettuja ja pelätettiin. Joka päivä tehtiin paljon töitä. Kun ei ollu oikeita töitä niin kerättiin kiviä ja oksia maasta kun "ne ei kuulu luontoon". Ja kasvattajat simputti meitä aina työn teossa. -- vähän väliä joku teljettiin siihen kalterihuoneeseen. -- En jaksa edes kertoa kaikkee sitä paskaa mitä siellä tapahtu, mutkin hakattiin siinä kalteri huoneessa kun vedin kännit kotikaljasta. -- Mäkin sairastuin tuona aikana anoreksiaan ja bulimiaan. Kaikki nuoret oli tavalla tai toisella tuhoutuneet.”

Tyttö, täysi-ikäistynyt

Nuori kertoi olleensa aiemmin laitoksessa jossa nuoria pahoinpideltiin, eristettiin, haukuttiin ja peloteltiin. Laitoksessa nuorelta vaadittiin kohtuutonta työntekoa ja häneen kohdistettiin mielivaltaisia rangaistuksia. Nuoren yksityisyyttä ei kunnioitettu ja hänen perusoikeuksiaan rikottiin. Kuvauksessa oli paljon yhtymäkohtia Hytösen ym. (2016, 40-41) tekemään selvitykseen menneiden vuosien sijaishuollossa ilmenneestä väkivalta. Kurinpidon keskeisyys kasvatuslaitosten kasvatuskäytännöissä oli tuolloin keskeistä ja heijasteli vanhoja käsityksiä lasten ongelmien moraalista taustasta. Kuri ja työteko olivat keinoja kasvattaa kunnon kansalaisia. Lasten liikkumisvapautta ja yksityisyyttä kontrolloitiin tarkoin ja rangaistuskäytännöt kovenivat asteittain nuhtelusta ruumiilliseen kuritukseen. Laitosten toiminnan virallisissa ohjeistuksissa kasvatukselliset tavoitteet korostuivat, mutta todellisuudessa laitoksia pidettiin työntekoon keskittyvinä rangaistuslaitoksina. Koulukotien laitospolitiikan on todettu sisältävän väkivaltaa jossakin muodoissaan viime aikoihin saakka. Tutkimusaineistossani edellä esitetyn lisäksi kaksi muuta nuorta kertoivat nähneensä tai kokeneensa väkivaltaa; toinen nuori kertoi nähneensä pakkosyöttämistä ja molemmat kertoivat ohjaajien harjoittamasta epäasiallisesta käytöksestä, kuten nimittelystä ja huutamisesta. Näitä voidaan pitää myös väkivaltaisina käytäntöinä.

” Että miten ohjaaja X syötti nuorta Y siihen asti, että tämä oli oksentaa (osaksi ruuan paljouden vuoksi, osaksi ruuan laadun vuoksi, onneks en enää käy yhteisissä ruokailuissa...), -- (Nämäkin oli kuviteltua tilanteita, läppää, jne, jos joku ei ymmärtänyt, mutta minä oikeasti olen törmännyt tällaiseen toimintaan).

Tyttö, 17 vuotta

Väkivaltaisten kasvatuskäytäntöjen ilmeneminen tutkimusaineistossa kertoo siitä että lastensuojelun varhaisvaiheiden kurinpidollisista käytännöistä ei olla pystytty sijaishuollossa täysin irtaantumaan.

Kansainvälisessä tutkimuksessa lastensuojelulaitoksissa elävien lasten on todettu olevan erityinen riskiryhmä lapsuuden aikaisille väkivaltakokemuksille. Vuoden 2008 lapsiuhritutkimuksessa on kuitenkin todettu suomalaisten lasten kokevan sijaishuollossa vähemmän väkivaltaa, kuin synnyinperheessään elävät lapset. Fyysisistä väkivaltaa sijais-

huollossa eläneistä lapsista oli kokenut 10% kun taas henkistä väkivaltaa oli kokenut 42% lapsista. (Ellonen & Pösö 2010, 34-41.) Tutkimusaineistossani väkivaltakokemuksia oli yhteensä kolmella nuorella kahdeksasta joista kaksi liittyi henkiseen väkivaltaan ja kolmas henkiseen ja fyysiseen väkivaltaan.

Pekkarisen (2015, 168-170) mukaan laituskulttuureissa pahantapaisuuden hoidosta kurinpidolla on siirrytty kodinomaisuutta korostavien familististen ja yhteisökasvatusmenetelmien nousun kautta, riittäviä rajoja ja yksilön vastuuta korostavaan 2000-luvun laituskulttuuriin (Pekkarinen 2015, 168-170.) Tutkimukseni aineistosta käy kuitenkin ilmi, etteivät laituskulttuurit ilmene sijaishuollon käytännöissä selvärajaisina, vaan sekoittuneina, sisäisesti ristiriitaisina ja limittäisinä. Tutkimusaineistossa ilmenneet väkivalta kuvaukset kertovat myös siitä että laitosten käytänteiden ja kasvatuskulttuurien muutos on hidasta. Tämä kasvatusorientaatioiden ristiriitaisuus sekä väkivaltaiset kasvatuskäytännöt toimivat vahvasti toimijuutta rajaavina rakenteina. Ensinnäkin sijaishuollon ristiriitaiset kasvatuskäytännöt hämmentävät nuorta ja ristiriitaiset odotukset vaikeuttavat oman toiminnan ohjaamista. Väkivallan uhka tai sen kokeminen pyrkii jo lähtökohtaisesti tukahduttamaan nuoren omaehtoista toimijuutta. Kokemusten traumaattisuus lisää toimijuuden mahdollisuuksien kaventumista, sillä väkivaltakokemuksista kertominen ei välttämättä ole helppoa.

Laitosväkivaltaa tarkasteltaessa tulee kuitenkin ottaa huomioon käsitteen monimuotoisuus; väkivallaksi voidaan lukea myös sijaishuollon rakenteelliset seuraamukset ja kasvatukselliset käytännöt, joilla on vahingoittavia vaikutuksia lasten elämään. Laitosväkivallan tunnistamista vaikeuttaa myös käsitteen monimuotoisuus ja laituskulttuurien erilaisuus. Väkivalta voi myös olla subjektiivisesti tulkittua; kun yksi kokee lapsen kohdistetun rajoitustoimenpiteen suojaavana, voi toinen määritellä saman kokemuksen väkivaltana. (Ellonen & Pösö 2010, 34-35.)

Rakenteellisen väkivallan kokemuksia nousi tutkimusaineistostani esiin suhteellisen runsaasti. Rakenteellinen väkivalta ilmeni esimerkiksi lainvastaisina kasvatuskäytäntöinä, jotka todellisuudessa määrittyivät rajoitustoimenpiteiksi. Tällaisia olivat muun muassa joukkorangaistukset tai nuoren rankaiseminen kotilomien perumisella. Useammas-
sa laitoksessa oli sijaishuoltoon tullessa myös käytössä rauhoittumisaika, jonka aikana ei saa tavata läheisiä.

” -- sit kaks ohjaajaa otti mut vastaan ja vei sisälle ja tutki tavarat plus teki henkilötarkastuksen. Sen jälkeen jouduin ole 3pv huonees, syömään siel , eikä siel saanu olla mtn tavaroita.. Sit pääsin vihdoon yleisiin tiloihin ja tutustuin muihin nuoriin”

Tyttö, 17 vuotta

” -- loppujen lopuksi maanantaina oma ohjaaja kertoi, että he [kaverit] eivät saa käydä rauhoittumisviikon aikana. Rauhoittumisviikko siis tarkoittaa, etten saa lähteä minnekkään ilman ohjaajaa, eli suoraan sanottuna menokieltoa.”

Tyttö, 17 vuotta

Nuorten vapauksien rajoittaminen voi liittyä pyrkimykseen saada laitokseen saapunut nuori noudattamaan talon sääntöjä. Nuorelle ikään kuin osoitetaan heti alussa että päätösvalta laitoksessa kuuluu aikuisille. Tällöin nuorelle tarjottava toimijuuden tila on vahvasti alistainen aikuisten toimijuudelle ja kytkeytyy vallankäytön mekanismeihin. Rajoitustoimenpiteiden käytöstä yleisinä kasvatuskäytäntöinä on raportoinut myös Varrio ym. (2012) ja niihin on kiinnitetty huomiota Valviran ohjauksessa (Valvira 2013). Tämän vuoksi voidaankin pitää huolestuttavana sitä että samat ongelmat nousevat esille vielä viime vuosiin painottuvasta tutkimusaineistostani. Rakenteellisena väkivaltana voidaan pitää myös käytänteitä, joissa nuoren yksityisyyttä rikotaan.

”Läheisiinkän ei saanut pitää yhteyttä kuin 2 kertaa viikossa 10min puhelimesta kasvattajan kuunnellussa ja kaikki kirjeet luettiin. Siinä rikottiin kirjesalaisuuden lakia. Minunkin (ja monien muiden) huoneita pengottiin ja luettiin päiväkirjoja ym.. Ei mitään yksityisyyttä. ”

Tyttö, täysi-ikäistynyt

Rakenteellinen väkivalta voi toteutua myös sellaisten toimintakäytönteiden kautta, joilla on negatiivisia vaikutuksia nuoreen. Aineistossa oli runsaasti kuvauksia siitä kuinka nuori koki tullessa ohitetuksi sijaishuollon käytännöissä. Nuoren kertomusta esimerkiksi epäasiallisesta kohtelusta ei uskottu.

"Kun puhuin toisen omistajan pilkkaavasta käytöksestä minua ja muita nuoria kohtaan, se kuitattiin lausein "Ei meillä täällä sellasta ole". Kukaan ei uskonut minua."

Tyttö, täysi-ikäistynyt

Muutama nuori kertoi puhuneensa pahasta olostaan laitoksen henkilökunnalle, mutta nuorten kokemusten mukaan asiaan oli suhtauduttu välinpitämättömästi.

"Ihmiset eivät viitsinyt paneutua kunnolla asioihin minun kannaltani, tuntui kuin olisin puhunut tiiliseinälle."

Tyttö, täysi-ikäistynyt

Välinpitämättömyys tai nuoren ohittaminen sijaishuollon käytännöissä lisää kokemusta toisten armoilla olemisesta ja kaventaa toimijuuden mahdollisuuksia. Myös Varion ym. (2012, 14-19) selvityksessä nuoret kokivat ettei heidän mielipiteisiin ja näkemyksiin suhtauduta riittävän vakavasti. Nuoret myös kokivat että normaaliin murrosikään kuuluvalla rajojen hakemiselle ei sijaishuollossa aina ollut tilaa, vaan se tulkittiin nuorten taustaan liittyvänä oireiluna. (Vario ym. 2012, 14-19.)

Aineistossani tämän tyyppistä nuoren taustaan liittyvää leimaavaa kohtelua nuoret kertoivat kokevansa esimerkiksi silloin kun heidän kaikkea toimintaansa tulkittiin psyykkisten oireiden kautta.

"Mulla meni pari päivää suhkot hyvin mutta tää on jo liikaa et muut nuoret tääl laitoksesta väittää että oon sairas ja oon laihtunu että mun pitäis mennä osastolle samoin sossut ja hoitajat sanoo oon ehkä vakasti itsetuhonen mutten mikän sairas <3"

Tyttö, 14 vuotta

Toisaalta kaksi nuorta koki että heidän psyykkiseen pahoinvointiin ei uskottu, koska psyykkinen huonovointisuus ei näkynyt riittävästi laitoksen arjessa.

"Mul on koko ajan paha olla mut kukaan ei nää sitä täällä.. sit mul todettiin masennus ja sain lääkkeet siihen ja noi ei melkein suostunu ostaa mulle niitä lääkkeitä koska en oo puhunu kellekkään mun pahasta olostaa."

Tyttö, 17 vuotta

Toimijuuden näkökulmasta tämäntyyppinen nuoren sisäisen maailman ja kokemusten todenperäisyyden määrittely ulkoa päin jättää melko niukasti tilaa nuoren omalle toimijuudelle. Nuori oli myös saattanut esimerkiksi hakea apua psyykkisiin oireisiinsa terveydenhuollosta, mutta laitos oli haluton ostamaan nuorelle määrättyjä lääkkeitä, koska henkilökunta oli eri mieltä nuoren psyykkisen voinnin tilasta. Tällöin sijaishuollon ammattilaiset asettautuvat hoitoa ja kuntoutusta korostavan orientaation mukaiseen positioon, jossa työntekijän tehtäväksi määrittyy nuoren psyykkisen tilan arviointi ja hoidon suunnittelu. Tämä on tietenkin ongelmallista silloin jos työntekijällä ei ole terveydenhuollon koulutusta.

Rakenteelliseksi väkivallaksi määrittyivät myös nuorten esiin nostamat kokemukset siitä että ohjaajilla tai sosiaalityöntekijöillä oli liian vähän aikaa nuorten kanssa työskentelylle.

”Minäkin pääsen näkemään omaa sossuani jonkun 2x vuoteen. Jos on kiirrellistä asiaa, niin voin koittaa laittaa spostia. Se on sit eriasia, vastaanko niihin.”

Tyttö, 17 vuotta

Tämän lisäksi nuoren perustarpeista ei aina huolehdittu riittävästi; nuori joutui esimerkiksi käyttämään rikkiinäisiä vaatteita tai hänelle ei pyynnöistä huolimatta varattu lääkäriaikoja.

” -- ei tuu tapahtuu, jos perhekodin pitää varata lääkäriaika minulle... koska sitä ne ei tee. Nimim. odotan yhä niitä lääkäriaikoja, jotka piti varata kohta 2v sitten --.”

Tyttö, 17 vuotta

Osalla nuorista kului paljon aikaa matkustamiseen esimerkiksi koulun ja laitoksen välillä.

”Mutta koulu ja koulumatkat vievät eniten päivästäni aikaa, melkeinpä 11 tuntia. Siihen välillä voi väsähtää, kun koulu loppuu ja tietää, että pitää odotella vielä 1,5 tuntia ennen kuin pääsee edes bussiin.”

Tyttö, 17 vuotta

”Olen ainoita perhekodilla, kenellä on edes bussikortti, joten olen sen suhteen onnekas. Bussikorttiakaan ei olisi ilman mun päälle 100km koulumatkaa. Muut pääsee käymään jossain, jos oh[j]aajalla on aikaa heittää jonnekin, tai jos ohjaaja jaksaa heittää jonnekin. Aina ei jaksaa.”

Tyttö, 17 vuotta

Jos kulkeminen koulun ja sijaishuoltoapaikan välillä vie kohtuuttomasti aikaa, on se poissa muusta normaaliin arkeen kuuluvasta toiminnasta. Sijaishuoltoapaikat voivat sijaita syrjäseudulla, josta kulkeminen opiskelupaikkakunnalle on haastavaa. Sijaishuoltoapaikkaa valitessa tulisikin ottaa huomioon nuoren mahdollisesti kesken olevat tai käynnistyvät opinnot. Sijaishuoltoapaikkojen valintaan on todettu liittyvän monenlaisia ongelmia, mikä osaltaan näkyy myös sijaishuoltoapaikkojen vaihtumisena nuoren sijoituksen aikana (esim. Hoikkala & Lavikainen, 2013, 7-8). Tutkimuksessani usea nuori toi esille, ettei heidän mielipidettään sijaishuoltoapaikkaa valittaessa ole otettu huomioon.

” Nopeasti ymmärsin, että nykyinen sijoituspaikka ei ole minulle sopiva paikka asumiseen kuntoutumisesta puhumattakaan. Paikka tuotti minulle sietämätöntä ahdistusta jonka toin esille viranomaisille moneen otteeseen.”

Tyttö, täysi-ikäistynyt

Omaa elämää koskevan osattomuuden ja näkymättömyyden kokemukset vahvistavat pahimmillaan nuoren kokemusta siitä, että hänen tulee selvitä elämässään yksin. Tämäntyypinen pärjäämisen pakko usein myös sulkee silmiä ympärillä olevilta tuensaannin mahdollisuuksilta. Ei uskalla eikä osaa tarttua niihin kannatteleviin asioihin joita ympäristö voisi tarjota. Tällaisessa tilanteessa nuoren rinnalle asettuminen ja sinnikäs avun tarjoaminen on aikuisen tehtävä, eikä nuori voi olla vastuussa siitä että hän taistelee itselleen kuuluvien oikeuksien toteutumisen puolesta. (Vario ym. 2012, 48.)

Nuorten toimijuutta sijaishuollon ympäristössä rajaa sijaishuollossa toteutuva vallankäyttö ja vuorovaikutuksen ongelmat, sekä väkivallan ja rakenteellisen väkivallan kokemukset. Nuorten toimijuuden rajaamisella voi olla positiivisia tavoitteita ja nuori voi myös itse kokea toimijuuden rajaamisen perusteltuna ja suotavana. Tällöin toimijuutta rajaamalla pyritään nuoren toimijuuden asteittaiseen vahvistamiseen lastensuojelun ammattilaisten määrittelemissä rajoissa. Sijaishuollon käytännöissä tulisi kuitenkin pyrkiä tunnistamaan niitä rakenteellisia tekijöitä, jotka mahdollistavat väkivallan ja rakenteellisen väkivallan kokemusten syntymisen sijaishuollon aikana.

5.3. Aktiivinen toimijuus

Nuorten kertomuksissa oli myös runsaasti kuvauksia konkreettisesta toiminnasta, josta lähdin paikantamaan niitä toimijuuden tiloja joihin nuoret kertomuksissaan asettuivat. Toimijuuden tilat rakentuvat nuorille tarjoutuvista toimijuuden mahdollisuuksista ja nuorten näissä mahdollisuuksien rajoissa tekemistä valinnoista. Nuori siis voi asettautua hänelle tarjottuihin toimijuuden tiloihin tai vastustaa niitä. Nuori voi myös osallistua toimijuuden tiloista käytyihin neuvotteluihin.

Nimesin aktiivisen toimijuuden tilaksi kuvauksia, joissa nuori osallistui omaa elämää koskevien päätösten tekemiseen ja toimi näiden päätösten mukaisesti. Aktiivinen toimijuus eroaa kapinoivasta toimijuudesta siten, että aktiivisessa toimijuudessa nuori toimii yhteistyössä häntä ympäröivien aikuisten kanssa. Tämä ei tarkoita sitä että nuori passiivisesti noudattaisi aikuisten käskyjä, vaan sitä että nuori neuvottelee omaan elämään liittyvien ratkaisujen tekemisestä ja reflektoi oman toimintansa seuraamuksia ennen päätöksen tekoa.

Aktiivista toimijuutta tarjottiin nuorille erityisesti laitoksen henkilökunnan taholta. Tulkiten sen tavoitteena olleen kasvattaa nuorten vastuunkantokykyä ja ohjata nuorta oma-toimisuuteen. Nuoren toimijuuden mahdollisuuksia laajennetaan tällöin asteittain, siten että nuori ikään kuin ansaitsee seuraavan tason sitoutumalla ensin noudattamaan laitoksen sääntöjä ja käytänteitä ja nuoren sijaishuollossa asetettuja tavoitteita, kuten koulunkäynti. Nuoren toimijuuden mahdollisuuksia voitiin rajoittaa esimerkiksi karkumatkan

jälkeen ja nuori joutui hankkimaan toimintaa koskevia vapauksia takaisin sitoutumalla sijaishuoltopaikan sääntöihin.

”Kartanolla oon saanut aika hyvin vapauteni takasin ja olen melkein jo edistyvien osastolla, mulla on kylillä käyntilupa & pääsen kotilomille --!”

Tyttö, 17 vuotta

Tämän tyyppinen kontrollin asteittainen purkaminen nuoren aktiivisen toimijuuden rakentumisen tukijana toimii hyvin silloin kun nuoreen kohdistetut odotukset ovat linjassa nuoren voimavarojen ja kykyjen kanssa. Tämä edellyttäisi aina kuitenkin nuoreen kohdistettujen odotusten ja nuoren voimavarojen yksilöllistä määrittelyä. Yksilöllisyyden huomioon otto sopii huonosti yhteen laitosten yleisten käytäntöjen kanssa, jossa samankäisiin nuoriin kohdistetaan yhdenmukaisia odotuksia.

Nuorta houkuteltiin yhteistyöhön esimerkiksi siten, että nuoren tuli ansaita sääntöihin sitoutumalla oikeus kotilomiin.

”Toikin on niin väärin etten pääse kotiin perheen luo. Täällä on tosi monta nuorta ketkä näkee perhettään ehkä kerran kuussa ja sekin pitää ansaita. ”

Tyttö, 17 vuotta

Tätä puolestaan ei voida pitää hyväksyttävänä toimintakäytäntönä. Normaaliin arkeen kuuluvien asioiden kuten vapaa-ajan, harrastusten tai läheissuhteiden ylläpidon ansaitseminen voi tehdä nuoren arjesta jatkuvaa ponnistelua odotuksiin yltämiseksi. Tämän lisäksi käytäntö sisältää oletuksen siitä että nuorella ei olisi oikeutta näihin kaikille ihmisille kuuluviin perusoikeuksiin, jollei nuori käyttäydy ja toimi siten kuin lastensuojelun instituutio määrittelee. Nuori saattaisi myös tosiasiallisesti tarvita tukea hänelle asetettujen odotusten (kuten sääntöjen noudattaminen kotilomien aikana tai koulussa) saavuttamisessa, minkä toteuttaminen on vaikeaa jos nuorta rangaistaan sitomalla nuori entistä tiukemmin sijaishuoltopaikkaan.

Osa nuorista asettui laitoksen heille tarjoamaan aktiivisen toimijuuden tilaan ja koki asteittaisen vastuun otton itselle toimivana tapana harjoitella itsenäistymisen taitoja ja valmistautua sijaishuollon jälkeiseen elämään.

”Kesäkuu meni aika lujaa ku otin vähän omaa lomaa laitoksesta.. ei ollu ehkä mikään mun viisaimmista päätöksistä. Tuli rellestetty aika huolella ja hölmöilty -- Nyt oon palautunut aika hyvin normi arkeen ja koulussa käyn. Suuntana ois koko ajan itsenäinen elämä ja aikuistuminen. Oon päättänyt että olen täysin selvinpäin ensikesään asti. Paluu arkeen/kartanolle sai mut miettimään täysin et nyt on aika käyttäytyä niinkun mun ikäsen kuuluukiin ja jättää hölmöilyt tässä hetkessä kokonaan jotta saan elämäni kuntoon!”

Tyttö, 17 vuotta

”sit se perus arki oli semmost et olin kunno princess/pissis ja sanoin kaikkeen vastaan kunnes tajusin et se ei auta mitään ja rupesin käyttäytyä että pääsin kotilomille. Sit syksyllä 2013 jatkoin koulua -- kotikoulussa, suoritin siellä 9-luokan ja yhteishaussa sitten hain ravintola-alalle ja onneksi pääsin !”

Tyttö, 17 vuotta

Nämä nuoret eivät välttämättä kertoneet tavoitelevansa kotiutumista. Yksi nuori muutti asumaan itsenäistymisasuntoon, jolloin nuoren toimijuutta laajennettiin laitoksen ulkopuolelle.

”Ehkä suurin muutos mitä nyt on tapahtunut on se, että olen muuttanut itsenäistymisasuntoon. -- Mitä tämä siis käytännössä minun elämässäni tarkoittaa? Käyn itse kaupassa hakemassa ruokatarvikkeeni ja teen itselleni ruuat. Kaikki lastensuojeluyksikön säännöt eivät enää koske minua ja saan enemmän vapauksia. Jos lähden jonnekin menen ilmoittamaan siitä ohjaajille, mutta muuten saan liikkua aika vapaasti. Tietenkin kotiintuloajat koskevat myös minua, mutta minun ei tarvitse tulla enää syömään jossain välissä, että hoidan itse ruokailuni. Elektroniikka myös pysyy minulla koko ajan eikä minun tarvitse enää palauttaa mitään yöksi toimistoon. ”

Tyttö, 17 vuotta

Itsenäistymisasuntoon muuttoa voidaan pitää toimijuuden tukemisen viimeisenä vaiheena ennen nuoren aikuisuutta. Nuorelle tämä siirtymä laitospäristöstä yksityiskodin piiriin voi olla suuri muutos, erityisesti jos laitoksessa vietetty aika on pitkä.

”Muistan kuinka ensimmäisenä iltana tunsin oloni todella oudoksi, kun söin viinirypäleitä sohvalla kello kymmenen illalla. Syöminen sohvalla ei ole sallittua eikä iltapalan jälkeen enää saisi syödä. Säännöt eivät tietenkään koskeneet minua, mutta minusta tuntui, että tein jotain väärin. Hiljaisuus tuli myös minulle isona yllätyksenä. Jouduin pitämään televisiota, radiota ja spotifyta päällä, koska en kestänyt niin suurta äänettömyyttä alkuun. Olin tottunut, että ympärillä pyörii koko ajan ihmisiä, televisio pauhuu ja joka puolelta kuuluu jonkinlaisia ääniä. Mutta aika kului ja päivien vaihtuessa viikoiksi, aloin tottumaan eikä minua enää häiritse esim. se, että täällä on hieman hiljaista. Nautin myös siitä, että kykenen olemaan kokonaan rauhassa, jos niin haluan eikä minun tarvitse ottaa kenenkään kontaktia.”

Tyttö, 17 vuotta

Aktiivisen toimijuuden tila ei kuitenkaan määrittynyt pelkästään sijaishuollon ammattilaisten nuorille tarjoamien reunaehtojen puitteissa, vaan nuoret ottivat myös omaaloitteisesti aktiivisen toimijan asemaa esimerkiksi suhteessa lastensuojelujärjestelmään, ystäviin ja oman elämän suunnitteluun. Aktiivisen toimijuuden tilaan asettumista tapahtuu esimerkiksi silloin kun nuori valittaa lastensuojelun tekemistä päätöksistä virallisia valitusreittejä pitkin. Näissä tilanteissa nuoren toimijuutta oli tukemassa yksi tai molemmat vanhemmat. Nuori hylkäsi sijaishuollon hänelle tarjoaman aktiivisen toimijuuden tilan ja osallistui itse oman toimijuuden rajojen määrittelyyn.

”Sit me keksittiin fajian kanssa et tehdään valitus sossuun kun olin 17v. Valitus meni läpi ja pääsin pois. Halusin samantien pöpilään, ja pääsinkin sinne. Luoja, se pöpilä oli taivas tohon helvettiin verrattuna.”

Tyttö, täysi-ikäistynyt

”En tiedä muistatteko, mutta joskus kerroin teille hakeneeni siirtoa toiseen laitokseen. Pois täältä, takaisin kaupunkiin, jossa ovat ystäväni, psykolo-

gini, kouluni ja harrastukseni. -- Sosiaalityöntekijät antoivat siis kielellisen vastauksen anomukseeni. Olin kuulemma tutussa ja turvallisessa ympäristössä, joten ei kannattaisi sekoittaa elämää muuttamalla. Mutta en tiedä, kuinka hyvin he käsittivät kuinka bussimatkat kuluttivat minua. En voinut myöskään yhtäkkiä lähteä kavereideni luokse, sillä laitoksestani on sinne matkaa n.30 kilometriä. Koko elämäni oli siellä, mikään ei sitonut minua tuppukylään, jossa laitokseni sijaitsi. Joten valitimme siis hallinto-oikeuteen päätöksestä.”

Tyttö, 17 vuotta

Omien oikeuksien puolustaminen virallisia valitusreittejä pitkin on pitkä prosessi, mutta parhaassa tapauksessa vahvistaa nuoren käsitystä omista kyvyistä ja oikeuksista.

Yhdeksi aktiivisen toimijuuden muodoksi määrittäyty blogien ylläpitäminen sijaishuollon aikaisesta elämästä. Suurin osa nuorista koki, ettei sijaishuollossa ollut riittävästi tilaa nuorten tarpeiden, mielipiteiden ja näkemysten huomioon ottamiselle. Tätä taustaa vasten blogin pitäminen itsessään määrittäyty aktiivisen toimijuuden rakentamisen keinoksi, tilanteessa jossa nuori ei koe tulevansa riittävästi kuulluksi arjen vuorovaikutusympäristöissä. Yhden nuoren kohdalla tällaista vailla jäämisen kokemusta ei ilmennyt, mutta hänenkin kohdallaan blogi muodostui väyläksi osallistua lastensuojelun asiakkaana eläviä nuoria koskevaan julkiseen keskusteluun. Tämä nuori esimerkiksi kertoi mielellään siitä millaista elämä laitospäristössä on ja millaisia nuoria laitoksissa asuu.

”Laitoksessa olemisen jokainen ottaa eri tavalla. On toki muutamanlaisia tyyppejä, joita laitoksissa yleensä on. Kaikki suhtautuvat hieman erilailla tällaisissa paikoissa olemiseen. On olemassa ihmisiä, jotka toivovat koko ajan kotiin pääsyä -- Osa on tottunut. -- Voi olla ihmisiä, jotka ovat ärsyyntyneet laitokseen ja näyttävät sen täysin. -- On henkilöitä, jotka ovat vain masentuneita. -- On henkilöitä, jotka hoitavat kaiken hyvin laitoksessa rutiininomaisesti. -- Voisin jatkaa "listaani", mutta mielestäni se on turhaa. Laitoksessa on ihmisiä, samanlaisia kuin kaikki muut. He vain käyttäytyvät erilailla täällä ja kaikilla on hieman erilaiset ajatukset.”

Tyttö, 17 vuotta

Nuori pyrki tuomaan esille lastensuojelun moninaisuutta ja toisaalta siihen moninaisuuden kätkeytyvää tavallisuutta. Blogi saattoi siis toimia myös oman identiteettityön väli-
neenä elämänvaiheessa, jossa etsitään vastauksia siihen kuka ja millainen minä olen ja
miten minusta on tullut tällainen? Blogin pitäminen mahdollisti myös omien rajojen
määrittelyn suhteessa lukijaan. Nuoret määrittelivät asioita joita suostuvat blogissa pal-
jastamaan ja joista he eivät halua keskustella.

*”En julkaise kommentteja, joissa kysellään jotain tyyliin ”sijaitseeko --
paikassa X, tai onko -- perhekoti/lastenkodin/sijaisperheen X omistama?”.
En oikeita, enkä väriä arvauksia sen vuoksi, että joku voisi alkaa heitellä
perhekotian ja laitosten nimiä, ja sitten alkaa levittämään tietoa ” -- asuu
perhekodissa/laitoksessa Y, koska ei julkaissut kommenttiani!!1”. En jul-
kaise ainuttakaan kommenttia, jossa udellaan jotain, minkä perusteella
voitaisiin jäljittää mun tähnet[k]inen asuinpaikka, tai mun henkilöllisyys.
Keep it clean. En kerro miten suuri tämä paikka on, tai missä se sijaitsee.”*
Tyttö, 17 vuotta

Tämän tyyppisen rajojen asettamisen avulla voidaan myös rakentaa itselle aktiivisen
toimijan tilaa, joka muissa arjen ympäristöissä voi olla rajoitettu tai marginaalinen.

5.4 Passiivinen toimijuus

Passiivisen toimijuuden kuvauksia aineistossa oli vain muutamia ja ne kaikki liittyivät
laitoksessa elämisen hyväksymiseen. Passiivisen toimijuuden tilaan asettuvat nuoret
kokivat huostaanoton tarpeettomaksi, mutta sitoutuivat noudattamaan laitoksen sääntöjä
sen vuoksi että kotiutuminen tai kotilomille pääseminen olisi myöhemmin mahdollista.

”Koitan vaan pitää pään kylmänä ja tehdä mitä käsketään.”
Tyttö, 17 vuotta

*”Minulle riittää se, että pääsen jouluksi kotiin. En halua pilata sitä hat-
koilla.”*
Tyttö, 17 vuotta

Nuoret eivät kuitenkaan asettuneet laitoksen henkilökunnan tarjoamaan aktiivisen toimijuuden tilaan, vaan passiivista toimijuutta määrittä eräänlainen hiljainen vastarinta. Tämä tulee esille erään itsenäistyvän nuoren kohdalla. Nuori koki, ettei huostaanotolle olisi ollut tarvetta enää useaan vuoteen, mutta tyytyi muuttamaan laitoksesta itsenäistymisasunnon kautta omaan asuntoon, koska nuoren vastuu sosiaalityöntekijä ei nähnyt huostaanoton purkamiselle tarvetta. Tällöin nuori asettui passiiviseen toimijuuden tilaan ja noudatti sijaishuollossa hänelle määriteltyjä tavoitteita, vaikkakin kritisoi niitä jälkeinpäin blogikirjoitusten kautta.

”Minä pääsin ensimmäistä kertaa keväällä 2014 käymään --. Keväällä 2014 alkoi myös ensimmäiset kerran viikkoon yksi päivä-käymiset --. Kesän 2014 jälkeen aloin olemaan yhden viikonlopun kuusta --, la-su yön. Joulukuun palaverissa katsotaan, miten minulla on mennyt, ja voitaisiinko lisätä päiviä vähän silmällä pitäen sitä, että itsenäistyisin aikaisemmin. En tähän uskalla laittaa mitään toiveita siitä, milloin pääsisin asumaan kokonaisuutena --, mutta normaalisti nuoret ovat muuttaneet sinne 1,5v-2v ensimmäisistä päivistä, eli minulla muutto saattaisi olla tiedossa syksyllä 2015 :33 Nyt vielä tuntuu siltä, että syksy 2015 on suoraan sanoen ihan helvetin kaukana. Ja se on. Vuosi vielä, vuosi... perhekodilla oon pyörinyt ympäriinsä jo pari vuotta, ja minulle alkaa pikkuhiljaa riittää jo.”

Tyttö, 17 vuotta

Kun aktiivisessa toimijuudessa osa nuorista hyväksyi heille tarjolla olleen aktiivisen toimijan position ja pääasiallisesti pysyi siinä, passiivisen toimijan asemaan asettuvat nuoret saattoivat aiemmin tai muissa tilanteissa asettua kapinoivan tai hauraan toimijan positioon. Miellän passiivisen toimijuuden tilana, jossa on raskasta olla, koska silloin arki määrittä jonkin odottamiseksi. Nuori odottaa kotiin pääsyä, päivän kulumista iltaan tai huostaanoton purkua. Odottaessa on vaikeaa keskittyä mihinkään muuhun ja prosessien hitaus voi turhauttaa. Nuori on ikään kuin välitilassa; ei kiinnittynyt laitoksen arkeen, mutta ei myöskään vielä menossa kotiin.

Passiivisen toimijuuden tila saattaa kiinnittyä tiettyihin sijaishuollon vaiheisiin, kuten kapinoinnin ja sopeutumisen väliseen vaiheeseen tai muihin murroskohtiin joissa nuori on epävarma siitä mitä tulevaisuus tuo tullessaan. Passiivisen toimijan positioon

asettumista voisi pitää todennäköisenä myös niissä tilanteissa, joissa eri ympäristöissä nuorelle on tarjolla ristiriitaisia toimijuuden muotoja. Esimerkiksi nuori joka asemoitui passiivisen toimijuuden positioon, kertoi äitinsä hoitavan hänen asioitaan, jotka sijais-huoltopaikassa jäivät hoitamatta.

”Mm... ensviikon perjantaina taas kotilomille, äite laitto viestiä, että kävi ostaa sitä nenäsuihketta minulle ja voin käydä hakee sen, jos tää ei kohta mene ohi.”

Tyttö, 17 vuotta

Voi olla että vanhemmilla, kavereilla ja laitoksen henkilökunnalla on kaikilla erilainen näkemys siitä miten nuoren tulisi toimia. Pahimmillaan tämän lisäksi vielä terveydenhuollon ammattilaisilla, terapeuteilla ja sukulaisillakin on asiasta oma käsityksensä. Tässä odotusten ristiaallokossa helpoin tapa selvitä voi olla vetäytyminen; jäädä kellumaan ja odotella ilman tyyntymistä. Pahimmillaan tämän tyyppinen ristiriitatilanne kuormittaa nuoren psyykkistä ja sosiaalista toimintakykyä (Puustinen-Korhonen & Pösö 2010).

Tässäkin yhteydessä tärkeäksi määrittäyty nuoren läheisiltä ja laitoksen aikuisilta saama pitkäjänteinen tuki. Nuoren rinnalle asettuminen ja sinnikäs avun tarjoaminen on tärkeää vaikka nuorella ei vielä olisikaan valmiuksia ottaa tarjottua tukea vastaan. (Vario ym. 2012, 48.) Passiivisen toimijan tilaan asettuvat nuoret voivat myös helposti jäädä sijaishuollon käytännöissä näkymättömiksi, äänekkäämpien ja itseään voimakkaammin esille tuovien nuorten viedessä aikuisten huomion. Jos nuori asettuu koko sijaishuollossa vietämäkseen ajaksi passiivisen toimijan tilaan, muodostuu sijaishuollossa vietetystä elämänvaiheesta kauttaaltaan negatiivisesti sävyttynyt kokemus. Jos sijaishuollon tavoitteena on tarjota jokaiselle lapselle jotakin enemmän, kuin mitä kotiympäristössä pystytään tarjoamaan, tulisi tämän toteutua myös nuoren kokemuksellisella tasolla.

5.5 Sammutettu toimijuus

Sammutetun toimijuuden tila kytkeytyi sijaishuollon aikaisiin väkivaltakokemuksiin. Fyysinen, henkinen ja rakenteellinen väkivalta riisti nuorten toimijuuden ja nuoren toi-

mintamahdollisuudet näyttäytyivät olemattomina. Nuoria ei uskottu, kuultu, nähty eikä kohdattu. Osalla nuorista laitoksessa ollessa ahdistuksen ja pahanolon tunteet kasvoivat niin suuriksi että niistä syntyi muuri nuoren ja ympäristön välille.

”Usein myös käy niin, ettei ahdistustani ymmärretä, onhan se itsellenikin niin vaikea asia että ei ihme ettei muutkaan sitä osaa käsitellä. Sitten jutut menee toiseen osapuoleen ja käperryn yhä enemmän itseeni. Itsensä vihaaminen kävelee tämän tunteen kanssa käsi kädessä. Näinä synkkinä päivinä en halua katsoa itseäni peilistä, näen vain kuvottavan olennon joka muistuttaa minua.”

Tyttö, 14 vuotta

Nuori koki, ettei oman huonovointisuutensa vuoksi pysty ottamaan kontaktia ympärillä oleviin ihmisiin, vaikka periaatteessa niin haluaisi tehdä. Yhdellä nuorella oli myös kokemus siitä että kun pahanolon ilmauksiin ei reagoida nuoren psyykkinen pahoinvointi kasvaa entisestään.

”Sit ku nuori sanoo et sitä ahdistaa ja haluis ulos et paha olo/ahdistus helpottaa ni nuori käsketään vaan neljän seinän sisälle loppu illaks tyylä ja sit ihmetellään miks täältä lähtee nuorii tai nuoret flippaa...”

Tyttö, 17 vuotta

Nuorella ja sijaishuoltopaikan aikuisilla voi olla ristiriitaiset näkemykset siitä, millaiset asiat helpottavat huonosti voivan nuoren oloa. Nuorten näkökulmasta yksin olo tai eristäminen kuitenkin lisäsi entisestään huonoa oloa.

Yhtenä sammutetun toimijuuden muotona näyttäytyi väkivallan lisäksi se, että nuoren kanssa kieltäydyttiin enää työskentelemästä esimerkiksi nuoren vaikeahoitoisuuden vuoksi.

”Hoitajat lopulta nostivat kädet pystyyn ja laittoivat minut pakkohoitoon - - 18-vuotiaaksi asti.”

Tyttö, täysi-ikäistynyt

Tällöin sammutettu toimijuus voi kiinnittyä rakenteellisen väkivallan kokemuksiin ja sijaishuollon puutteellisiin tukiranteisiin. Yllä olevan lainauksen nuori oli kiertänyt erilaisia laitoksia koko nuoruutensa ajan. Nuori koki tulleen ammattilaisten taholta hylätyksi uudelleen ja uudelleen.

”Oon katkeroitunut kaikkia niitä tahoja kohtaan. Koulu, sossu, laitokset, päihde- ja mielenterveystyö, psykiatrit jne. Kyllä mua joskus yritettiin auttaakin, sitä apua vaan tuli muutamalta ihmiseltä. Mua ei otettu tosissaan. Tuntu et olin ihan yksin kaikkien ongelmieni kanssa.”

Tyttö, täysi-ikäistynyt

Sammutetun toimijuuden taustalta voidaan paikantaa lastensuojelun institutionaalisen perustan ristiriitaisuuteen kiinnittyviä haasteita. Sammutettu toimijuus kiinnittyy vanhakantaiseen lastensuojelun kontrollitehtävää korostavaan institutionaaliseen perustaan, jonka asema laitoshuollossa oli aiemmin vahva. Lasten oikeuksia ja osallisuutta korostava kehityskulku sopii huonosti yhteen tämän kurinpidon merkitystä painottavan kasvatuskulttuurin kanssa. Lastensuojelun laitoshuollossa pyrkimys kurinpidollisesta orientaatiosta irtaantumiseen on jatkunut 1960-luvulta saakka. Kurinpidosta onkin siirrytty rajojen asettamiseen, mutta mitä tämä muutos käytännön kasvatustyössä tarkoittaa?

Lastensuojelun laitoshuoltoon ajautuu nuoria erilaisista lähtökohdista. Vanhemmuutta vaille jääneiden lasten lisäksi lastensuojeluun ohjautuu yhä enemmän lapsia joilla on taustallaan vakavaa traumatisoitumista, neuropsykiatrisia haasteita, tai pitkälle edennyt päihdeongelma. Osalla lapsista ensisijainen tarve olisi psykiatrinen hoito. Lastensuojelulaitosten päätehtävä ei ole psykiatrisen hoidon tai päihdekuntoutuksen tarjoaminen ja pääasiallisesti työntekijöiden ammattitausta on sosiaali- ja kasvatusalalla.

Laitoshuollon kasvatuskulttuurien moninaisuus johtaa siihen, että laitokset eroavat merkittävästi toisistaan esimerkiksi siinä, millä tavalla nuoren käytös- tai tunne-elämän ongelma käsitteellistetään ja kuinka niihin reagoidaan. Nuoren tarpeita vastaavaa sijaishuoltopaikkaa valittaessa yksittäisten laitosten toimintakulttuurien tuntemus olisi hyväksi. Tähän ei välttämättä nykyään ole mahdollisuuksia, koska sijaishuoltomarkkinoiden toimijoiden määrä vaihtelee alueellisesti ja ajallisesti ja lapsen sijaishuoltopaikasta saattaa päättää muut tahot kuin lapsen asioista vastaava sosiaalityöntekijä (Hoikkala &

Lavikainen 2010). Nuorten monitahoisten tarpeiden näkökulmasta sijaishuollon kehittämisessä tulisikin tehdä kiinteämpää yhteyttä lasten- ja nuorisopsykiatrasta osaamista omaavien terveydenhuollon toimijoiden kanssa.

5.6 Hauras toimijuus

Nuori saattoi päätyä sammutetun toimijuuden tilan lisäksi hauraan toimijuuden tilaan esimerkiksi tilanteissa, joissa psyykkinen oirehdinta väritti vahvasti nuoren arkea sijaishuollossa. Nuorten psyykkinen huonovointisuus näyttäytyi sijaishuollossa esimerkiksi itsetuhoisena käyttäytymisenä, jonka kontrolloiminen laitoksessa saattoi olla vaikeaa.

*”En vaa osaa olla en oo jaksanu kirjottaa pitkään aikaan ei kai täs oo ta-
pahtunu paljoo mitään no viiltelin pari kertaa käsiin jalkoihin ja kau-
laan.”*

Tyttö, 14 vuotta

*”Ahdistuin laitokseen palaamisesta niin paljon, että en saanut siellä syö-
tyä ollenkaan ja lopulta halusin ryhmäkodista niin paljon pois, että minut
löydettiin terän kanssa huoneestani.”*

Tyttö, täysi-ikäistynyt

Nuorten kokemuksissa itsetuhoisen käyttäytyminen oli viimesijainen keino purkaa sisäistä ahdistusta tilanteissa joissa nuori pahanolon kanavoimiseen ei ollut muita keinoja. Nuori saattoi myös kokea toimivansa itsetuhoisesti sen vuoksi että se on äärimmäinen keino pyytää apua ja päästä esimerkiksi psykiatriseen osastohoitoon.

Hauraan toimijuuden tilalle oli myös ominaista sen hetkittäisyys.

*” Pahinta onkin se, että pitkään voi mennä hyvin. Saatan porskuttaa iloi-
sena ja kevyenä monta viikkoa ja sitten se iskee. Ilman syytä. Olo on niin
raskas, käperryn itseeni ja nuolen haavojani.”*

Tyttö, 14 vuotta

Nuori saattoi pääasiallisesti kyetä asettumaan muihin, esimerkiksi aktiiviseen tai kapi-noivaan toimijuuden tilaan, mutta psyykkisen voinnin vaihdellessa nuori putosi hauraan toimijuuden tilaan. Hauraan toimijan positiossa nuori ei koennut kykenevänsä aktiivisen toimijuuden tavoitteluun, mikä ilmeni kyvyttömyytenä tehdä omaa elämää ja arkea koskevia päätöksiä.

”en tiedä mitä mun pitäis ajatella haluun vaa mun jätkän luo –”

Tyttö, 14 vuotta

Hauraalla toimijuudella oli vahva yhteys traumaattisiin kokemuksiin. Esimerkiksi väkivaltaa kokenut nuori asemoitui hauraan toimijuuden tilaan päästyään pois väkivaltaisista olosuhteista ja nuori joka kuvasi elämäänsä ohjaavien menneisyyden traumojen positioitui toistuvasti hauraan toimijuuden tilaan.

”Siellä [psykiatrinen osastohoito] ollessa olin edelleen pelokas ja shokissa. Kysyin lupaa kaikkeen toimintaani ja olin alistunut, ahdistunut, pelokas ja masentunut. Pian sit jouduinkin jo letkuihin kun meinasin kuolla bulimia-anoreksiaan. Painoin 37kg (170cm pitkä). Olin pitkään letkuissa, mutta hyvässä hoidossa. Se helvetin esikartano jätti muhun elinikäiset traumat. Ja se on yks osatekijä mun huonoon itsetuntoon ja laitospelkoon. Se paikka sai mut myös pelkäämään auktoriteettejä ja isokokoisia miehiä (niillä oli töissä pelkkiä bodareita mies työntekijöistä).”

Tyttö, täysi-ikäistynyt

Haurasta toimijuutta ilmeni myös suhteessa sijaishuollon jälkeiseen elämään, sekä suhteessa nuoren läheissuhteissa ilmeneviin haasteisiin. Nuorta saattoi pelottaa itsenäistyminen ja laitoksesta lähteminen, sekä se miten kykenee vastaavaan aktiivien toimijuuden tilan vaateeseen.

” Tottakai se pelottaa mitä tapahtuu ku täytän 18 ensi kesänä, koska alko-holin käyttö lähti aika pahasti näpistä kesällä , että mitä sitten tapahtuu kun sitä saa luvan kanssa juoda? Sit viel kun suvussa on aika paljon alkoholismia niin pelottaa että mä sorrun siihen jos kaikki ei meekkään hyvin sit ku oon vastuussa itsestäni. Kukaan ei oo enää kertomassa mikä on oi-

kein tai mikä väärin. Olen ehkä laitostunut tän viiden vuoden aikana mitä oon ollu huostaanotettuna. Osaanko elää yksin ilman aikuisia ympärillä?”

Tyttö, 17 vuotta

Traumaattisten elämäkokemusten käsittely läheisten kanssa saatettiin myös kokea tarpeelliseksi mutta toisaalta liian vaikeaksi.

”Olen keskustellut hänen [äidin] kanssaan asioista vasta myöhemmin. Kysynyt miksi hän on tehnyt mitäkkin asioita, mitä siihen on vaikuttanut. Miksi juuri sillä tavalla, vaikuttiko menneisyys. Mutta vielä on paljon asioita, joita tulen kysymään. Se hetki ei ole vielä, en ole valmis vielä siihen. Mutta tiedän, että joskus vielä annan hänelle kaiken anteeksi.”

Tyttö, 17 vuotta

Nuorelta saattoi puuttua keinoja ja välineitä tämän tyyppisten tavoitteiden saavuttamiseen, eikä sijaishuolto ympäristönä aina tunnistanut näitä tarpeita, tai ainakaan tarjonnut nuorelle tukea niiden saavuttamiseksi. Nuoret tukeutuivat tällöin läheisiinsä.

”Onhan mulla aina perhe kenen puoleen kääntyä! Oon niin kiitollinen että mun vanhemmat on vielä mun elämässä vaikka oonkin käyttäytynyt aivan paskasti suoraan sanottuna. Aiheuttanu niin paljon huolta ja tuskaa äitille ja iskälle mun karkureissuilla.”

Tyttö, 17 vuotta

Laitoksen tarjoamaan tukeen on vaikeaa kiinnittyä myös silloin kun nuoren suhde sijaishuoltopaikkaan on huono. Erään nuoren kokemuksissa vanha sijaishuoltopaikka ja muut ammattilaiset määrittyivät kuitenkin tuen lähteiksi tilanteessa jossa nuori oli aloittamassa itsenäistä elämää.

”Jos tarvitsen apua, niin voin soittaa vanhalle laitokselleni, jossa olin joskus v.2012-2013. Sieltä on tullut viestiä, että olen aina tervetullut kahville tai juttelemaan. Ja näinkin yhtä laitoksen ohjaajaa tässä pari viikkoa sitten. Sitten minulla on sossun sähköpostiosoite ja puhelinnumero. Terapeutin puhelinnumero. Koulussa on koulupsyko ja kuraattori. Saan kait tukihenkilön ja minulla on vanhankin tukihenkilön puhelinnumero ja vies-

titellään välillä facessa, vaikka hän lopetti tukihenkilöjutut ainakin 5-7v sitten. Nähtiinkin vanhan tukihenkilön kanssa nyt kesällä, vaikka hän muuttikin päälle 300km päähän. Noiden lisäksi minulla on vielä minun perhe, [poikaystävä] ja kaverit. Enköhän minä pärjää ilmankin perheko-din ohjaajia”

Tyttö, 17 vuotta

Sijaishuollon vaikuttavuuden vahvistaminen edellyttäisikin sijaishuollon perustehtävän tarkemman määrittelyn lisäksi vahvempaa painotusta sijoitettujen nuorten perheiden kanssa työskentelyyn. Jos nuori sijoitetaan sijaishuoltoon kuntoutumaan, voi siirtymävaihe sijaishuollosta kotiin tai itsenäiseen elämään sisältää uhan paluusta aiempaan ongelmalliseen ympäristöön. Tämän vuoksi työskentelyä nuoren läheisverkoston kanssa voidaan pitää tärkeänä. Sijaishuollon päättymisen jälkeen viranomaiset jäävät usein nuoren elämässä taustalle ja nuori palaa takaisin siihen perhepiiriin ja sosiaaliseen verkostoon, jossa toimi ennen sijaishuoltoon siirtymistä.

5.7 Kapinoiva toimijuus

Kapinoivassa toimijuuden tilassa nuori asettui vastustamaan sijaishuollolle asetettuja tavoitteita, sen käytäntöjä ja sijaishuollon ammattilaisia. Ilmiselvä kapinoivaan toimijuuden tilaan asettuminen tapahtui nuoren karatessa laitoksesta.

”Marraskuusta asti mä oon ollu virallisesti sijoitettuna ensin kiireellisellä sijoituksella ja sitte huostaanottoa valmistellaan ja huostaanotto on nyt hallinto-oikeudes.. Mä aloin heti protestoimaa , marraskuus karkasin 2kertaa.. Joulun jouduin olla yksin laitoksessa ja sit mä lähin uudeks vuodeks.. Mulla oli suunnitelmat ja kaikki.. Mut sit mut tultiin ottamaan kiinni..”

Tyttö, 15 vuotta

Osa karkailevista nuorista asettui kapinoivan toimijan positioon useita kertoja, siten että kapinointi jatkui laitoksessa, koulussa, mahdollisilla kotilomilla tai uudessa sijaishuoltopaikassa.

”Eli rupesin siis lintsaille koulusta & ryyppää, enkä mennyt kotiin silloin ku ois pitänyt. Sinä aikana oli aika moni tuttu/kaveri laitoksessa ja aattelin et ois siistiä itteki päästä laitokseen...EI TOSIAAN OLE SIISTIÄ voin sanoa ! Asuin -- Perhekeskuksessa yhteensä varmaan yli puolivuotta , sitten -- nuorisokodissa puolivuotta. Sen jälkeen pääsin kotiin mutta siitä ei sit vielä tulla mitään riideltiin äitin kaa enkä tykänny mun kotiin tulo ajoista. Sit karkailin vaa koko aja ja aattelin et ei siit mtn seuraa kunnes jouduin -- lastenkotiin keskelle mettää.. aattelin et pää sekoo sielä ja yritin karata sieltä mutta sekää ei onnistunu ja sit mulle ilmoitettiin et mä lähen - - laitokseen.”

Tyttö, 17 vuotta

Lähelle kapinoivaa toimijuutta tuli haaveilu sijaishuollon jälkeisestä ajasta, jolloin nuori voi tehdä irtioton laitoksesta ja sijaishuollon ammattilaisista. Tätä irtiottoa kuvasi ”siltojen polttamisen taktiikka”, jossa nuori haaveili lastensuojelusta ja laitoksesta eroon pääsemisellä.

”70 päivää ja täytän 18-v. Pääsen pois --. Juteltiin tässä äskettäin ohjaaja -- kanssa, että mitä kaikkea pitää tehdä ennen sitä jne. Yhdessä kohtaa [ohjaaja] sanoi, että "vaikka sinä muutatkin pois -- silloin ja minä en ole enää vastuussa sinusta, niin sinä voit aina soittaa tänne :))) "... BUASHMHAHAHAA, [omaohjaajan] puhelinnumeron minä poistan ja [ohjaajan] laitan estolistalle :DD Niin huonoa päivää ei tule, että joutuisin perhekodille soittamaan! :D”

Tyttö, 17 vuotta

Tämä haaveilu erosi kuitenkin aktiivisesta kapinoinnista siten että nuori ei laitoksen arjessa kapinoinut sääntöjä tai toimintatapoja vastaan.

Osalle nuorista karkumatkoihin kiinnittyvä kapinoiva toimijuus tarkoitti päihteidenkäyttöön ja kuljeskeluun liittyviä irtiottoja laitoksen arjesta, joiden jälkeen nuori palasi takaisin laitoksen normaaliin arkeen.

”Kesäkuu meni aika lujaa ku otin vähän omaa lomaa laitoksesta.. ei ollu ehkä mikään mun viisaimmista päätöksistä. Tuli rellestetty aika huolella ja hölmöilty, ehkä ainoa hyvä puoli koko 5viikon reissussa että näin kavereita sekä tutustuin uusiin ihaniin ihmisiin!

Tyttö, 17 vuotta

Kapinoiva toimijuus saattoi liittyä myös vääryyden kokemuksiin siitä, että huostaanotto ja sijoitus on tehty tarpeettomasti ja nuorelle ei ole jäänyt muita mahdollisuuksia kuin karata. Eräs nuori oli piilotellut jo useamman viikon ja toivoi voivansa jatkaa karkumatkaa täysi-ikäistymiseen saakka.

”Mä tekisin mitä tahansa toisin että mä pääsisin pois tästä laitospörytyksestä.. Ja huostaanotto purettais.. Mä tiedän et se ei auta et mä lähin ja oon hatkassa.. Mut oikeesti mä vaan en kestänyt enään olla sielä vankilassa.. Aina kun mä jouduin lomilta sinne takas mä itkin autossa.. Mä pääsin siis kaks kertaa kuussa lomille.. Mut mun tavote on nyt että pystyisin olla siihen asti poissa et oon 18..”

Tyttö, 15 vuotta

Kapinoiva toimijuuden tila kiinnittyi siis usein sijaishuollon murrosvaiheisiin kuten kiireellisen sijoituksen alkamiseen, sijaishuoltopaikan muutoksiin sekä huostaanottopäätökseen. Tämän lisäksi kapinoiva toimijuus näyttäytyi laitoksen rajojen rikkomisena. Näiden kuvauksia aineistossa oli kuitenkin vähän.

”Kun tulin takaisin laitokseen, jäimme sitten kiinni uuden tytön kanssa polttamisesta laitoksen alueella. Olin vartin päästä lähdössä lomille, joten kyllä sitä hieman oli hermostunut.”

Tyttö, 17 vuotta

Kapinoivan toimijan positio on myös äärimmäinen keino ottaa oma toimijuus haltuun, silloin kun sille asetettujen rajojen hyväksyminen tuntuu mahdottomalta. Perinteisesti tähän nuoren kyvyttömyyteen asettua aikuisen ohjauksen alaisuuteen, on lastensuojelussa suhtauduttu kiristämällä nuoren toimijuuden rajoja entisestään. Tätä ovat kritisoineet mm. lastensuojelun kokemusasiantuntijat, joiden mukaan rajoitusten kiristäminen tuntuu kohtuuttomalta erityisesti silloin jos karkaamisen taustalla on psyykinen huono-

vointisuus, eikä ensisijaisesti halu rikkoa aikuisten asettamia sääntöjä. (Vario ym. 2012.)

Pekkarinen (2015, 165-166) on huomauttanut että lasten ja nuorten osallisuus näyttäytyy tavoiteltavana ja hyvänä silloin kun siihen liittyvä toiminta on yhteiskunnallisesti hyväksyttävää ja aikuisjohtoista. Lasten ja nuorten omaehtoiseen osallisuuteen, siihen että lapset aktiivisesti osallistuisivat yhteiskunnallisten käytäntöjen muokkaamiseen omista lähtökohdistaan käsin, ei kuitenkaan ole samalla tavalla tilaa. Tämä näkyy myös edellä kuvatuissa nuorten kokemuksissa osallisuudesta siten, että osallisuus on vahvasti aikuisjohtoista ja ehdollistettua. Osallisuuteen on mahdollisuus silloin kun osallistumisen tavat vastaavat aikuisten osallisuudelle asettamia reunaehtoja ja niissä on vähän tilaa nuorten omalle, mahdollista vastapuhetta ja ristiriitaisia näkemyksiä sisältävälle, äänelle.

Voidaan myös pohtia onko sijaishuollossa tilaa nuoruuteen kuuluvalla terveelle kapiinoinnille, jonka avulla nuori harjoittelee itsenäistymistä ja esimerkiksi irrottautumista omista vanhemmistaan. Nuoruuteen voi liittyä voimakasta kuohuntaa ja rajojen koettelua, joka saattaa mennä ohi yhtä nopeasti kuin on alkanutkin. Tämän vuoksi on tärkeää myös aidosti arvioida nuoren tilannetta silloin kun sijoituksen taustalla olleet olosuhteet ovat muuttuneet. Nuoren näkökulmasta on myös tärkeää tietää mitä nuorelta sijaishuollossa odotetaan; miten kotiutuminen olisi tulevaisuudessa mahdollista? Jos nuoren sama vastaus asiaa tiedusteltaessa on aina vain, että jatketaan samalla tavalla eteenpäin, voi tämä vähentää nuoren mahdollisuuksia kiinnittyä aktiivisen toimijan positioon. Kuinka toimia odotusten mukaisesti silloin jos näitä odotuksia ei pueta sanoiksi.

6. Toimijuutta tavoittelemassa

Olen tässä tutkimuksessani tarkastellut sijaishuollossa eläneiden nuorten toimijuuden tiloja nuorten kirjoittamien sijaishuoltoa koskevien blogikirjoitusten valossa. Tutkimuksen pariin minut ohjasi huomio nuoruusikäisten (13-17-vuotiaiden) huostaanotoissa tapahtuneesta kasvusta. Olin kiinnostunut siitä, millä tavalla lastensuojelulaitoksessa elämisen erityisyys määrittyy huostaan otettujen nuorten kokemuksissa? Päädyin tarkastelemaan nuorten kokemuksia toimijuuden näkökulmasta, koska toimijuus, sijaishuollossa elävien lasten oikeuksien toteutuminen ja osallisuus ovat kiinteässä yhteydessä toisiinsa. Lastensuojelun kehittämisen näkökulmasta tieto lastensuojelun sijaishuollon ilmiöistä on tarpeen. Erityisesti sijaishuollon kokemuksellisuutta ja arjen ilmiöitä on tutkittu aiemmin verrattain vähän.

Lapsen osallisuuden ja oikeuksien vahvistuminen lastensuojelua ohjaavina periaatteina peittää helposti alleen lastensuojelun institutionaalisen tehtävän yhteiskunnallisen kontrollin toteuttajana. Sijaishuollossa eläneiden nuorten asema ja toimijuus on kuitenkin monimuotoisten rakenteellisten ja institutionaalisten odotusten rajaamaa. Erityisesti oman norminvastaisen käyttäytymisen vuoksi sijoitettuihin nuoriin voi kohdistua voimakkaita yksilön toimintamahdollisuuksia rajaavia käytänteitä. Laitosmainen ympäristö jo itsessään muokkaa nuoren toimijuuden mahdollisuuksia.

Tutkimukseni lähtöoletuksena toimi ajatus siitä, että lastensuojelujärjestelmän institutionaalinen kehityshistoria ja siihen sisältyvät ristiriitaiset tukea ja kontrollia painottavat diskurssit ovat paikannettavissa sijaishuollossa eläneiden nuorten toimijuuden tiloista. Nämä diskurssit ovat osa niitä sosiaalisia rakenteita ja institutionaalisia käytänteitä, jotka tarjoavat nuorille erilaisia toimijuuden mahdollisuuksia. Sijaishuollon käytäntöjen taustalla vaikuttavat näkemykset sijaishuollon tarkoituksesta, tavoitteista ja keinoista näiden tavoitteiden saavuttamiseksi muokkaavat sitä, millaisia toimijuuden tiloja nuorille sijaishuollon aikana tarjotaan. Näiden tarjolla olevien toimijuuden tilojen avulla nuori tekee yksilöllisiä valintoja, joiden kautta toimijuus konkreettisena toimintana, valintoina ja tekoina todellistuu.

Tutkimukseni tulokset vahvistivat ennakko-oletusta lastensuojelujärjestelmän institutionaalisen kehityshistorian ja siihen sisältyvien tukea ja kontrollia painottavien diskurssien yhteydestä tämän päivän sijaishuollon käytänteisiin. Nämä diskurssit voitiin paikan-

taa toimijuutta tukevien ja rajaavien tekijöiden taustalta. Tutkimuksessani rakentuva kuva nuorten toimijuuden tiloista ja niihin kiinnittyvistä toimijuutta tukevista ja rajoitavista tekijöistä määrittyi monitahoiseksi. Toimijuuden ominaispiirteiden tavoittaminen oli haastavaa toimijuuden tilannesidonnaisuuden vuoksi; toimijuus tilana on jatkuvassa muutoksessa ja uudelleen määrittelyjen kohteena. Toimijuudesta, ja sen rajoista käyty neuvottelu on erottamaton osa kaikkea vuorovaikutusta, jossa olemme ympäristömme kanssa.

Nuorten toimijuutta tukevat ja rajaavat tekijät kiinnittyivät nuorille tarjolla oleviin toimijuuden tiloihin. Nuorten toimijuutta tukeviksi tekijöiksi määrittyivät läheiset ja luottamukselliset ihmissuhteet, kuulluksi tulemisen kokemus, sekä nuoren oikeuksien puolustaminen. Luottamukselliset ihmissuhteet muodostuivat kuitenkin muihin kuin sijaishuollon ammattilaisiin. Ammattilaisten nuorille tarjoama toimijuuden tuki oli ehdollistettua ja edellytti nuorilta institutionaalisesti hyväksytyyn nuoruuden tavoitteluun sitoutumista. Lastensuojelun institutionaalisessa perustassa vahvistunut kontrollidiskurssi tuli ilmi nuorille tarjotussa vastuullisuutta korostavassa aktiivisen toimijuuden tilassa. Lastensuojelun institutionaalisen perustassa elävä lasten osallisuutta korostava diskurssi ei noussut juuri esille toimijuutta tukevien tekijöiden taustalta.

Nuorten toimijuutta rajaaviksi tekijöiksi määrittyi tutkimuksessa vallankäyttö, vuorovaikutuksen ongelmat sekä väkivalta, joka sisälsi myös rakenteellisen väkivallan kokemuksia. Tahdonvastaisten toimenpiteiden kohteena olo rajasi nuorten toimijuutta jo lähtökohtaisesti. Vuorovaikutuksessa ilmenevät ongelmat rajasivat toimijuuden mahdollisuuksia erityisesti tilanteissa joissa nuori jäi näkymättömäksi, tai sijaishuollon rakenteet eivät tukeneet vuorovaikutusta. Nuorten kokema fyysinen ja henkinen väkivalta riisti nuorilta toimijuuden mahdollisuuden ja todentui sammutetun toimijuuden tilassa. Rakenteellinen väkivalta sisälsi muun muassa lastensuojelulain mukaisten rajoitustoimenpiteiden käytön kasvatuksellisinä tai kurinpidollisina välineinä. Tämän lisäksi rakenteelliseksi väkivallaksi määrittyivät erilaiset nuorta ja nuoren tarpeita ohittavat toimintakäytännöt.

Nuorten toimijuuden rajaamisella saattoi olla myös positiivisia tavoitteita ja nuori saattoi myös itse kokea toimijuuden rajaamisen perusteltuna ja suotavana. Tällöin toimijuutta rajaamalla pyrittiin nuoren toimijuuden asteittaiseen vahvistamiseen lastensuojelun ammattilaisten määrittelemissä rajoissa. Nuori asettui hänelle tarjottuun aktiivisen toi-

mijuuden tilaan ja koki sen kautta saavansa sijaishuollossa tarvitsemaansa tukea ja kontrollia. Lastensuojelun institutionaalisen perustassa elävä kontrollidiskurssi kiinnittyi vahvasti nuorten toimijuutta rajaaviin tekijöihin.

Tutkimuksessani nuorille tarjolla olevat toimijuuden tilat määrittyivät *aktiiviseen, passiiviseen, sammutettuun, hauraaseen ja kapinoivaan toimijuuteen*. Toimijuuden tilat olivat joustavia ja tilannekohtaisia, mikä mahdollisti siirtymät tilasta toiseen. Lastensuojelun ammattilaisten toimesta nuorille tarjottiin aktiivisen toimijan tilaa, joka mukaili yhteiskunnallisesti hyväksyttävänä pidetyn nuoruuden mallia. Tässä aktiivisen toimijuuden tilassa nuorille tarjottiin asteittain laajenevia toimijuuden mahdollisuuksia, joiden tavoitteena oli kehittää nuoresta itseohjautuva ja vastuullinen toimija. Aktiivinen toimijuus saattoi kuitenkin todellistua myös sijaishuollon tarjoaman aktiivisen toimijan tilan kyseenalaistamisena ja haastamisena.

Passiivinen ja sammutettu toimijuus kiinnittyivät vahvasti toimijuutta rajaaviin väkivalan kokemuksiin ja vuorovaikutuksen ongelmiin. Passiivisen toimijan tilassa nuori mukautuu hänelle asetettuihin vaateisiin olosuhteiden pakosta. Kokemuksellisesti passiivisen toimijan tila on raskas kantaa, koska tällöin nuori elää eräänlaisessa välitilassa; nuori ei kiinnity kotiin eikä sijaishuoltopaikkaan. Sammutetun toimijuuden tilassa nuorelta riistettiin oikeus toimijuuteen. Kokemus sammutetusta toimijuudesta on nuorta traumatisoiva ja rampauttava. Kapinoivassa toimijuuden tilassa nuori asettui vastustamaan sijaishuollon käytänteitä. Kapinoivan toimijan positio on myös äärimmäinen keino ottaa oma toimijuus haltuun, silloin kun sille asetettujen rajojen hyväksyminen tuntuu mahdottomalta. Myös toimijuuden tilojen taustalta oli paikannettavissa lastensuojelun institutionaalista tehtävää eritavoin painottavia diskursseja.

Tutkimukseni avulla pyrin nostamaan esille sijaishuollon käytännöissä ilmeneviä ristiriitaisia tukea ja kontrollia painottavia tendenssejä, jotka vaikuttavat siihen millaisia toimijan positioita nuorille on sijaishuollon aikana tarjolla. Nuorille tarjottujen toimijuuden tilojen avulla on myös mahdollista pohtia sitä millä tavalla sijaishuollon toimintaympäristön haasteet vaikuttavat nuorten tosiasiallisiin mahdollisuuksiin toimia heille tarjotussa aktiivisen toimijan tilassa? Lastensuojelujärjestelmän toimintaa koskevat ongelmat, sijaishuollon puutteellinen valvonta, sijaishuollossa ilmenevä väkivalta ja kaltoinkohtelu haastavat nuorten sijaishuollon aikaista ja sen jälkeistä selviytymistä. Nuo-

rille tarjottu aktiivisen toimijuuden tila ei useinkaan kykene huomioimaan näitä sijaishuollon ympäristössä ilmeneviä toimijuutta rajaavia tekijöitä.

Valitessani tutkimukseni kohteeksi lastensuojelulaitoksissa elävät nuoret, tavoitteenani oli toimia yhtenä äänikanavana ryhmälle, josta piirretty kuva on tähän saakka usein määritelty muiden ihmisten; asiantuntijoiden, äitien, isien ja ammattilaisten, toimesta. Tutkimuksen tulosten sovellettavuutta arvioitaessa on hyvä ottaa huomioon tämä lähtökohta siitä, että tutkimuksessa muodostunut kuva sijaishuollosta on nuorten kokemusten välittämä. Jos nuorten toimijuutta tarkasteltaisiin toisenlaisen aineiston valossa, olisi tutkimuksen piirtämä kuva toimijuudesta erilainen. Tutkimukseni kuvaankin nuorten tyttöjen toimijuuden tiloja sijaishuollon käytännöissä, siinä valossa kuin toimijuus nuorten itsensä kertomana näyttäytyy.

Tutkimuksen eettisiä sitoumuksia pohtiessani esitin kysymyksen siitä kertooko aineiston negatiivissävytteisesti painottunut kerronta aineiston vinoutuneisuudesta? Näkemykseni mukaan aineistoni ei ole vinoutunut kun sitä tarkastellaan suhteessa sen tuotaman tietoon; aineisto kertoo sijaishuollon aikaisesta elämästä blogeihin kirjoittaneiden tyttöjen kokemuksista. Nuorten toimijuudesta piirtynyt kuva, kuvaa siis tätä valikoitunutta joukkoa nuoria. Toisaalta uskon että tutkimusaineistoni avulla olen voinut löytää ryhmän joka jää helposti muilla areenoilla toteutetussa tutkimuksessa näkymättömäksi.

Lastensuojelun itseymmärryksen laajentamiseksi, lastensuojelun historiallisen kehityskulun vaikutusten tunnistamista tämän päivän lastensuojelun käytännöistä, voidaan pitää tärkeänä. Tämän lisäksi sosiaalityön tutkimuksella on eettinen velvoite sosiaalityön käytännöissä esiin nousevien ongelmakohtien esiin nostamiseen. Tutkimukseni avulla nostan esille tutkimusaineistosta nousseita kaltoinkohtelun ja rakenteellisen väkivallan kokemuksia. Blogikirjoitusten kirjoittamisen taustalla vaikutti usein tarve koettujen vääryyksien jakamiseen. Nuoret kertoivat toistuvasti siitä kuinka kukaan ei kuule, usko, eikä auta. Näkymättömäksi jääminen, oli kyse sitten isoista tai pienistä vääryyksistä, on rampauttavaa ja estää toimijuuden edellytyksinä olevien itsenäistymisen taitojen kehittymistä. Toimijuuden toteuttamisen ei tulisi lastensuojelun käytännöissä tarkoittaa pelkästään viranomaisten ja ammattilaisten määrittelemiä toimijuuden muotoja. Erityisen tärkeää tämän huomioon ottaminen olisi lastensuojelun käytännöissä, joissa erilaisista lähtökohdista ponnistaviin nuoriin kohdistetaan tuen ja kontrollin tavoitteita yhdisteleviä institutionaalisia käytänteitä ja toimenpiteitä.

Lähteet

- Alhanen, Kai 2014: Vaarantunut suojelevalta. Tutkimus lastensuojelujärjestelmän uhka tekijöistä. Raportti 24/2014. Terveiden ja hyvinvoinnin laitos. Juvenes Print – Suomen yliopistopaino Oy. Tampere
- Anis, Merja 2008: Sosiaalityö ja maahanmuuttajat. Lastensuojelun ammattilaisten ja asiakkaiden vuorovaikutus ja tulkinnat. Väestöntutkimuslaitoksen julkaisusarja D 47/2008. Väestöliitto. Helsinki. <http://doria32-kk.lib.helsinki.fi/bitstream/handle/10024/35938/diss2008Anis.pdf?sequence=1> Viitattu 5.11.2016.
- Araneva, Mirjam 2016: Lapsen suojeleminen ja päätöksenteko. Balto Print. Liettua.
- Bardy, Marjatta & Heino, Tarja 2013: Katsaus lastensuojelun toimintaympäristöihin. Teoksessa Lastensuojelun ytimissä. Neljäs uudistettu painos. 13–42. Juvenes Print – Suomen yliopistopaino Oy. Tampere.
- Bhaskar, Roy 1987: Scientific realism and human emancipation. Verso. London.
- Blazun, Helena 2013: Elderly people's quality of life with information and communication technology (ICT): toward a model of adaptation to ICT in old age. of the University of Eastern Finland. Dissertations in Social Sciences and Business Studies 59. Itä-Suomen yliopisto. Kuopio. http://epublications.uef.fi/pub/urn_isbn_978-952-61-1164-3/urn_isbn_978-952-61-1164-3.pdf Viitattu 16.10.2016.
- Degerlund, Merja 2015: Lastensuojelun mediavälitteinen julkisuuskuva. Diskursiivianalyttinen tutkimus Yleisradion uutissivuston ja Helsingin Sanomien kirjoituksista. Pro Gradu-tutkielma. Sosiaalityö. Yhteiskuntatieteiden ja kauppatieteiden tiedekunta. Itä-Suomen yliopisto. http://epublications.uef.fi/pub/urn_nbn_fi_uef-20150673/urn_nbn_fi_uef-20150673.pdf Viitattu 12.10.2016.
- De Godzinsky, Virve-Maria 2014: Lapsen etu ja osallisuus hallinto-oikeudessa. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen tutkimuksia 267. http://www.optula.om.fi/material/attachments/optula/julkaisut/tutkimuksia-sarja/JIjpo1bAP/267_de_Godzinsky.pdf Viitattu 17.3.2016.
- De Godzinsky, Virve-Maria 2012a: Lasten suojeleminen vai lastensuojelua? Oikeus. 2012 (41); 4. 579-586.
- De Godzinsky, Virve-Maria 2012b: Huostaanottoasiat hallinto-oikeuksissa. Tutkimus tahdonvastaisten huostaanottojen päätöksentekomenettelystä. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen tutkimuksia 260. Hakapaino Oy. Helsinki.
- Ellonen, Noora & Pösö, Tarja 2010: Lasten väkivaltakokemukset lastensuojelulaitoksissa ja sijaisperheissä. Yhteiskuntapolitiikka 75:1.
- Eronen, Tuija 2007: Katsaus 2000-luvulla julkaistuun suomalaiseen lastensuojelututkimukseen. <https://www.thl.fi/documents/647345/1449725/Eronen+2007++Katsaus+2000luvulla+julkaistuun+suomalaiseen+lastensuojelututkimukseen.pdf/e0bcd6c9-9471-4a6f-89d1-b2d27a30e202>. Viitattu 27.9.2015.
- Eronen Tuija 2013: Viisi vuotta huostaanotosta. Seurantatutkimus huostaan otettujen lasten institutionaalisista poluista. Terveiden ja hyvinvoinnin laitos. Raportti 4/2013. Juvenes Print – Suomen yliopistopaino Oy. Tampere. http://julkari.fi/bitstream/handle/10024/104355/URN_ISBN_978-952-245-833-9.pdf?sequence=1 Viitattu 16.10.2016.
- Eskola, Jari & Suoranta, Juha 1998: Johdatus laadulliseen tutkimukseen. Vastapaino. Tampere.

- Fargion, Silvia 2014: Synergies and tensions in child protection and parent support: policy lines and practitioners cultures. *Child & Family Social Work*, 19.24–33.
- Forsberg, Hannele & Tarkkinen, Hanna (2013) Lastensuojelun rajoitustoimenpiteet asiakirjojen valossa. Yhteiskuntapolitiikka.
<http://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/116036/tarkkinen.pdf?sequence=1> Viitattu 17.3.2016.
- Granhölm Camilla 2016: Social work in digital transfer. Blending services for the next generation. Mathilda Wrede Institute Research Reports 1/2016.
http://www.fskompetenscentret.fi/Site/Data/2067/Files/C_Granholm_DRavhd_2016_PDF_version.pdf
http://www.fskompetenscentret.fi/Site/Data/2067/Files/C_Granholm_DR_avhd_2016_PDF_version.pdf Viitattu 16.10.2016.
- Hakala, Juha T. 2015: Uusi graduopas. Gaudeamus.
- Hakala, Salli & Vesa, Juho 2013: Verkkokeskustelut ja sisällönerittely. Teoksessa Salla-Maaria & Matikainen, Janne & Tikka, Minttu 2013: Otteita verkosta. Verkon ja sosiaalisen median tutkimusmeneelmät. Vastapaino. Tampere. 216-244.
- Hallintolaki 6.6.2003/434: <http://finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2003/20030434> Viitattu 16.10.2016.
- Hearn, Jeff & Pösö, Tarja & Korpinen, Johanna & Smith, Carole & Whyte, Sue 2004: What is Child Protection/Lastensuojelu? Historical and Methodological Issues in Comparative Research on lastensuojelu/Child Protection. *International Journal of Social Welfare* 13(1). 28 - 41.
- Heino, Tarja & Johnson, Marianne 2010: Huostassa olleet lapset nuorina aikuisina. Teoksessa Hämäläinen, Ulla & Kangas, Olli (toim.) 2010: Perhepiirissä. Kellan tutkimusosasto. Helsinki. 266-293.
<https://helda.helsinki.fi/bitstream/handle/10138/17471/Perhepiirissa.pdf?sequence=5>. Viitattu 27.9.2015.
- Helavirta, Susanna & Laakso, Riitta & Pösö, Tarja 2014: Huostaanoton kuva suomalaisen tutkimuksen valossa. 288-298. *JanusVol.* 22 (3) 2014.
<http://ojs.tsv.fi/index.php/janus/article/viewFile/51216/15674> Viitattu 6.11.2016.
- Hiitola, Johanna 2008a: Selvitys vuonna 2006 huostaanotetuista ja sijaishuoltoon sijoitetuista lapsista. Lastensuojelun sijaishuollon kehittäminen Tampereella, Tampereen seutukunnassa ja Etelä-Pirkanmaalla –hanke. Sosiaali- ja terveysalan tutkimus- ja kehittämiskeskus. Stakesin työpapereita 21/2008. Valopaino Oy AB. Helsinki. <http://www.stakes.fi/verkkajulkaisut/tyopaperit/T21-2008-VERKKO.pdf> Viitattu 6.11.2016.
- Hiitola, Johanna 2008b: Uupuneet äidit ja näkymättömät isät. Vanhemmuuden rakentuminen sosiaalityöntekijöiden asiakaskuvauksissa. Pro Gradu tutkielma. Sosiaalipsykologia. Sosiologian ja sosiaalipsykologian laitos. Tampereen yliopisto.
<https://tampub.uta.fi/bitstream/handle/10024/80383/gradu03384.pdf?sequence=1> Viitattu 6.11.2016.
- Hoikkala, Susanna & Lavikainen, Ville 2015: Sattumuksia vai suunnitelmallisuutta? Selvitys sijaishuollon laadusta. Lastensuojelun keskusliitto. Helsinki.
<https://www.lskl.fi/verkkokauppa/sattumuksia-vai-suunnitelmallisuutta-selvitys-sijaishuollon-laadusta/> Viitattu 16.10.2016.
- Honkatukia, Päivi & Hinkkanen, Ville 2009: Lastensuojelun ja rikosseuraamusjärjestelmän kosketuspinnat. 41-48. Teoksessa Kivivuori, Janne (toim.) 2009:

- Nuorten syrjäytyminen ja rikollisuus. Suomessa tehdyn tutkimuksen ja sen katvealueiden kartoitusta. OPTL:n tutkimustiedonantoja 94, 2009. Helsinki.
https://helda.helsinki.fi/bitstream/handle/10138/152521/94_nuorten_syrjytyminen.pdf?sequence=1 Viitattu 6.11.2016.
- Hytönen, Kirsi-Maria & Malinen, Antti & Salenius, Paula & Haikari, Janne & Markkola, Pirjo & Kuronen, Marjo & Koivisto, Johanna 2016: Lastensuojelun sijaishuollon epäkohdat ja lasten kaltoinkohtelu 1937-1983. Sosiaali- ja terveysministeriön raportteja ja muistioita 2016:22. Sosiaali- ja terveysministeriö. Helsinki.
http://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/74821/Rap_2016_22.pdf?sequence=1 Viitattu 12.10.2016.
- Hämäläinen, Kati 2012: Perhehoitoon sijoitettujen lasten antamat merkitykset kodilleen ja perhesuhteilleen. Väestötutkimuslaitoksen julkaisusarja D 56/2012. Väestöliitto. Helsinki. http://vaestoliitto-fi-bin.directo.fi/@Bin/22040ea508da62d9a261041bddd2718f/1443386228/application/pdf/3231118/H%C3%A4m%C3%A4l%C3%A4inen_Perhehoitoon%20sijoitettujen_net.pdf. Viitattu 27.9.2015.
- Jaatinen, Suvi 2014: Systemaattinen kirjallisuuskatsaus nuorten kokemuksista ja osallisuudesta lastensuojelussa. Pro Gradu-tutkielma. Sosiaalityö. Yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitos. Jyväskylän yliopisto.
<https://jyx.jyu.fi/dspace/bitstream/handle/123456789/45137/URN%3ANBN%3Afi%3Aju-201501211154.pdf?sequence=1> Viitattu 16.10.2016.
- Jäntti, Markus 2010: Lapsiköyhyydestä Suomessa. Teoksessa Hämäläinen, Ulla & Kangas, Olli (toim.) 2010; Perhepiirissä. Kelan tutkimusosasto. Helsinki. 62-75. <https://helda.helsinki.fi/bitstream/handle/10138/17471/Perhepiirissa.pdf?sequence=5> Viitattu 3.10.2015.
- Kilpeläinen Arja 2016: Teknologiavälitteisyys kyläläisten arjessa: tutkimus ikääntyvien sivukylien teknologiavälitteisyydestä ja sen rajapinnoista maaseutusosialityöhön. Acta Universitatis Lapponiensis 316. Lapin Yliopisto.
<http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-484-879-4> Viitattu 16.10.2016.
- Kortteinen, Matti 2000: Kohti 2000-luvun sosiaalitieteellistä ajattelua. Keskustelua Anthony Giddensin kanssa. 32-53. Teoksessa Hoikkala Tommi & J-P-Roos 2000: 2000-luvun elämä. Sosiologisia teorioita vuosituhannen vaihteesta. Tammer-Paino. Tampere.
- Kuusela, Pekka 2006: Rakenne, toimijuus ja realistinen yhteiskuntateoria. 77-108. Teoksessa Kuusela, Pekka & Niiranen, Vuokko (toim.) 2006: Realismin haaste sosiaalitieteissä. UniPress Ab. Suomi.
- Känkäinen, Päivi & Pösö, Tarja 2008: Lastensuojelulaitokset Euroopassa – Tieto ja näyttö keskiössä? Yhteiskuntapolitiikka 73:5. 563-568.
<http://www.stakes.fi/yp/2008/5/kankanen.pdf>. Viitattu 27.9.2015.
- Laakso, Riitta 2013: Mistä koti huostaan otetulle lapselle? Helsinki: Kunnallisankeittämissäätiö.
- Laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta 8.4.1983/361.
<http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1983/19830361> Viitattu 16.10.2016.
- Laaksonen, Salla-Maaria & Matikainen, Janne & Tikka, Minttu 2013: Tutkimusotteita verkosta. Teoksessa Salla-Maaria & Matikainen, Janne & Tikka, Minttu 2013: Otteita verkosta. Verkon ja sosiaalisen median tutkimusmeneelmät. Vastapaino. Tampere. 9-33.
- Laaksonen, Salla-Maaria & Matikainen, Janne 2013: Tutkimuskohteena vuorovaikutus ja keskustelu verkossa. Teoksessa Salla-Maaria & Matikainen, Janne &

- Tikka, Minttu 2013: Otteita verkosta. Verkon ja sosiaalisen median tutkimusmenetelmät. Vastapaino. Tampere. 193-215.
- Lampinen Airi 2014: Interpersonal boundary regulation in the context of social network services. Publications of the department of Social research 2014:1. Helsingin Yliopisto. Helsinki.
https://helda.helsinki.fi/bitstream/handle/10138/42272/dissertation_lampinen.pdf?sequence=1 Viitattu 16.10.2016.
- Laitala, Marjo 2015: Yhteiskunnan merkitsemät – kokemukset koulukodista 1950-1985 ja niiden muisto. Kasvatustieteiden Pro Gradu – tutkielma. Kasvatustieteiden tiedekunta. Oulun yliopisto. Kasvatustieteiden koulutusohjelma.
<http://jultika.oulu.fi/files/nbnfioulu-201503251189.pdf> Viitattu 13.11.2016.
- Lastensuojelu 2014. 2015: Terveiden ja hyvinvoinnin laitos. Tilastoraportti 25/2015. Helsinki.
http://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/129537/Tr25_15.pdf?sequence=4 Viitattu 12.10.2016.
- Lastensuojelulaki 13.4.2007/417: <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2007/20070417> Viitattu 16.10.2016.
- Laurén, Kirsi 2010: Kirjoitetun kokemuksen kiehtovuus. Teoksessa Pöysä ym. (Toim.) 2010: Vaeltavat metodit. Suomen kansantietouden tutkijainseura. Joensuu. 426–449.
- Laurila Anja 1999: Toinen mahdollisuus - pitkäaikainen sijaiskotihoito ja aikuistuneen tytön identiteetti, minäkäsitys ja sijaisäitirepresentaatio. Acta Universitatis Tamperensis : 701. Akateeminen väitöskirja. Tampere University Press.
- Lehtinen, Anja-Riitta 2000: Lasten kesken. Lapset toimijoina päiväkodissa. SopHi 55. Jyväskylän yliopisto. Kopijyvä kustannus Oy. Jyväskylä.
<https://www.jyu.fi/ytk/laitokset/yfi/tutkimus-vanha/sophi/51-75/SoPhi55.pdf> Viitattu 11.11.2016.
- Lehtinen Vilma 2014: Creating shared understandings of interpersonal relationships in online settings. Publications of the department of Social research 2014:11. Helsingin yliopisto. Helsinki.
https://helda.helsinki.fi/bitstream/handle/10138/45359/Lehtinen_vaitoskirja.pdf?sequence=1 Viitattu 16.10.2016.
- Mäkelä, Klaus 2010: Alaikäisiä koskevan yhteiskunta- ja käyttäytymistieteellisen tutkimuksen eettinen ennakkosääntely. Teoksessa Lagström, Hanna & Pösö, Tarja & Rutanen, Niina & Vehkalahti, Kaisa (toim.) 2010: Lasten ja nuorten tutkimuksen etiikka. Nuorisotutkimusseura/ Nuorisotutkimusverkosto. Julkaisuja 101. Yliopistopaino. Helsinki. 67-88.
- Mäkinen, Sanna. 2015: Näköaloja toimijuuteen nuoruuden siirymissä ja suunnanotoissa. Teoksessa Kauppila, Päivi Annika & Silvonen, Jussi & Vanhalakka-Ruoho, Marjatta: Toimijuus, ohjaus ja elämäntilanne. 103-128. Publications of the University of Eastern Finland. Reports and Studies in Education, Humanities, and Theology. Kopio Niini Oy. Helsinki.
http://epublications.uef.fi/pub/urn_isbn_978-952-61-1747-8/urn_isbn_978-952-61-1747-8.pdf Viitattu 12.10.2016.
- Mäntysaari, Mikko 2006a: Kasautuva tieto sosiaalityössä.
<http://users.jyu.fi/~mmantys/realismini2.pdf> Viitattu 31.10.2016.
- Mäntysaari, Mikko 2006b: Tarkentuva tieto sosiaalityössä. Teoksessa Kuusela, Pekka & Niiranen, Vuokko (toim.) 2006: Realismin haaste sosiaalityöissä. Uni Press Ab. Suomi. 137-162.
- Niskala Asta 2008: Salatusta suhteesta kahden kimppaan. Analyysi sosiaalityön prosessin rakentumisesta. Acta Universitatis Lapponiensis 150. Rovaniemi.

- <http://www.ulapland.fi/includes/loader.aspx?id=60115716-5c44-4c83-bce2-e462b495e291> Viitattu 16.10.2016
- Pekkarinen, Elina 2011: Lastensuojelun tieto ja tutkimus – Asiantuntijoiden näkökulma. Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimusseura. Verkkojulkaisuja 51. <http://www.nuorisotutkimusseura.fi/images/julkaisuja/lastensuojeluntieto.pdf> Viitattu 16.10.2016.
- Pekkarinen, Elina 2015: Stadilaispojat, rikokset ja lastensuojelu. Viisi tapaustutkimusta kuudelta vuosikymmeneltä. Nuorisotutkimusverkosto. Nuorisotutkimus seura. Verkkojulkaisuja 86. ISBN 978-952-5994-84-1. Painettu teos julkaisuvuosi 2010.
- Perhehoitolaki 20.3.2015/263. <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2015/20150263#P4> Viitattu 17.10.2016.
- Perustuslaki 11.6.1999: <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1999/19990731>. Viitattu 16.10.2016.
- Piiroinen, Tero 2013: Margaret Archerin dualistinen yhteiskuntateoria – kriittinen tarkastelu pragmatistisesta näkökulmasta. Koulutussosiologian tutkimuskeskuksen raportti 79. Juvenes Print – Suomen yliopistopaino Oy. Turku.
- Pulma, Panu & Turpeinen, Oiva 1987: Suomen lastensuojelun historia. Lastensuojelun keskusliitto ry. Helsinki.
- Puustinen-Korhonen, Aila & Pösö, Tarja 2010: Toteutuuko lapsen oikeus pysyviin olosuhteisiin? Puheenvuoro lastensuojelun vaikuttavuudesta. Lapsiasianvaltuutetun toimiston julkaisuja 2010:3. <http://lapsiasia.fi/wp-content/uploads/2015/04/toteutuuko-oikeus-pysyviin.pdf> Viitattu 16.10.2016.
- Pösö, Tarja, Skivenes, Marit & Hestbaeck, Anne-Dorthe (2013) Child protection systems within the Danish, Finnish and Norwegian welfare states – time for a child centric approach? *European Journal of Social Work* 10.
- Pösö, Tarja 2010: Havaintoja suomalaisen lastensuojelun institutionaalisesta rajasta. *Janus* vol. 18 (4). 324–336. http://www.helsinki.fi/bitstream/handle/10138/41885/rahikka_vaitoskirja.pdf?sequence=5 Viitattu 16.10.2016.
- Rahikka Anne 2013: Dialogi auttavissa verkkopalveluissa. Sosiaali- ja terveystieteiden tutkimuskeskuksen ammattilaisten kertomuksia kommunikaatiosta. Sosiaalitieteiden laitos. Helsingin yliopisto. Helsinki. https://helda.helsinki.fi/bitstream/handle/10138/41885/rahikka_vaitoskirja.pdf?sequence=5 Viitattu 16.10.2016.
- Raunio, Kyösti 1999: Positivismi ja ihmistiede. Sosiaalitutkimuksen perustat ja käytännöt. Tammer-Paino Oy. Tampere.
- Räsänen Jenni-Mari 2014: Tietotekniikkaan pohjautuva asiakastiedon käyttö sosiaalipalveluissa: Etnometodologinen puheen ja vuorovaikutuksen tutkimus. *Acta Electronica Universitatis Tamperensis* 1416. Tampere University Press. Tampere. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-44-9447-5> Viitattu 16.10.2016
- Räty, Tapio 2012: Lastensuojelulaki. Käytäntö ja soveltaminen. 2. painos. Tekijä ja Edita Publishing Oy. Porvoo.
- Saaranen-Kauppinen, Anita & Puusniekka, Anna 2006: KvaliMOTV – Menetelmäopetuksen tieto varanto [verkkojulkaisu]. Tampere: Yhteiskuntatieteellinen tietoaarkisto. http://www.fsd.uta.fi/menetelmaopetus/kvali/L2_3_2_3.html Viitattu 13.11.2016.
- Saarikallio-Torp, Miia & Heino, Tarja & Hiilamo, Heikki & Hytti, Helka & Rajavaara, Marketta 2010: Lapset huostassa, vanhemmat ahdingossa. Teoksessa Härmäläinen, Ulla & Kangas, Olli (toim.) 2010: Perhepiirissä. Kelan tutkimusosasto. Helsinki. 236-265. <https://helda.helsinki.fi/bitstream/handle/10138/17471/Perhepiirissa.pdf?sequence=5>. Viitattu 27.9.2015.

- Saastamoinen, Kati (2008): Lapsen asema sijaishuollossa. Käsikirja arjen toimintaan. Helsinki: Edita.
- Salo, Ulla-Maija 2015: Simsalabim, sisällönanalyysi ja koodaamisen haasteet. Teoksessa Aaltonen, Sanna & Högbäck, Riitta (toim.) 2015: Umpikujasta oivalukseen. Reflksiivisyys empiirisessä tutkimuksessa. Tampereen yliopisto paino – Juvenes Print Oy. Tampere. 166-190.
- Satka, Mirja 2009: Varhainen puuttuminen, moraalinen käänne ja sosiaalisen asiantuntijat. Yhteiskuntapolitiikka 74 (2009):1. 17-32.
- Satka, Mirja and Harrikari, Timo 2008: The Present Finnish Formation of Child Welfare and history. British Journal of Social Work 38 (4). 645–661.
- Saurama, Erja 2002: Vastoin vanhempien tahtoa. Helsingin kaupungin tietokeskus. Helsinki.
- Sosiaalihuoltolaki 1301/2014: <http://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2014/20141301> Viitattu 4.10.2015.
- Talentia Ry (Sosiaalialan korkeakoulutettujen ammattijärjestö) 2013: Arki, arvot, elämä, etiikka. Sosiaalialan ammattilaisen eettiset ohjeet. Ammattieettinen lautakunta. 6. painos. Helsinki. http://www.talentia.fi/files/558/Etiikkaopas_2013_net.pdf Viitattu 16.11.2016.
- Tenkanen, Emmimaria 2015: Sosiaalisen median kohut lastensuojelun työntekijöiden näkökulmasta. Sosiaalityön Pro Gradu-tutkielma. Yhteiskunta- ja kulttuuritieteiden yksikkö. Tampereen yliopisto, Porin yksikkö. <https://tampub.uta.fi/bitstream/handle/10024/97578/GRADU-1435564726.pdf?sequence=1> Viitattu 12.10.2016.
- Tiitinen, Laura & Kauppi, Arto 2014: VIISI VAIENTAMISEN TAPAA – sosiaalialan työntekijöiden julkiseen viestintään kohdistuvat sananvapauden rajoittamisen ja vaientamisen käytännöt. Oikeus 43,2. Oikeuspoliittinen yhdistys Demla ry ja Oikeus- ja yhteiskuntatieteellinen yhdistys ry. 125-146.
- Toimiva lastensuojelu. Selvitysryhmän loppuraportti 2013: Sosiaali- ja terveystieteiden tutkimuskeskus. Helsinki. https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/126183/Toimiva%20lastensuojelu%20loppuraportti_final_19062013.pdf?sequence=1 Viitattu 16.10.2016.
- Tulensalo, Hanna 2015: Lapsen tiedollinen toimijuus lastensuojelun sosiaalityössä. Sosiaalityön ammatillinen lisensiaatintutkimus. Lapsi- ja nuorisososiaalityön erikoisala. Yhteiskunta- ja kulttuuritieteiden yksikkö. Tampereen yliopisto. <https://tampub.uta.fi/bitstream/handle/10024/98814/LISURI-1460708563.pdf?sequence=1> Viitattu 11.11.2016.
- Tuloksellisuustarkastuskertomus. Lastensuojelu: 2012: Valtiontalouden tarkastusviraston tarkastuskertomukset 6/2012. Edita Prima Oy. Helsinki. http://www.vtv.fi/files/3161/06_2012_lastensuojelu_net.pdf. Viitattu 27.9.2015.
- Turtiainen, Riikka & Östman, Sari 2013: Verkkotutkimuksen eettiset haasteet: Armi ja anoreksia. Teoksessa Salla-Maaria & Matikainen, Janne & Tikka, Minttu 2013: Otteita verkosta. Verkon ja sosiaalisen median tutkimusmenetelmät. Vastapaino. Tampere. 49-67.
- Tutkimuseettinen neuvottelukunta, 2009: Humanistisen, yhteiskuntatieteellisen ja käytäntöteollisen tutkimuksen eettiset periaatteet ja ehdotus eettisen ennakoarvioinnin järjestämiseksi. <http://www.tenk.fi/sites/tenk.fi/files/eettisetperiaatteet.pdf> Viitattu 12.11.2016.

- Töttö, Pertti 2006: Kriittinen realismi ja sosiaalitieteiden menetelmät. Teoksessa Kuusela, Pekka % Niiranen, Vuokko (toim.): Realismin haaste sosiaalitieteissä. 45-76.
- Uski Suvi 2015: Profile work for authenticity – Self presentations in social network services. Publications of the department of Social research 2015:18. Helsingin yliopisto. Helsinki.
<https://helda.helsinki.fi/bitstream/handle/10138/157971/profilew.pdf?sequence=1> Viitattu 16.10.2016.
- Valvira (Sosiaali- ja terveysalan lupa- ja valvontavirasto) 2013. Itsemääräämisoikeuden toteutuminen sosiaalihuollon ympärivuorokautisissa palveluissa: Lasten suojelussa, vammaispalveluissa, mielenterveyspalveluissa ja päihdehuollossa. Selvityksiä 1:2013.
https://www.valvira.fi/documents/14444/22511/Selvityksia_1_2013.pdf Viitattu 17.3.2016.
- Vario, Pipsa & Barkman, Johanna & Kiili, Johanna & Nikkanen, Marko & Oranen, Mikko & Tervo, Jaana 2012: ”Suojele unelmia, vaali toivoa” Nuorten suositukset lastensuojelun ja sijaishuollon laadun kehittämiseksi. Lapsiasiainvaltuutetun toimiston julkaisuja 2012:6. Lapsiasiainvaltuutetun toimisto.
<http://lapsiasia.fi/wp-content/uploads/2015/04/suojele-unelmia-vaali-toivoa.pdf> Viitattu 16.10.2016.
- Wahlström Mikael 2012: The digitalization of social representations. The influence of the evolution of communication technology on the development of shared ideas. Department of social research. University of Helsinki. Helsinki.
<https://www.doria.fi/handle/10024/96886> Viitattu 16.10.2016.
- YK:n Lapsen oikeuksia koskeva yleissopimus.
<http://www.finlex.fi/fi/sopimukset/sopsteksti/1991/19910060> Viitattu 16.10.2016.
- YK:n yleiskokouksen päätöslauselma A/RES/64/142, 24.2.2010: Guidelines for the Alternative Care of Children.
http://www.unicef.org/protection/alternative_care_Guidelines-English.pdf Viitattu 18.10.2016.